

เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

ขจร สุขพานิช อ.บ., ป.ม.

เรียบเรียง

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พิมพ์จำหน่าย

พ.ศ. ๒๕๕๗

๕/-

923.1593
จ 196 ช

หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

29 ธ.ค. 2532

เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

ขจร สุขพานิช อ.บ., ป.ม.

เรียบเรียง

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พิมพ์จำหน่าย

พ. ศ. ๒๔๕๗

๕/-

เลขห้อง 104

923.1593
เลขหนังสือ ส 196ป

เลขทะเบียน ห 322 / 15440

พระไพรีพินาศ (องค์เดิม)

ธรรมสิทธิ์
๒๕
ห้องสมุดกลางจังหวัดนครราชสีมา

พระพุทธไพรีพินาศ

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม

เนื่องในงานสมโภชฉลองพระชนมายุ ครบ ๘๐ กาลฝนบริบูรณ์ ของสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๒๑—๒๒—๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๕ นี้ ทางเจ้าหน้าที่รวมจัดงานฉลองมหกรรมครั้งนี้ ได้จัดหล่อจำลองพระพุทธไพรีพินาศขึ้นเป็นที่ระลึก มีขนาดต่างๆกัน ที่เป็นพระกรุงก็มี พระบูชาก็มี ขนาดใหญ่ที่สุดได้จัดสร้างขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี รวม ๒ องค์ด้วยกัน ขนาดย่อมลงมา สำหรับผู้ที่มีจิตศรัทธาใคร่จะได้ไปสักการะบูชาเป็นการส่วนตัว

โดยเหตุที่ผู้เขียนเรื่องนี้ มีความสนใจในพระพุทธรูปองค์นี้มาก่อน ที่ทางเจ้าหน้าที่จัดงานฉลองพระชนมายุของสมเด็จพระสังฆราชดำเนินการครั้งนี้ จึงใคร่จะนำเรื่องตำนานของพระพุทธรูปองค์นี้มาเล่าสู่กันฟังสักเล็กน้อยเท่าที่ค้นคว้าได้.

พระพุทธรูปไพรีพินาศ เกี่ยวด้วยประวัติศาสตร์และพระราชพงศาวดารในรัชกาลที่ ๒ - ๓ และรัชกาลที่ ๔ และเกี่ยวเนื่องด้วยพระบุญญานุภาพและพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงผนวชอยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และเกี่ยวข้องเป็นความรู้ในทางโบราณคดีด้วย ข้าพเจ้าผู้เขียนเรื่องนี้ต้องขอประทานอภัยโทษ หากได้กล่าวพาดพิงและกระทบกระเทือนถึงบุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือสกุลหนึ่งสกุลใดไปบ้าง ด้วยความจำเป็นในการ

เชียนเรองน ซงผูเชยนมไดมเจตนารายหรอมุงหมาย ในทางรายแตประการใดเลยแมแตนอย พระไพรพินาศ มเบองหลงอนยดยาว และเตมไปดวยการตอสระหวางความดกบความไมด และระหวางบาปกบบุญ ดงจะไดประมวลมาไวโดยความสงเขปตอไปน

ผูเขยนไดทราบเรองราวพระพุทธไพรพินาศ เมอไดอาน “สาสนสมเดจ” ภาค ๔ พมพแจกในงานฌาปนกจศพหมอมเจม ดสกล ณ อยุธยา ณ เมรวดมกุฏกษตรยาราม เมอวนท ๑๕ สงหาคม ๒๔๙๓ ใน “สาสนสมเดจ” ดงกลาวมาน มลายพระหตถสมเดจกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวนท ๕ มนาคม ๒๔๗๗ ความตอนหนงเกยวดวยเรองพระพุทธไพรพินาศ ในลายพระหตถนนวา

“มเรองทจะทูลถวายเรองหนง คอ เมอวนท ๑ เดอนน (มนาคม ๒๔๗๗) สมเดจพระพนวสสาทรงบำเพญพระกุศลพระชนมเสมอพระบาทสมเดจพระพุทธ-

ยอดฟ้า เริ่มด้วยเสด็จไปบูชาพระบรมรูปปฐมบรม-
ราชานุสรณ์ แล้วเสด็จไปวัดพระเชตุพน ทรงจำแนก
อาหารบิณฑบาตถวายพระสงฆ์ทั้งวัด แล้วเลี้ยง
พระสงฆ์ราชวงศ์ เสร็จแล้วทรงทอดผ้าสบงกับย่าม
พระสงฆ์ทั้งนั้นสดับปกรณ์แล้วเป็นเสร็จ การเลี้ยง
พระสงฆ์ราชวงศ์นั้นเลี้ยงโต๊ะฝรั่ง เจ้านายเข้าเสิพโต๊ะ
สนองพระเดชพระคุณ จึงเป็นช่องได้สนทนาด้วยพระ
สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ตั้งปัญหาถามเกล้ากระหม่อม
ว่า พระไพรีพินาศนั้นเป็นพระอะไร มาแต่ไหน ทำไม
จึงมาอยู่วัดบวรนิเวศน์ เหตุใดจึงมีชื่อว่า ไพรีพินาศ
เกล้ากระหม่อมหงายท้อง ไม่สามารถตอบได้ อยาก
รู้เหมือนกัน เคยทูลถามฝ่าพระบาทก็ไม่ทรงทราบ
เหมือนกัน หันไปหันมาเห็นกรมหมื่นพงศา ฯ จึงลอง
จดเข้าทูลถามดู ตรัสบอกว่า ใครก็ทรงจำชื่อไม่ได้
เสียแล้ว เป็นผู้นำถวายทูลกระหม่อม (พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อยังทรงผนวชอยู่

เป็นเวลาติดต่อกับที่หม่อมไกรสรถูกสำเร็จโทษ จึง
โปรดตั้งพระนามว่า พระไพรีพินาศ เกล้ากระหม่อม
เห็นเคาความเชาทหนักหนา ทูลถามว่าทรงทราบมา
แต่ไหน ตรัสว่า เสด็จพระอุปัชฌาย์เล่า”

ต่อมา, สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง
มีลายพระหัตถ์ตอบสมเด็จกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๗ ทรงกล่าวตอนหนึ่งถึงเรื่อง
พระพุทธไพรีพินาศว่า

“หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๕
ขอทูลสนองความเรื่องพระพุทธไพรีพินาศ ที่อยู่
วัดบวรนิเวศน์ หม่อมฉันได้ไปพิจารณาดูองค์
พระพุทธรูปนั้น เป็นพระพุทธรูปศิลาแบบ
มหายาน ปางนั่งประทานอภัย คือเหมือนพระ
มารวิชัย แต่หงายพระหัตถ์ขวา หม่อมฉันเคย
พบเรื่องในประกาศพระราชพิธีจรว่า ทูลกระหม่อม
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล “ผ่องพ้นไพรี” เมื่อปี

ฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖ (ปีที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสมภพ) ความในประกาศนั้น กับพระนามพระพุทธรูปบ่งชัดว่า บำเพ็ญพระราชกุศลด้วยพ้นภัยจากหม่อมไกรสร พระพุทธรูปองค์นี้ทูลกระหม่อมเห็นจะทรงได้ไว้แต่ยังทรงผนวชใกล้ๆ กับเวลากำจัดหม่อมไกรสร จึงทรงถือเป็นนิมิตร เดิมเห็นจะเอาไว้ที่อื่น ที่โปรด ฯ ให้สร้างเก๋งประดิษฐานพระพุทธรูปองค์นั้นไว้ที่พระเจดีย์วัดบวรนิเวศน์ เห็นจะเป็นตอนปลายรัชกาลที่ ๔ หม่อมฉันนึกจำได้เป็นเงาๆ ว่า เมื่อหม่อมฉันบวชเณร เก๋งนั้นยังไม่แล้ว ท่านก็เสด็จประทับอยู่วัดนั้น เมื่อทรงผนวชจะทรงจำได้บ้างดอกกระมัง แต่พระพุทธรูปองค์นี้จะมีใครถวาย หรือจะทรงได้มาจากไหนไม่ทราบ”

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๗๗ สมเด็จกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

"ขอบพระเดชพระคุณที่ทรงพระเมตตาโปรด ตรัสบอกเรื่องพระพุทธไพรีพินาศเพิ่มเติมประทานไป จะได้เก็บความรู้ทั้งหมดบอกสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ไปให้ทราบ โดยที่ท่านอยากทราบเก๋งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์นั้น เกล้ากระหม่อมนึกไม่ได้ว่าได้เห็นกำลังทำ เห็นเสร็จเรียบร้อยอยู่แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว วิหารเก๋งทางวิหารพระศาสดานั้นดอกที่เห็นทำค้าง"

ใน "สาส์นสมเด็จ" ภาค ๔ และภาคต่อมา สมเด็จทั้งสองพระองค์ จะทรงกล่าวถึงพระพุทธไพรีพินาศไว้อีกหรือไม่ ผู้เขียนไม่ได้ติดตามอ่านทุกฉบับ แต่เห็นว่าเท่าที่ได้คัดมาไว้ข้างต้นนี้ ก็พอทำให้ท่านผู้อ่านได้ทราบตำนานพระพุทธรูปองค์นี้ตามสมควรแล้ว ผู้เขียนใคร่จะขอย้อนกล่าวไปถึงประวัติการณ์เรื่องราวอันเป็นมูลเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่

หัวทรงถวายพระนามพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระไพรี
พินาศ” ต่อไป

ถ้าหากจะแปลความหมายของคำว่า “ไพรีพินาศ” นั้น เราก็พอจะแปลได้ว่า “ไพรี” หมายถึง ผู้มีเวร หรือข้าศึกศัตรู “พินาศ” แปลว่า “ฉิบหายหรือความฉิบหาย” คำ ไพรีพินาศ จึงแปลรวมได้ว่า “ข้าศึกศัตรูฉิบหาย” หรือ “ผู้มีเวรต่อกันถึงความฉิบหายล่มจมล้มตาย” คำ ไพรี นั้นมูลศัพท์เดิมเป็นภาษาสันสกฤตว่า “ไวร” แผลงมาเป็น “ไพรี” คำ “ไวร” ก็คือ “เวร” ในภาษามคธซึ่งทั้ง “เวร” และ “ไวร” แปลว่า ความเกลียด, ความพยาบาท, ความปองร้าย และบาป ในภาษาไทยเราเฉพาะคำว่า “เวร” ยังแปลว่า “คราว รอบ หรือการผลัดกันเป็นคราวๆ” ได้อีก แต่เรื่องนี้เขียนไม่มีความประสงค์จะอธิบายศัพท์ทางภาษา จึงขอผ่านไปกล่าวถึงบุคคลที่เป็น ไพรีพินาศ ต่อไป

บุคคลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ถือว่าเป็น “ไพรี” ต่อพระองค์ และเป็นมูลเหตุให้
ถวายพระนามพระพุทธรูปพระองค์ดังกล่าวว่า พระ
พุทธไพรีพินาศ นั้น คือ หม่อมไกรสร หม่อมไกรสร
เป็นศัตรูกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ
ยังทรงผนวชอยู่ และก่อนทรงผนวชตลอดมา จน
หม่อมไกรสรถูกสำเร็จโทษในปลายรัชกาลที่ ๓ และ
หม่อมไกรสรได้จองล้างจองผลาญ พระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระสงฆ์คณะธรรมยุติกา
ตลอดเวลาที่หม่อมไกรสรมีพระชนม์ชีพอยู่ จนกระทั่ง
หม่อมไกรสรถูกสำเร็จโทษ เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๓๙๑ ในรัชกาลที่ ๓ ก่อนสิ้นแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณเวลาราว ๓ ปี

หม่อมไกรสร คือ กรมหลวงรักษรณเรศ นั้น
พระนามเดิม “พระองค์เจ้าชายไกรสร” ประสูติเมื่อ
วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๒ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๖ ธันวาคม

ปีกุน พ.ศ. ๒๓๓๔ เป็นพระราชโอรสที่ ๓๓ ในพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ และ
เป็นที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว หม่อมไกรสร
ทรงมีพระเชษฐาร่วมพระมารดาพระองค์หนึ่ง ทรง
พระนามว่าพระองค์เจ้าชายอภัยทัต เมื่อทรงพระเยาว์
เรียกกันว่า "พระองค์เสือ" สุดท้ายได้เป็นกรมหลวง
เทพพลภักดิ์ ในรัชกาลที่ ๑-๒ ก่อนได้รับกรม หม่อม
ไกรสรได้กำกับกรมพระคชบาลเช่นเดียวกับกรมหลวง
เทพพลภักดิ์ พระเชษฐา, ในสมัยนั้นเรียกกันว่าเจ้า
กรอกไกรสร ครั้นต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จ
พระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ หม่อมไกรสร
ได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นรักษรณเรศ และ
โปรดเกล้า ฯ ให้ทรงกำกับกรมสังฆการี ในรัชกาล
ที่ ๒ นี้ เกิดเรื่องพระราชาคณะต้องอธิกรณ์ กล่าวคือ
ในปีชวดอัฐศก จุลศักราช ๑๑๗๘ พ.ศ. ๒๓๕๙ ใน
เดือน ๑๒ ปีชวด อัฐศกนั้น เกิดมีโจทก์ฟ้องว่า พระ

พุทธโฆษาจารย์ (บุญศรี) วัดมหาธาตุรูปหนึ่ง พระ
ญาณสมโพธิ (เค็ม) วัดนาคกลางรูปหนึ่ง พระมงคล
เทพมุนี (จีน) วัดหน้าพระเมรุกรุงเก่ารูปหนึ่ง ทั้ง
สามรูปนี้ประพฤติผิดวินัยบัญญัติข้อสำคัญ ต้องเมถุน
ปาราชิกมาช้านาน จนถึงมีบุตรหลายคน พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงโปรดเกล้า ฯ
ให้หม่อมไกรสร ซึ่งในขณะนั้นเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นรักษรณเรศ กับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงพิจารณาได้ความเป็น
สัตย์สมดังฟ้อง จึงมีรับสั่งเอาตัวผู้ผิดไปจำไว้ ณ คุก
ครั้นเมื่อได้ชำระความปาราชิกในคราวนั้นแล้ว ต่อมา
ไม่ช้าได้มีพุทธบัตรสั่งเป็นโคลงกล่าวหยาบช้า
ต่อหม่อมไกรสร และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ตลอดถึงราชการแผ่นดินครั้งนั้นว่า

"ไกรสรพระเสด็จได้ สักชั่
กรมเจษฎาบดี เร่งไม้
พิเรนทรแม่นอเวจี ไป่คลาด
อาจพลิกแผ่นดินได้ แม่นแม้นเมืองทมิฬ"

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงโปรดให้สืบเอาตัวผู้ทิ้ง ได้ความว่าเป็นโคลงของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศรีสุเรนทจินตกวี ผู้ทรงโคลงเรื่องสมโภชพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมวงศ์ในรัชชกาลที่ ๑ และฉันท์กล่อมช้างเผือกพลาย คราวสมโภชพระยาเสวตรกุญชร จึงมีรับสั่งให้เอากรมหมื่นศรีสุเรนทมาชังไว้ จนกระทั่งกรมหมื่นศรีสุเรนทประชวรสิ้นพระชนม์ในระหว่างที่ต้องชังอยู่นั้น จึงไม่ได้ตัดสินลงโทษแต่อย่างใด

ครั้นต่อมาในรัชชกาลที่ ๓ หม่อมไกรสรได้ทรงกำกับกรมวัง และได้เลื่อนชั้นเป็นกรมหลวงรักษรณเรศ เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ เพราะมีความชอบ

ด้วยเป็นเจ้านายพระองค์สำคัญ ที่ได้พยายามให้ราช-
สมบัติพ้นจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว
มาตกแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
ขณะที่หม่อมไกรสรเป็นกรมหลวงรักษรณเรศ และ
ทรงกำกับกรมวังในรัชกาลที่ ๕ ฝ่ายพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่โดยสันติสุข
และ “ต้องมีพระราชหฤทัยทรงรังเกียจเวรีภัยต่าง ๆ”
อันเนื่องมาจากการกระทำของหม่อมไกรสร ดังจะได้
กล่าวถึงในตอนต่อไป

หม่อมไกรสร เป็นศัตรูต่อพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมาแต่เมื่อใดนั้น เป็นการยาก
ที่จะกล่าวได้แน่นอน แต่ทมาปรากฏชัดก็ในตอนที่
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสันพระชนม์ เมื่อวันพุธ
เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีวอก ฉศก จุลศักราช ๑๑๙๖
พ.ศ. ๒๓๖๗ และเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรโดยรวดเร็ว และม

พระอาการตรัสไม่ได้มาแต่แรก จึงมิได้ทรงมอบ
ราชสมบัติแก่พระราชวงศานุวงศ์พระองค์ใด ครั้น
เสด็จสวรรคตแล้ว พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการ
ทั้งปวง ได้ปรึกษากันถวายราชสมบัติแด่พระเจ้าลูกยา
เธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ คือพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยา
เธอพระองค์ใหญ่ เจริญพระชนมายุกว่าพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นทรง
ผนวชอยู่ และกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ทรงรับ
ราชการต่างพระเนตรพระกรรณในราชกิจการทั้งปวง
ตลอดมาในปลายแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ ให้เสด็จผ่าน
พิภพสืบสันตติวงศ์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๓
ความจริงหากจะกล่าวกันตามนิตินัยแล้ว พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอยู่ในฐานะควรจะ
ได้รับราชสมบัติสืบสนองพระองค์สมเด็จพระพุทธเลิศ-
หล้านภาลัย เพราะเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าราชโอรสพระองค์

ใหญ่ อันเกิดด้วยพระอัครมเหษี แต่ในเวลานั้น
เผอิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ คือ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระองค์เจ้าฦกยาเธอพระองค์
ใหญ่ เจริญพระชันษากว่าพระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๑๗ พรรษา และได้ทรงบังคับบัญชา
ข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เมื่อตอนปลาย
รัชกาลที่ ๒ มีผู้นำเกรงนับถืออยู่โดยมาก ที่
ประชุมจึงเห็นว่า ควรจะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่น
เจษฎาบดินทร์ คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยเป็นปกติสืบไป ใน
ตอนนี้เองปรากฏชัดว่า หม่อมไกรสรเป็นศัตรูต่อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ
เนื่องในการเปลี่ยนแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ ดังกล่าวมานี้
ปรากฏว่าหม่อมไกรสรอยู่ในพวกเจ้านายที่ประสงค์จะ
ให้ราชสมบัติพลัดจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ไปได้แก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ดังได้กล่าวมาบ้างแล้ว

ในตอนเปลี่ยนรัชกาลที่ ๒ เป็นรัชกาลที่ ๓ นี้
มีเหตุการณ์ร้ายเกี่ยวด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวอยู่ประการหนึ่ง คือ ปรากฏว่าได้มีผู้ไป
หลอกลวงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบรมชนก-
นาถมีรับสั่งให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งในเวลานั้นทรงผนวชอยู่วัดราชาธิวาส(วัดสมอราย)
เข้าเฝ้า ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จไปด้วยเข้าพระทัยว่าทรงมีรับสั่งจริง แต่ปรากฏ
ว่าทรงถูกหลอกลวง และผู้หลอกลวงนั้นได้นำพระองค์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปควบคุมขังไว้
ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเวลาหลายวัน จนเมื่อ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลย์
ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินเรียบร้อยแล้ว พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงถูกปล่อยให้เสด็จ

กลับมาประทับ ณ วัดราชาธิวาส (สมอราย) ตามเดิม ความข้อนี้ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่ปรากฏในโคลงลิลิตมหามกุฎราชคุณานุสรณ์ พระนิพนธ์กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พระราชโอรสพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งน่าเชื่อว่าจะเป็นความจริงแท้ได้ ขอท่านได้โปรดพิจารณาข้อความในโคลงลิลิตมหามกุฎราชคุณานุสรณ์ ดังต่อไปนี้

เริ่มอนาถบิตุราชเจ้า ประชวร หนักนา
พระวักกะพิการรวน โรคร้าย
ทรงซึมเซื่อมครึมจวน ประจาคสติ แล้วโฮย
แต่บิดมิดชิดคล้าย ครั่นน้อยใครแหนง

สุดระแวงบิตุราชใกล้ สวรรคต
แม้พระราชชิโนรส รุ่มตั้ง
เพลิดเพลินแต่เจริญพรต พรหมะวิ หารแฮ
ไป่หวาดใครอาจขั้ง ข่าวเหี้ยมเตรียมหลอน

จึงบทะจรสู่เวิ้ง วังหลวง
อมาตย์สนิทูลผิดขวง ข่าวอ้าง
โองการท่านเรียกดวง บียะดนุชะ ชีเอย
ด้วนใฝ่เผ้าเจ้าช้าง ชนกมอดุรามัย

เขาเชิญไปวัดแก้ว มรกต อกอา
พัก ณ พระอุโบสถ ต่างเผ้า
อ้างองค์พระทรงพรต พลุกพล่าน สมฤา
อละหม่านแต่งทหารเข้า นวดล้อมวงรวัง

ประทับขังอุโบสถสั้น สัปตวาร พ่ออา
ห่างมิตศิษย์บริพาร ผ่อนเผ้า
คึกคักแต่พนักงาน สนมนิเว สะรักษ์ฤา
คอยพิทักษ์สมศักดิ์เจ้า พระพ้าประดาผงม

กรมนุชีตอาวสนิธเอ็อ พออมขวัญ พระเอย
พ้ามกุฎทรงประยุต์ธรรม์ สทกน้อย
ยามเสวยพระเคยฉัน เอกะภัต เสวยรา
ไปพักพ้งถั่งถ้อย ถ่องถ้วนขบวรขำ

บำเพ็ญสมถะแก้ กมละดาล เดือดฤา
ถวิลวิปัสสนาญาณ หยั่งซึ้ง
พึงว่าพระอาการ ก่นแต่ ทุเลาเรา
ป่วยซักหักหทัยตรึง ผนวชเบื่องบุญสมาน
พรหมะวิหารหาญผ้านแผ่ เม็ตตา
มล้างเล่ห์เวียเวรา เลิกแคล้น
ผืนสมัยนั่นใช่ฐา นานุศิษฐ สุคตเลย
เธียระชาตไป่มาทแผ้น พลัทธ์พล้ำ ธรรมะฐาน
สงสารข้าบาทล้วน ลลานภัย
บ้างหลบบ้างเวียนรไว ห่วงเจ้า
ห่อนตระหนักจักเบื่นไฉน อนาคต พระนา
อยากจะเผ้าห้ามเผ้า ตันเพียมเจียมตัว
อยู่หัวสวรรคตแล้ว ลือกัน
กรมะเจษฎ์าเชษฐาถวัลย์ ะราชย์รั้ง
จวนอุโบสถสามวัน จึ่งประวาศ วังเอย
เสด็จกลับคืนยับยั้ง วัดเว้ง สมอราย

พระสายจักริศสอ้น อาลัย
ถึงบาทบีตุราชฤทัย ท่วมเศร้า
ไหนห่วงมาตุรงค์ใน มหานิเวสน์
ห่วงพระอนุชาเผ้า นิเวสน์รั้งวังเดิม
ยังเหิมมานะสร้าง บารมี ท่านนา
ใดเกิดเถิดนั่นมี ดับครั้ง
ไปผันตันครองศรี เสวตะฉัตร สยามเวย
หวังผงาดศาสนาทั้ง ประเทศพ้นย่นเกษม
สันต์แล

พระเปรมกมะเลศแจ้ง สัจจกิดา การเอย
สมเด็จพันวัสสา พระน้อง
ประเวศวังผ่องพญาสา ครระอัษ ะ ฎงค์ แฮ
ไร้วิบัติวายขัดข้อง ค่อยเปลื้องแปรศัลย์

ความในโคลงฤดิตมหามกุฎราชคุณานุสรณ์ ดังยกมาข้างต้นนั้น ไม่ปรากฏชัดว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถูกหลอกลวงด้วยอุบายของ

ท่านผู้ใด แต่เข้าใจโดยสันนิษฐานว่า หม่อมไกรสร
คงมีส่วนสำคัญในการนี้ เพราะหม่อมไกรสรเวลานั้น
เป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ และเป็นฝ่ายเจ้านายที่เกยกัน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิให้ได้ราชสมบัติ
และเป็นเจ้านายพระองค์สำคัญ ที่สนับสนุนให้พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ราชสมบัติ และโดย
เหตุที่หม่อมไกรสรเป็นเจ้านายที่สนับสนุนพระบาทสมเด็จ
พระนั่งเกล้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัตินเอง ปรากฏว่า
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดปราน
หม่อมไกรสรมาก โปรดให้เลื่อนยศศักดิ์เป็นใหญ่กว่า
แต่ก่อน และใหญ่ยิ่งกว่าเจ้านายพระองค์อื่น ๆ ทุก
พระองค์

แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้
เสวยราชสมบัติดังความประสงค์ของหม่อมไกรสรแล้ว
และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมุ่ง
พระทัยฝักใฝ่ในเพศบรรพชิตอย่างมั่นคงอยู่แล้วก็ตาม

แต่ความพยาบาทของหม่อมไกรสร อันมีต่อพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยังคงมีอยู่อย่างหนา
แน่นหนักหน่วงสืบไป....

ยิ่งกว่านั้น ปรากฏว่าคราวหนึ่ง เมื่อพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว ทรงแปลพระปริยัติธรรม
โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้
ประชุมคณะพระมหาเถระผู้สอบในพระที่นั่งอมรินทร-
วินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
ออกทรงแปลทุกวัน วันแรกแปลคัมภีร์ธรรมบท ซึ่ง
เป็นหลักสูตรสำหรับสอบความรู้ชั้นประโยค ๑ ประ-
โยค ๒ และประโยค ๓ ในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาสามารถมากในการ
แปลพระปริยัติธรรมครั้งนี้เป็นที่ปรากฏแก่พระมหา-
เถระและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้ในความทรงจำว่า
" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลพัก

เดียวได้ตลอดประโยค ไม่มีพลาดพลั้งให้พระมหาเถระต้องทักท้วงเลย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยินดี ดำรัสว่า เห็นความรู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์ธรรมบทแล้ว ไม่ต้องแปลคัมภีร์ธรรมบทส่วนประโยค ๒ และประโยค ๓ ต่อไปก็ได้ ให้แปลคัมภีร์มงคลทีปนีสำหรับประโยค ๔ ที่เดียวเถิด วันที่ ๒ เสด็จเข้าแปลประโยค ๔ และวันที่ ๓ แปลคัมภีร์บาลีมุตสำหรับประโยค ๕ ก็ทรงสามารถแปลได้โดยสะดวกอีกทั้งสองคัมภีร์ แต่ในวันที่ ๓ นั้น เมื่อเสร็จการแปลแล้ว ปรากฏว่ากรมหมื่นรักษรณเรศ (ที่เรียกกันภายหลังว่าหม่อมไกรสร ซึ่งเป็นผู้กำกับกรมธรรมการถามพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดโมฬีโลก อันเป็นผู้มชอเสียงว่าเชี่ยวชาญพระปริยัติธรรม และได้นั่งเป็นผู้สอบอยู่ด้วยว่า "นี่จะปล่อยกันไปถึงไหน" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบก็น้อยพระหฤทัย ให้นำความชนกราบทูลพระบาทสมเด็จ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันนั้นว่า ที่เข้าแปลพระปริยัติธรรมทรงเจตนาแต่จะสนองพระเดชพระคุณ หาได้ปรารถนายศศักดิ์ลาภสักการะอย่างใดไม่ ได้แปลถวายทรงฟัง ๓ วัน เห็นว่าพอเฉลิมพระราชศรัทธาแล้ว ขออย่าให้ต้องแปลต่อไปเลย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบความข้อนี้เกิดขึ้น ก็ทรงบัญชาตามพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชทานพัดยศสำหรับเปรียญเอก ๙ ประโยค ให้ทรงถือเป็นสมณศักดิ์ต่อมา”

ในกาลสมัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่วัดราชานั้น มีคนนิยมนับถือพระองค์มาก ทั้งพระภิกษุและพวกคฤหัสถ์ จนเป็นเหตุให้พวกศัตรูมีจิตริษยายิ่งขึ้น ถึงกับกล่าวแสดงความสงสัยว่า ที่คนพอใจไปวัดราชาธิวาสกันมากนั้น “เพราะประสงค์จะยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในทางการเมือง” จนกระทั่งพระบาทสมเด็จ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรู้สึกรำคาญพระราชหฤทัย
และเพื่อระงับความสงสัย และระงับข่าวลือต่าง ๆ
นานาดังกล่าวมา จึงได้เชิญเสด็จพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาครองวัดบวรนิเวศน์
เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๗๙ เวลานั้นพระชันษาได้ ๓๒ ปี
ทรงผนวชได้ ๑๒ พรรษา ครั้นเมื่อเสด็จมาประทับวัด
บวรนิเวศน์ ก็เป็นเหตุให้ทรงได้รับความเดือดร้อน
รำคาญมากขึ้นจากหม่อมไกรสร เพราะเสด็จเข้ามา
อยู่ใกล้ ถูกหม่อมไกรสรพยายามทำร้ายหนักขึ้น
จนถึงหาเหตุให้สึกพระสุเมธมุนี ที่เป็นอุปัชฌายของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเบียด
เบียนด้วยประการต่าง ๆ นานา แม้จนแกล้งใส่บาตร
พระธรรมยุติกาด้วยข้าวต้ม ให้รอนมอทอุมบาตร
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงรับ
ความเจ็บช้ำระกำพระราชหฤทัยตลอดอายุของหม่อม
ไกรสร เพราะหม่อมไกรสรมีทิษฐิถือว่า พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะเป็นศัตรูราชสมบัติอยู่ตลอดกาล จึงคอยแกล้งกีดกันด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อจะมิให้ผู้คนนิยมนับถือ แต่แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงถูกหม่อมไกรสรเป็นตัวมารคอยใส่ร้ายต่าง ๆ ตลอดมาก็ตาม แต่พระองค์ก็ไม่ทรงยอมหย่อนอุตสาหะในการพันฟูพระศาสนา ดังได้เห็นกันโดยประจักษ์แจ้งแล้ว แต่ผลสุดท้ายความดีย่อมชนะความชั่ว บาปย่อมแพ้บุญ พระผู้ทรงบุญย่อมได้ชัยชำนะมารร้าย ผลกรรมบันดาลให้หม่อมไกรสรต้องราชภัย ถูกสำเร็จโทษในปลายแผ่นดินรัชชกาลที่ ๓ เหตุการณ์อันน่าสยดสยองยิ่งนัก ตอนหม่อมไกรสรถูกสำเร็จโทษ หรือประหารชีวิตด้วยท่อนจันทน์ และประหารชีวิตบ่าว ๓ คน ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ดังต่อไปนี้

“ครั้นมาถึงเดือน ๑ พระยาธนูจักรรามัญทำฎีกา

ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย กล่าวโทษกรมหลวง
รักษรณเรศว่า ชำระความของตัวไม่ยุติธรรม กดขี่
บุตรชายว่าเป็นผู้ร้ายย่องเบา ลักเอาเงินทองสมิง
พิทักษ์เทวาไปเงิน ๒๐ ชั่ง สมิงพิทักษ์เทวาเป็นโจทก์
จึ่งโปรดให้ประชุมเสนาบดีชำระใหม่ ก็ได้ความจริงว่า
บุตรพระยาธนูมิได้เป็นผู้ร้าย ๆ นั้น คือ บุตรเขยของ
สมิงพิทักษ์เทวานั่นเอง ครั้นสมิงพิทักษ์เทวาโจทก์แพ้
แก่พระยาธนูจึงกราบทูลว่า ทรงขัดเคืองกรมหลวงรักษรณเรศ
ว่า ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นที่
ไว้วางพระราชหฤทัยต่างพระเนตรพระกรรณ ก็ไม่ตั้ง
อยู่ในยุติธรรม กดขี่หักหาญ ถ้อยความผิด ๆ อย่างนี้
คงมีหลายเรื่องมาแล้ว เพราะด้วยอำนาจพวกลูกขุนชักพา
ให้เสียคน จึงให้ตระลาการค้นหาความต่อไปให้ได้
ความว่า กรมหลวงรักษรณเรศชำระความของ
ราษฎรมิได้เป็นยุติธรรม ด้วยพวกลูกขุนรับสินบนทั้ง
ฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลย แล้วก็คงหักเอาชนะจงได้ แล้ว

เป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูง ขันแต่ลอยกระทงก็ไปลอย
กรุงเก่าบ้าง เมืองนครเชือนขัณฑ์บ้าง เอาธรรมเนียม
ที่ในหลวงทรงลอย พวกลครห่มแพรสิ้นทับทิมใส่แหวน
เพชรแทนหม่อมห้าม และเกลียกล่อมชุนนางและกอง
รามัญไว้เป็นพวกพ้องก็มาก ที่ผู้ใดไม่ฝากตัวก็
พยาบาทไว้ ตั้งแต่เล่นลครเข้าแล้ว ก็ไม่ได้บรรธมอยู่
ข้างในด้วยหม่อมห้ามเลย บรรธมอยู่แต่ที่เก๋งข้างท้อง
พระโรงด้วยพวกละคร จึงรับสั่งให้เอาพวกลครแยก
ย้ายกันไต่ถาม ได้ความสมกันว่า เป็นสวาทไม่ถึง
ชำเรา แต่เอามือเจ้าลครและมือท่านกำคุยหฐาน
ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ให้สำเร็จภาวะธาตุเคลือนพร้อมกัน
เป็นแต่เท่านั้นแล้วโปรดให้ตระลาการถามกรมหลวงว่า
เป็นเจ้าใหญ่นายโตเล่นการสมควรอยู่แล้วหรือ กรม-
หลวงรักษรณเรศให้การว่า การที่ไม่อยู่กับลูกเมียนั้น
ไม่เกี่ยวข้องแก่การแผ่นดิน ถามอีกข้อหนึ่งว่า เกลีย-
กล่อมเจ้านายชุนนางไว้เป็นพรรคพวกมาก จะคิดกบฏ

หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร. ๙ นครราชสีมา

หรือ กรมหลวงให้การว่า ไม่ได้คิดกบฏ (ตรงนี้สำนวนบ่งให้เห็นว่าคงจะมีคำถามอีกคำหนึ่งว่า ถ้าไม่คิดกบฏก็เกลียกล่อมหาพรรคพวกไว้ทำไม) จึงตอบว่า คิดอยู่ว่า ถ้าสิ้นแผ่นดินไปก็ไม่ยอมเป็นข้าใคร ถามอีกข้อหนึ่งว่า ถ้าได้อย่างนั้นแล้วจะเอาผู้ใดเป็นวังหน้า ให้การว่า คิดไว้จะเอากรมขุนพิพิธภูเบนทร์พระราชดำริปริกษาด้วยพระราชวงศานุวงศ์ เสนาบดีว่า กรมหลวงรักษรณเรศมีความผิดหลายอย่าง ทั้งยังเอาเงินเบี้ยหวัดและเงินวัดพระพุทธบาทปี ๑ ก็หลายสิบชั่งเป็นอาณาประโยชน์ จะเลยไว้ไม่เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พระราชวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดีกราบทูลว่า จะไม่เอาโทษเสียจะเลยไว้ก็ไม่เป็นที่ไว้วางใจ เหมือนดังอสรพิษให้หลังหักระวังยาก

ครั้นเมื่อมาถึงวันศุกร์ เดือน ๑ ขึ้น ๓ ค่ำ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตระลาการทำกระทู้ซักถามกรมหลวงรักษรณเรศว่า ที่ตัวได้เป็นใหญ่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน

ก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนยังกว่าเจ้านายทุก ๆ พระองค์ จึงได้คิดกำเริบใจขึ้น แต่ก่อนนั้นยังกำเริบน้อย เดียวนมากขึ้น ๆ จนกระทั่งทุกวันนี้ได้ ๒๕ ปีแล้ว บัดนี้ถึงปรารถนาจะเป็นเจ้าแผ่นดิน ให้ตัวระลึกถึงความหลังดู แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและกรมหมื่นสุรินทร์รักษ์กับตัวได้ทำราชการมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ (รัชชกาลที่ ๒) จนถูกหนังสือทั้งด้วยกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสำคัญพระทัยว่าได้เป็นเพื่อนยากกันมา ฝ่ายกรมหมื่นสุรินทร์รักษ์สิ้นพระชนม์ไปแล้วยังคงอยู่แต่ตัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงไว้วางพระทัยให้ช่วยราชการแผ่นดินต่อมา และตัวประพฤติการคด ๆ โกง ๆ เอาสินบนในการชำระถ้อยความและตั้งขุนนาง ก็ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่บ้าง ก็ได้ทรงเตือนสติเป็นหลายครั้งหลายคราวว่า อย่าทำให้ราษฎรเขาติฉินนินทาหมิ่นประมาทได้ อย่าให้ชื่อชั่วอยู่ในแผ่นดิน เหมือน

ตัวประพฤติการณ์ที่ไม่อยู่กับเมียดังนี้ กมผู้มาพูดว่า ทั้งผู้ชายผู้หญิง ข้างผู้ชายนี้กกรมชุนรามิศเรศ เป็นต้น จนกระทั่งมหาดเล็กเด็กชา ฝ่ายผู้หญิงเมียของตัวที่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด ก็มาเล่าให้เขาฟังออกเซ็งแซ่ไป ว่าตัวไม่อินังขังขอกับลูกเมีย มาหลงอ้ายคนโชนคนลคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบจึงทรงพระราชดำริว่าจะชอบใจอย่างเจ้าบ้ากิ้ง (เตากลาง) รักงิ้ว จะต้องเสพผู้ชายบ้างผู้หญิงบ้างกระมังครั้นจะห้ามปรามว่ากล่าวให้รู้สึกตัวเสียว่า ทำดังนี้ไม่งามไม่ดี ความก็จะออองไป เหมือนจะแกล้งประจานให้ญาติได้ความอัปยศ แล้วทรงพระราชดำริว่า แต่ก่อนกรมหลวงเทพพลภักดิ์ ก็ประพฤติการณ์ไม่อยู่กับลูกเมียเหมือนกันเช่นนี้ สมเด็จพระบรมวงศาธิราชซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ทรงทราบทุกพระองค์ ก็หาได้ว่ากล่าวกรมหลวงเทพพลภักดิ์ประการใดไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมิได้เอาพระทัยเป็นพระราชธุระ ด้วยสำคัญ

พระทัยว่าเขาประพฤติให้เหมือนพี่ชาย เป็นพิชพันธ์
อ้ายเดนเกือก เป็นคนอุบาทว์บ้านเมือง แล้วมิหนำซ้ำ
กระทำให้แผ่นดินเดือดร้อนไปทุกเส้นหญ้าใบไม้ ด้วย
ความโลภเจตนาให้ชายใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระเดชพระคุณเป็นล้นพ้นของ
พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ทั้งชายหน้าข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่ผู้น้อยสมณชีพราหมณ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ด้วย
ความชั่วของตัวมันพุ่งเพื่องเลื่องฦๅไปทั่วนานาประเทศ
ทั้งปวงหาควรไม่เลย ต่างคนต่างมีใจโกรธแค้นยิ่งนัก
แล้วยังมาคิดมักใหญ่ใฝ่สูงจะเป็นวังหน้าบ้าง เป็นเจ้า
แผ่นดินบ้าง อย่าว่าแต่มนุษย์เขาจะยอมให้เป็นเลย
แต่สัตว์เดียรฉานมันก็ไม่ยอมให้ตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน จึง
โปรดให้ถอดเสียจากกรมหลวงให้เรียก หม่อมไกรสร
ลงพระราชอาญาแล้วให้ไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่
วัดปทุมคงคา เมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑ แรม ๓ ค่ำ (วัน
ที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๓๙๑) อายุได้ ๕๘ ปี แต่บ่าว ๓ คน

ชุนวุธมาตย์ ชุนศาลคน ๑,๔ คนด้วยกัน ไปประหาร
ชีวิตที่สำเหร่ในวันเดียวกัน”

“ไพรี” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศน์ก็ได้พินาศลงด้วยประการฉะนี้ และเรื่องราวระหว่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับหม่อมไกรสรดังกล่าวมาแล้วนี้ นับเป็นเบื้องหลังและเป็นที่มาของพระนามของพระพุทธรูปที่เรียกว่า “พระพุทธไพรีพินาศ” เพราะในระยะใกล้ๆ กับเวลาที่หม่อมไกรสรถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์นั้นเอง พระพุทธไพรีพินาศก็ได้เสด็จมาสู่พระบารมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏใน “สาส์นสมเด็จ” ดังได้กล่าวมาแล้ว”

นับตั้งแต่หม่อมไกรสรถูกประหารชีวิตด้วยท่อนจันทน์แล้ว ต่อมาอีกประมาณ ๓ ปี ถึง พ.ศ. ๒๓๙๕ ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ วันที่ ๒ เมษายน เวลา ๙

นาฬิกา ๕ บาทเศษ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราช
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงผนวชอยู่วัด
บวรนิเวศน์ จึงได้ถูกอัญเชิญให้เสด็จเถลิงถวัลย-
ราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ ดำรงสยามรัฐสีมาอาณาจักร
พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช พระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยปราศจาก ศัตรูราชบัลลังก์
ขัดขวาง นับเป็นรัชชกาลที่ ๔ แห่งบรมราชจักรีวงศ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวย
ราชสมบัติได้ประมาณ ๒ ปี ถึง “ศักราชพระพุทธ-
ศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา
ปัตยุบันกาล พฤศภสังวัจฉระ ผคุณมาส สุกปักษ์
ทศมดิถี พุทธวารปริเฉทกาลกำหนด” พระองค์จึง
ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ผ่องพ้นไพรี กล่าวคือ
เป็นการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องจากพระองค์ทรง
พ้นจากการเบียดเบียฬของหมู่อมไกรสรนั่นเอง เนื่อง

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนี้ มีคำประกาศเทวดาอย่างยืดยาว ท่านผู้อ่านจะได้ทราบถึงพระคุณธรรมอันประเสริฐ พระราชกุศลโลบาย, และพระธัมมธรรม รวมตลอดถึงพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคำประกาศเทวดา ดังต่อไปนี้

"ศุภมัศดุ ศักราชพระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๓๙๖ พรรษา ปัตยุบันกาล พฤศภสังวัจฉระ ผคุณมาส สุกปักษ์ ทศมีดิถี พุทธวารปริเฉทกาลกำหนด ฯ ข้าพระพุทธเจ้าขอประกาศแก่เทพยดา

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ ฯ ฉ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชบรมราชาภิเษก เป็นเอกอัครมหาราชาธิบดี กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา บรมราชธานี ในสยามรัฐประเทศ มีพระราชวราณาเขต

เมืองขึ้นต่าง ๆ เป็นอันมาก คือ เมืองลาว เขมร แขก กระเหรี่ยง เป็นต้นไป พระองค์ได้สำเร็จศิริราชสมบัติ ตามพระราชประเพณีโดยยุติธรรม บัดนี้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทานไตรจีวรและเครื่องบริขาร แด่พระสงฆ์บรรพชัษย์ ผู้ปฏิบัติพระธรรมวินัย ต้องตามพระราชหฤทัยโดยมากมาแต่ก่อน และกระทำการเฉลิมฉลองเจ็ดวัน ตามที่ได้ทรงปฏิญาณไว้แต่ก่อน แลเมื่อยังทรงพระเยาว์เป็นพระราชกุมารอยู่นั้น ต้องมาพระราชหฤทัยทรงรังเกียจเวรีไภยต่าง ๆ ซึ่งเป็นมาแต่เหตุที่ปรากฏบ้าง ไม่ปรากฏบ้าง แลทรงพระดำริคาดคะเนเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นอย่างนี้มานานจนถึงการทรงผนวช ประพฤติพรหมจรรย์หวังจะให้พ้นไภย แลเวรทั้งสิ้น ก็ยังหาพ้นจากความรังเกียจพระไทยไม่ แลเวรีไภยต่าง ๆ บางที้อ้างเหตุที่ประพฤติตามธรรมวินัย แลอาศัยความเศร้าหมองพลั้งพลาดในพรหมจรรย์เล็กน้อย เป็นเหตุก่อให้เกิดไภยต่อไป พระองค์

ทั้งบรรพสัชย์ มิได้พ้นจากความรังเกียจด้วยเวรภัย
ต่างๆดังนี้ เพราะฉะนั้นจึงได้ทรงเบื่อหน่ายในพระ
ราชหฤทัย ได้ทรงเห็นคฤหัสถ์บรรพชิต ผู้มบรรดา-
ศักดิ์อันๆ ไม่ต้องรังเกียจรำคาญด้วยไภยเวรเช่นนั้น
อยู่เป็นสุขสำราญทั้งบรรพสัชย์ ส่วนพระองค์ทั้ง
บรรพสัชย์ที่ปฏิบัติพระธรรมวินัย ประสงค์จะได้ความ
สุขอย่างนั้นบ้าง ไม่ทรงเห็นอุบายอย่างอื่นที่จะให้ได้
รับความสุขอย่างนั้น ประสงค์จะให้เทพยดาอารักษ์
ทั้งมนุษย์ศักดานุภาพช่วยอนุเคราะห์บ้าง จึงได้ว่า
เมื่อใดเวรภัยที่เป็นอยู่อย่างนี้ รางับสิ้นได้โดยธรรม
เป็นแต่ให้ได้ทรงเสวยความเกษม คือไม่เสื่อมพระลาภ
พระยศที่ได้แล้ว แลไม่ต้องรังเกียจในมรณภาพเพราะ
พยายามแลเวรชนทั้งปวง แลอนึ่ง ผู้ปรารถนาจะ
บูชาและให้ทาน แลทำอุปการใดๆแก่พระสงฆ์บรรพ-
สัชย์ ซึ่งปฏิบัติต้องพระหฤทัยโดยมากนั้น ไม่ต้อง
รังเกียจกลัว ทำได้ตามชอบใจโดยสดวกตามปรารถนา

ถ้าเป็นได้อย่างนี้แล้ว จักถวายไตรจีวรเครื่องบริขาร
ที่ต้องตามวินัยนิยมครบทั้งแปด แด่ภิกษุสงฆ์บรรพ-
สัชย์ผู้ปฏิบัติตามธรรมวินัย ต้องตามพระราชหฤทัย
โดยมากมาแต่ก่อนองค์ละส่วนๆ ทั้งสิ้น และจะเฉลิม
มีการฉลองเจ็ดวันตามได้ เมื่อเป็นดังนี้ ถ้าอานุภาพ
มีมาก ก็จะทำให้มากยิ่งขึ้นไปกว่านี้ เมื่อได้ทรง
บำเพ็ญมหาทานการฉลองนั้น จะทรงพระราชอุทิศ
พระราชทานส่วนพระราชกุศลแด่เทพยดาเจ้าทั้งปวง ผู้
ช่วยอุปถัมภ์ในที่ทำไภยเวรนั้นให้ร่างับไปได้ ได้ทรง
ปฏิญาณไว้มั่นคงดังนี้ ครั้นนานมาเมื่อภายหลัง เพราะ
อาศัยเหตุนั้นๆ เวรไภยนั้นๆ ซึ่งปรากฏมาแต่ก่อน
ก็ส่งบรำงับเสื่อมหายไปเองโดยธรรมดา ไม่ต้อง
ประกอบพระราชอุบายอันหนึ่งอันใดเลย จนถึงพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มาเสด็จดำรงศิริราช-
สมบัติโดยยุติธรรม ได้ความสำราญเกษมพระราช-
หฤทัย เพราะทรงเห็นเวรไภยส่งบรำงับสิ้น มีพระ

ราชประสงค์จะทรงเปลื้องพระราชปฏิญาณนั้น จึงได้
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมหาทาน แลการบูชาเฉลิม
ฉลองเจ็ดวันตามที่ได้ทรงพระราชปฏิญาณไว้นั้น แล
อุทิศส่วนพระราชกุศลที่ทรงพระราชอุสาหะทรงบำเพ็ญ
ในเจ็ดวันนั้นแด่เทพยดาผู้อุปถัมภ์ ทำให้เวรภัยนั้นร่างบ
ไป และเทพยดาเจ้าอื่นๆทุกสถาน เทพยดาเจ้า
ทั้งหลายนั้น จงได้อนุโมทนาส่วนพระราชกุศลที่ทรง
พระราชอุทิศนี้ แล้วจงตั้งเมตตาจิตอภิบาล พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งพระราชวงศานุวงศ์
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายน่าฝ่ายใน และอมาตย์ราช-
บริพาร และไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั่วทั้งพระราชอาณาจักร
และพระภิกษุสงฆ์บรรพสัชย์ ซึ่งปฏิบัติตามธรรมวินัย
ต้องตามพระราชหฤทัยโดยมากมาแต่ก่อนนั้น ให้พ้น
สรรพทุกข์ภยันตราย เจริญศิริสวัสดิพิพัฒน์มงคล
วิมลทฤฆายุ วรรณะ สุขะ พละ ตามปรารถนาทุก
ประการ เทอญ”

ท่านที่ได้อ่านข้อความในคำประกาศเทวดา ดังได้คัดมาข้างบนนี้ จะเห็นด้วยผู้เขียนว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวทรงพระคุณชันติธรรมมากเพียงไร พระองค์ทรงต่อสู้ศัตรูด้วยธรรมานุภาพ โดยทรงทราบตระหนักแน่ในพระราชหฤทัยในพระพุทธศาสนสุภาษิตว่า “เวรย่อมไม่ระงับด้วยความจองเวร” ด้วยเมื่อพระองค์ได้เสวยราชสมบัติแล้ว ก็มิได้ทรงพยาบาทโกรธแค้นโอรสและธิดาของหม่อมไกรสร ตรงกันข้ามกลับปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาบุตรหม่อมไกรสรมาทรงเลี้ยงใช้สอยสนิทสนมได้เบียหวัดยิ่งกว่าหม่อมเจ้าเสียด้วย ความจริงข้อนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง รัชชกาลที่ ๕ ทรงไว้ในพระบรมราโชวาท พระราชทานพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ว่า

“ยังหม่อมไกรสรอีกรายหนึ่ง เป็นคนใจพาลสันดานหยาบ” ประพฤติความชั่วต่าง ๆ เป็นอันมาก

เป็นปฏิปักษ์ออกหน้ากันตรง ๆ กับทูลกระหม่อม (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพราะความประพฤติชั่วร้าย และน้ำใจทุจริตของหม่อมไกรสรไม่สมควรจะเป็นเจ้าแผ่นดิน จึงเผอิญให้เกิดความจนถึงต้องประหารชีวิตในปลายรัชชกาลที่ ๓ ครั้นทูลกระหม่อมได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติขึ้นแล้ว ก็ได้ทรงอาฆาตจองเวรต่อบุตรหม่อมไกรสร กลับเอามาทรงชุบเลี้ยงใช้สอยสนิทสนม ได้เบียหวัดยิ่งเสียกว่าหม่อมเจ้า เช่น หม่อมกรุง เป็นต้น ที่สุดลงไปจนชั้นหลาน เช่นพระยาปลัดสุนการ (ม.ร.ว. ละม้าย) ก็ทรงใช้สอยสนิท มิได้มีความรังเกียจเลย”

พระคุณธรรมข้อไม่ทรงอาฆาตพยาบาทจองเวรของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้น มีมากมายเหลือที่จะพรรณนาได้ ครั้งหนึ่งเมื่อปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชชกาลที่ ๓ พระพลสงครามลาวได้พ้องกล่าวโทษ

พระองค์ท่านเมื่อยังทรงผนวชอยู่วัดบวรนิเวศน์ว่า ได้
ร่วมคิดกันกับพระยาตากถอบลักสมคบกับฝรั่ง อังกฤษ
เมืองเมาลแมนเป็น การกบฏ แต่บังเอิญเกิดเหตุ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเสีย
ก่อนในขณะนั้น และพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง
เสนาบดีได้ทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระพล-
สงครามดาวก็ถือความผิด ก็ถือจะถูกตัดหัว จึงได้
รีบไปถอนพ้องลบชื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวออกเสียจากหนังสือทำนพ้อง แต่ครั้นพระองค์
ทรงเป็นพระมหากษัตริย์และทรงเป็นเจ้าชีวิต ทรง
อาญาสิทธิ์สมบูรณ์ที่จะทรงกระทำประการใด ๆ ก็ได้
เพื่อเป็นการแก้แค้น แต่พระองค์หาทรงกระทำดังตัว
พระพลสงครามดาวเอง และคนทั้งหลายอันคิดไปนั้น
ไม่ ตรงกันข้ามกับปรากฏว่า พระองค์ได้ทรงเลือน
ยศถาบรรดาศักดิ์พระพลสงครามดาวขึ้นเป็น “พระยา

สยามสิมานุรักษ์” และทรงตั้งบุตรของพระพล-
สงครามลาวนั้น เป็นที่พระพลสงคราม แทนพระพล-
สงครามลาวผู้บิดรนั้นด้วย, เพื่อให้เป็นที่พอใจแก่พระ
พลสงครามลาว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงกล่าวไว้ในเรื่องทรงเลือนพระพลสงคราม
ลาวขึ้นเป็น พระยาสยามสิมานุรักษ์ นั้นว่า “การ
พยาบาทอาฆาตในเหตุเช่นนี้ (เหตุที่เคยพ้องกล่าวโทษ
พระองค์ว่าเป็นกบฏ) ไม่ควรมีไม่ควรเป็นแก่ผู้ซึ่งเป็น
ใหญ่ในแผ่นดินไม่ใช่ฤา”

“น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺติธ กุทาจนํ
ในกาลไหนๆ เวรในโลกนี้ย่อมไม่ระงับเพราะเวรเลย”

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น
พระองค์ทรงเชื่อถือเทวดาเบื้องบนมาก และทรงเชื่อ
ว่าเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิเบื้องบนนั้น สามารถจะ
บันดาลให้ท่านทิศร้ายต่อพระองค์ พ่ายแพ้พินาศไปได้
ด้วยมเหศรศักดานุภาพของเทพยดาทั้งปวง พระองค์

ทรงกล่าวไว้ในพระราชหัตถเลขาว่า "มนุศโลกนี้ ตามที่ปรากฏ ผู้ใหญ่ครองผู้น้อย ฤๅคนเป็นอันมาก ครองคนผู้เดียว ฤๅคนฉลาดครองคนโง่ตามที่เห็นกันอยู่ แต่เมื่อพิเคราะห์ไปก็ตัวจะมีผู้ครองเบื้องบน ทุกคนไม่ได้เห็นด้วยตา ไม่ได้ยินด้วยหู จะเป็นผู้บันดาลอกชั้นหนึ่ง ให้น้ำใจคนคิดผิดๆไป ฤๅให้โรคร้ายบังเกิดมี เมื่อคนเป็นทรัพย์เกียจของคนเป็นอันมากอยู่อย่างไร ก็เป็นทุกข์ขวางน้ำใจคนอยู่ด้วยประการนั้น"

ครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ เกิดเหตุรถพระที่นั่งล่ม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงบาดเจ็บ บางพระองค์ถึงสาหัส พระองค์ทรงให้มีการสังเวยและทำบุญบูชาเทวดาและมีการฉลอง พระองค์ก็ทรงกล่าวไว้ในพระราชหัตถเลขาถึงพระยามนตรีสุริวงศ์ และเจ้าหมื่นสรรเพชภักดีว่า

"ตัวข้านึกรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืน

เสือกัด ถึงจะไม่สู้มใครรักกงมคนรักบ้าง
เหมือนท่านผู้อนลางบางท่วาคนรักมากแล้ว ก
มคนชังบ้างเหมือนกัน ฉันใด เมื่อจะว่าใน
การที่ไม่เป็นวิสัยมนุษย์แล้ว ถึงผีสางเทวดา
ทชังชากจะมรักชากจะมกระมัง ฤๅใครมีบุญ
แล้ว ก็จะไม่มีแต่บุญไปทเดยว จะมบาปบ้าง
ใครชตาราษดแลวกจะมรายบ้าง ตัวข้าถึงจะ
มบาปมากกจะมบุญบ้าง ชตาไม่ดแลวกจะม
ทดบ้างจึงได้เป็นเจ้าแผ่นดิน อยู่ให้คนนั่งแช่ง
นอนแช่งมาหลายปี จนคนที่แช่งตายไปก่อนก็
จะม หัวล้านไปก่อนก็จะม จะว่ามเหตุทงน
เพราะบุญท่านผู้อนทับ ผีสางเทวดาของท่าน
ผู้อนมาตัดบังเหียนม้าเสีย บุญของข้ายังโต้
อยู่ ผีสางเทวดาทยงรักชาอยู่กชวยชา มา
จึงไม่วิ่งไป รถจึงไม่ได้ทับชา แลลูกข้าให้
เป็นอันตรายฤๅเจ็บมากจนเสียราชการ ข้าจึง

ชอบใจเทวดาที่ช่วยข้าหนักหนา ได้ตั้งการ
สังเวยและทำบุญบูชามิลครฉลอง เหตุนั
บังเกิดมิกไม่เป็นอันตรายอะไรแก่ข้านัก ข้า
คิดว่าชรอยเทวดาจะบันดาลพอให้เป็นเหตุให้
ได้เห็นใจคนต่าง ๆ ใครจะซื่อตรงฤาลอกแลก
คิดลึก ๆ ดั้น ๆ อย่างไรก็ได้รู้จักครั้งนี้ ให้เห็น
ใจขาว ใจดำ ใจฉลาด ใจกล้าต่าง ๆ ข้า
ชอบใจเทวดาอารักษ์หนักหนาทีเดียว”

ท่านที่ได้อ่านเรื่องราวระหว่างพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับหม่อมไกรสร อันเป็น
เหตุการณ์และพฤติการณ์เบื้องหลังของพระพุทธไพร
พินาศ ดังได้กล่าวมานี้ ท่านจะเห็นได้ชัดแจ้งตาม
พระกระแสพระราชหัตถเลขาดังกล่าวมาว่า ในโลกนี้
มสงศกดสทธเหนอมนุษย และทรงมเหศรศกดานุภาพ
สามารถบันดาลให้ความดีชนะความชั่ว บาปย่อมพ่าย
แพ้ต่อบุญ และศัตรูย่อมแพ้บุญญฤทธิ และไพรีย่อม

พินาศลงด้วยบุญญานุภาพ ดังความมหัศจรรย์ของหม่อมไกรสรที่พ่ายแพ้ต่อพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังได้บรรยายมาโดยสังเขปนี้

มีความจริงอยู่ประการหนึ่งว่า ในการดำรงดำเนินชีวิตของสัตว์โลก เช่นมนุษย์เรานี้ ย่อมต้องประสบศัตรูและอุปสรรคทั้งมวล ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเกิดมาในเพศใด ชั้นบุคคลใด และวัยใดก็ตาม ยิ่งบุคคลอยู่ในฐานะชั้นสูงและสำคัญ ศัตรูก่อปองร้ายหมายชีวิตก็ย่อมอยู่ในฐานะสูง เข้มแข็งและสำคัญเป็นเงาตามตัวไปด้วย โดยเหตุนี้มนุษย์เราจึงต้องต่อสู้อุปสรรคและศัตรูตลอดอายุขัยแห่งชีวิต ชีวิตคือการต่อสู้ และการต่อสู้ คือชีวิต!

ก่อนจบ, ขออานุภาพของพระพุทธไพรีพินาศจงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลาย ผู้ประพฤติธรรมจงชนะต่อศัตรูและอุปสรรคทั้งมวล ขอให้ไพรีของท่านทั้งหลายผู้ยินดีต่อสู้ด้วยธรรมานุภาพ

จงพินาศฉิบหายไปด้วยพระมหิทธานุภาพแห่ง
พระพุทธไพรีพินาศพระองค์นี้ด้วยเถิด

ด้วยความเคารพนอบนอมสักการะบูชา
แด่พระพุทธไพรีพินาศ ขออุบัทวันตราย
ทั้งหลายจงปราศจากไป

ด้วยอานุภาพแห่งความเคารพนอบน้อม
สักการะบูชาพระพุทธไพรีพินาศ ขอความ
สวัสดีจงมีทุกเมื่อ

ด้วยเดชะแห่งความเคารพนอบน้อม
สักการะบูชาพระพุทธไพรีพินาศ ขอเรา
จงเป็นผู้มีเดชในมงคลพิธีด้วย เทอญ.

๒๙ พ.ย. ๙๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ผู้ชำนะน้ำใจอังกฤษ

923.1593 102
ว 196 ว 96.320.1544.0

วิกฤตการเมืองร้อยปีก่อน

ขจร สุขพานิช อ.บ,ป.ม.

.....ครั้นวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๓๙๓ รับสั่งให้หาท่านพระยาศรีสุริยวงษ์จางวางมหาดเล็ก เข้าไปเฝ้าในที่.....รับสั่งให้ขยับไปชิดพระองค์ ให้ลูบพระองค์ทั่วทั้งพระสรีรกาย แล้วดำรัสว่าร่างกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่ายังจะหายอยู่ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้า.... เห็นแต่เอ็งที่ยังรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ..... ท่านพระยาศรีสุริยวงษ์รับพระราชโองการแล้วก็ร้องไห้ ถอยออกมาจากที่เฝ้า..... ครั้นณวันที่ ๒ เมษายน พระบาทสมเด็จพระนั่งกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติได้ ๒๗ พรรษา.

วิกฤตการณ์ซึ่งเนื่องมาจากกรณีต่างประเทศ ที่ยังฝังอยู่ในความทรงจำของผู้คนรุ่นเราในสมัยนี้ ก็คือเมื่อครั้งญี่ปุ่นประกาศสงครามกับนานาชาติฝรั่ง ได้กรีฑาทัพขอผ่านประเทศไทย และในที่สุดได้ตั้งกองทหารอยู่

ในประเทศจวบจนเลิกสงคราม กรณีย์ต่างประเทศ
ครั้งนี้ ไม่จำต้องนำมากล่าว เพราะใคร ๆ ในสมัยนี้
ก็ยังจำได้ ส่วนวิกฤตกาลเมื่อครั้ง ร.ศ.๑๑๒ นั้น
ก็ยังพอมีเอกสารหลักฐานหาอ่านได้ไม่ยากนัก แต่
วิกฤตกาลสมัยเมื่อร้อยปีก่อน อันเป็นปลายรัชสมัย
แห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว น้อยคนนัก
จะได้รู้เรื่องราวโดยพิศดาร เพราะเอกสารหลักฐาน
ในภาษาไทยก็มีไว้อย่างกระท่อนกระแท่น อนึ่งวิกฤต-
กาลครั้งนั้นได้ผ่านพ้นไปอย่างเงียบเชียบ หาได้มีเหตุ
การณ์ร้ายแรงถึงกับเสียดินแดนหรือกระทำศึกสงคราม
รบราฆ่าฟันกันไม่ แต่จดหมายเหตุชาวต่างประเทศ
(หมอบรัดเลและหมอเหา) ซึ่งอาศัยอยู่ในพระนครใน
ครั้งนั้นได้บันทึกไว้ว่า หากไม่เกิดผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน
ใหม่ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้
ราชสมบัติ สงครามระหว่างอังกฤษกับไทยคงจะเกิด

ชนเป็นแม่นมั่น* ข้าพเจ้าจึงขอเก็บข้อความในจดหมาย
เหตุนั้น ๆ ประกอบกับเอกสารอื่น ๆ โดยยึดข้อความ
ในพระราชพงศาวดารเป็นหลักมาผูกเป็นเรื่องดังต่อไป
นี้

จำเดิมตั้งแต่ครั้งอังกฤษต้องทำสงครามเพื่อปราบ
ปรามจลาจลในอาณานิคมในทวีปอเมริกา (ซึ่งพวก
อเมริกาเรียกว่าสงครามเพื่อเอกราช) แต่อังกฤษกลับ
แพ้สงคราม จำต้องยอมทำสัญญารับรองเอกราช
อิสรภาพและอธิปไตยของมหาชนรัฐอเมริกัน เมื่อ ค.ศ.
๑๗๘๒ ครั้งนั้นประจวบกับการสถาปนาราชวงศ์จักรี
และการสร้างกรุงเทพมหานครในแผ่นดินไทย มหาชน
รัฐอเมริกันและกรุงรัตนโกสินทร์จึงเริ่มก่อร่างสร้าง
ประเทศร่วมวาระเดียวกันมา หลังจากครั้งนั้นมาได้
๖๘ ปี ในแผ่นดินไทยก็ถึงปลายรัชกาลสมัยพระบาทสม-

---

* Feltus! S.R. House Page 106 "Had the old king continued to live, war with Great Britain was inevitable....."

เด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในราชบัลลังก์อังกฤษนั้น สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และในกรุงวอชิงตน นายพลสกการ เบาเดอร์ เป็นประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา อเมริกาและอังกฤษต่างก็ส่งคณะทูตเข้ามาในราชสำนักแห่งพระเจ้ากรุงสยามในเวลาใกล้เคียงกัน เพื่อขอเจริญทางพระราชไมตรีและขอแก้ไขสนธิสัญญาการค้าขาย ดังข้อความพิสดารตามพระราชพงศาวดารว่า

ฤพุทธศักราช ๒๓๙๓ สหรัฐอเมริกาได้มอบหมายให้ โยเซฟ บาเลสเตีย เชิญสาส์นของประธานาธิบดีมาขอแก้ไขสนธิสัญญาการค้าขาย (ซึ่งนายเอดมันรอเบิตส์ ได้ทำไว้เมื่อ ๑๗ ปีก่อน) และประเทศอังกฤษก็ได้จัดส่งให้ เซอร์ เยมส์ บรุค นำหนังสือของลอร์ดปาเมอร์สตัน เสนาธิบดีกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี และขอทำสนธิสัญญาการค้าขายฉบับใหม่กับรัฐบาล แห่งพระ-

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คณะทูตอเมริกาเข้ามาถึง
สันดอนก่อน คือเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม เมื่อไม่
สมประสงค์แล้วก็กลับออกไปรายงานนายพลเรือจัตวา
อรหัศ ซึ่งคุมเรือรบรออยู่ในอ่าวไทย แล้วก็แล่นเรือ
กลับออกไปเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน คณะทูตอังกฤษ
เข้ามาถึงสันดอนเมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน เวลานั้นทรง
พระประชวรอยู่ไม่สบายพระองค์ คณะทูตจึงกลับออก
ไป เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน โดยไม่ได้เข้าเฝ้าและไม่ได้
แก้ไขสนธิสัญญาดังประสงค์

เหตุการณ์ในพระนครในเวลานั้นเป็นไปด้วยความ
วุ่นวายไม่สงบสุข เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มประชวรแต่เดือนกันยายน ไม่ทรง
โปรดให้เสนาบดีขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยเข้าเฝ้าตามปรกติ
ประจวบกับเมื่อเดือนมิถุนายนศกก่อน อหิวาตกโรค
ได้ระบาดใหญ่เข้ามาในพระนคร ผู้คนล้มตายเสียชีวิต
มากต่อมาก ศพลอยเป็นแพตามแม่น้ำลำคลองทุกแห่ง

ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเฉพาะในกรุงเทพ ฯ ต้องเสียชีวิตไป
ในครั้งนั้นประมาณถึงสี่หมื่นคน ครั้นเมื่อโรคระบาด
สงบลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรง
บำเพ็ญพระราชกุศล ให้เจ้าพนักงานซื้อสัตว์ที่จะต้อง
ถึงมรณะภัยปล่อยให้รอดชีวิตไปทุกวัน และโปรด
เกล้า ฯ ให้ป่าวร้องราษฎรทำบุญให้ทาน ปล่อยสัตว์
ที่อยู่ในที่กักขังให้รอดตาย และให้ตั้งอยู่ในความ
เมตตากรุณาต่อกัน คนทั้งปวงก็ยอมทำตามรับสั่งทั้ง
จังหวัดพระนครไม่ว่าชาติใดภาษาใด เว้นแต่บาดหลวง
ฝรั่งเศส ๔ นายไม่ยอม แล้วห้ามลูกบ้านพวกเข้ารีด
เสียด้วย ได้ทรงทราบก็ขัดเคืองว่าขัดคำสั่ง จึงให้
เจ้าพนักงานไปไล่บาดหลวงฝรั่งเศสเสีย แล้วให้รื้อวัด
ฝรั่งเศสเสียทุกวัด ฝ่ายสังฆราชยวงบัปติสปาลกัวจึง
รับว่า การจะปล่อยสัตว์ไม่ผิดศาสนาฝรั่งเศสแต่สิ่งไร
พวกบาดหลวงถือเกินไปเปล่า ๆ เธอจึงให้พวกลูกบ้าน
ที่เข้ารีดปล่อยสัตว์ให้หมดทุกคน การที่ทรงขัดเคืองที่

จะให้รอวัดนั่นก็ส่งบไป แต่บาดหลวง ๘ นาย ดอดิ่ง
ไม่ยอม ก็พากันกลับออกไปเมืองสิงคโปร์ เมื่อไปถึง
ก็ให้สัมภาษแก่หนังสือพิมพ์ว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยมิ
ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงกดขี่ข่มเหงศาสนา
ฝรั่ง ผู้ใดไม่ยอมทำตามพระราชประสงค์ก็ขับไล่ไสส่ง
ให้ออกไปเสีย เป็นการทารุณ ความทราบถึงพระเนตร
พระกรรณก็ทรงกรวพวกฝรั่งเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมา
พวกเจ้านายขุนนางซึ่งเคยไปมาหาสู่กับฝรั่งในกรุงเทพฯ
ก็ไม่มีใครกล้าติดต่อด้วยดังแต่ก่อน ความดังเครียดจึง
ยังมีอยู่เรื่อยมา จนคณะทูตอเมริกันและอังกฤษเข้ามา
ขอแก่สนธิสัญญาการค้าขายดังกล่าวแล้ว

การต้อนรับเจรจาคณะทูตอเมริกันครั้งนั้น พระ-
ราชพงศาวดารแสดงรายละเอียดไว้ว่า ครั้นถึงวันที่ ๒
เมษายน จมื่นไวยวรนารถ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จ
ราชการเมืองสมุทรปราการจัดให้เจ้าพนักงานไปรับ
โยเซฟบาเลส์เตีย ออกไปถึงกำปั่นรบ กำมะโดอรหิศ

ให้ยิงบันสลุตรงช้าง ๒๑ นัด โยเซฟบาเลสเตียก็ลง
เรือมาแต่ผู้เดียว กับหมอดนคนหนึ่ง จีนคนใช้คนหนึ่ง
รวม ๓ คนเท่านั้น พวกชนนางในกำบั่นรบไม่มีผู้ใดมา
เพราะกลัวความไข้ เรือเข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ
ได้ยิงบันสลุตป้อมผีเสื้อคำนับธงแผ่นดินอเมริกัน ๒๑ นัด
แล้วโยเซฟบาเลสเตียขึ้นมาถึงเรือนพักหน้าวัดประยูร-
วงศาวาส ครั้งนั้นเจ้าพระยาพระคลัง (ดิส บุนนาค)
ไปรับราชการศึกเขมรยังไม่กลับ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้
ท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค)
จางวางพระคลังสินค้ารับทูตแทน ครั้นวันที่ ๙ เมษายน
โยเซฟบาเลสเตีย มาหาท่านพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ ที่บ้าน
ซึ่งมีขุนนางประชุมอยู่พร้อมกันเป็นอันมาก พระยาศร-
พิพัฒน์ ฯ ปราศรัยไต่ถามตามธรรมเนียมไทยซึ่งไป
มาหากัน โยเซฟบาเลสเตียโกรธ ตอบว่า จะพูดจา
ไต่ถามอยู่ดังนี้เสียเวลา จึงชักเอาหนังสือในกระเป๋า
เสื้อมายื่นให้ใจความว่า ประธานาธิบดีผู้เป็นใหญ่ใน

แผ่นดินอเมริกาให้โยเซฟบาเลสเตียเป็นทูต เชิญสาส์น
ของประธานาธิบดีเข้ามาถวาย ขอให้กำหนดวันเฝ้า
ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ ตอบว่าธรรมเนียมของราช
สำนักนี้จะเอาหนังสือไปถวายก่อนนั้นยังไม่ควร จะ
พูดจาการสิ่งใดก็ให้พูดกับท่านเสนาธิบดีให้รู้ความก่อน
โยเซฟบาเลสเตียตอบว่า จะขอเฝ้าถวายหนังสือแด่
พระเจ้าแผ่นดินก่อน เมื่อโปรดให้ขุนนางผู้ใดพูดจา
ประการใด จึงจะได้พูดความต่อไป ท่านพระยาศรี-
พิพัฒน์รัตนราชโกษาตอบว่า ทูตจะเข้ามาครั้งก่อน ๆ
ก็มขุนนางเข้ามาและมียศศักดิ์มาก ครั้งนี้โยเซฟบา-
เลสเตียเป็นทูตเข้ามาก็มแต่ตัวคนเดียว หาบราชสาส์น
ก็ให้มิสเตอร์สมิธบุตรเลี้ยงหมอยอนซึ่งอยู่ในกรุงเทพ-
พระมหานครนำความตามกันมากับร่มคันหนึ่งหีบรักแร้มา
เท่านั้น ผิดด้วยอย่างธรรมเนียมสยามนัก จะให้เข้า
เฝ้าไม่ได้ โยเซฟบาเลสเตียโกรธ ลุกขึ้นยืนเดินออก
ไป แล้วหันหน้ามาว่าหนังสือประธานาธิบดีอเมริกาที่ม

เข้ามาครั้งนี้จะรับหรือมิรับ ท่านพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ
ตอบว่า หนังสือนั้นจะส่งให้ก็จะรับ แต่ที่จะให้เข้าเฝ้า
นั้นไม่ได้ด้วยผิดธรรมเนียมอยู่ โยเซฟบาเลสเตียก็เดิน
ไปเรือกลับที่อยู่แล้ว ทำหนังสือมายื่นโต้ตอบกันหลาย
ฉบับ ครั้นถึงวันที่ ๑๒ เมษายน ท่านเจ้าพระยาพระคลัง
กลับเข้ามาถึงกรุงเทพพระมหานคร โยเซฟบาเลสเตีย
ก็ทำหนังสือยื่นฟ้องพระยาศรีพิพัฒน์ ฯ กล่าวความว่า
ดถกราชทต ดถกประธานาธิบดีอเมริกา ขอให้ลงโทษ
ให้จงหนัก ท่านเจ้าพระยาพระคลังไม่ตอบประการใด
ครั้นถึงวันที่ ๒๐ เมษายน โยเซฟบาเลสเตียมีหนังสือ
ยื่นอีกฉบับหนึ่ง แจ้งว่าจะขอกลับออกไป ขอได้โปรด
จัดเรือไปส่งให้ด้วย ท่านเสนาธิบดีก็ให้จัดเรือออกไป
ส่งโยเซฟบาเลสเตียที่กำปั่นรบนอกสันดอน แล้วบัญชา
ให้จมื่นไวยวรนารถมีหนังสือไปถึงกำมะโดอรหิศ เล่า
ความที่เกิดทุ่มเถียงไม่ตกลงกันกับโยเซฟบาเลสเตียนั้น
ให้กำมะโดอรหิศทราบ กำมะโดอรหิศจึงมีหนังสือตอบ

ถึงจมื่นไววรนารถว่า จะกราบเรียนเรื่องราวตาม
ความในหนังสือของจมื่นไววรนารถไปให้ประธานาธิบดี
ทราบ.....ดังนี้

ส่วนการต้อนรับคณะทูตอังกฤษครั้งนั้น โปรดให้
จมื่นไววรนารถ เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาด
เล็ก ให้พูดจารับรองคณะทูตซึ่งประกอบด้วย เซอร์-
เยมส์บรุคหนึ่ง อุปทูตวินเซอร์ เซนยอนหนึ่ง ตรีทูต
มิสเตอร์แกรนด์หนึ่ง พร้อมทั้งทหาร ๒๔ คนใช้ ๕๐๐
นายไพร่ ๓๗ รวม ๕๖๕ คน แต่ครั้งนั้นทรงเริ่มประชวร
พระอาการมีแต่ทรงหรือทรุดลงเรื่อย ๆ คณะทูตจึงไม่มี
โอกาสเข้าเฝ้า และก็มิได้ทรงโปรดให้ทำหนังสือสัญญา
ฉบับใหม่ตามความประสงค์ของทูตด้วย คณะทูตจึง
ทูลลากลับออกไปเมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม กับทรงโปรด
ให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือไปถึงลอร์ดปาเมอร์สตัน
เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษด้วย

เมื่อคณะทูตอังกฤษกลับออกไปแล้ว ก็มีข่าวลือว่า

พวกฝรั่งจะยกทัพเข้ามาทำสงคราม ข่าวนี้ได้แพร่สะพัด
ไปอย่างรวดเร็ว เจ้านายขุนนางและราษฎรก็พากันแตก
ตื่นด้วยข่าวร้ายนี้ทั่วถึงกัน จึงโปรดให้เร่งทำป้อมขึ้นที่
บางจะเกรง แล้วพระราชทานชื่อป้อมเสือซ่อนเล็บ แล้ว
โปรดให้สั่งซื้อปืนกระสุน ๑๐ นิ้ว เข้ามา ๑๐๐ กระบอก
เพื่อใช้เป็นการรักษาพระนคร ส่วนภายในพระนครนั้น
ก็รับสั่งทำป้อมเพิ่มเติมขึ้นเป็นอันมากหลายแห่งหลาย
ตำบล โปรดให้ต่อกำแพงรับกำแพงลาดตระเวนรักษา
พระนครรวม ๑๒ ตำ แลทรงจัดตระเตรียมบ้านเมือง
ไว้ให้พร้อม ให้ทำจ่ารงครำเงิน กระสุน ๔ นิ้ว ๕ นิ้ว
ขึ้นไว้ก็มาก พระองค์เสด็จออกได้บ้างไม่ได้บ้าง พวก
ขุนนางต่างก็ตระเตรียมรอรับเหตุการณ์ มีการจับผู้คน
ซึ่งไปทำงานเป็นครู เป็นคนใช้ในบ้านฝรั่ง ฝ่ายพวก
ฝรั่ง บ้างก็หนีขึ้นเรือออกไป บ้างก็ตระเตรียมเข้าของ
ที่จะออกไปนอกประเทศเป็นการใหญ่ ความปั่นป่วน
ครั่นครื้นไปทั่วทุกแห่งในกรุง ปรากฏตามจดหมายเหตุ

ของหมอเหาส์ (Dr. House) ว่า “.....เมื่อสถานการณ์บ้านเมืองดำเนินไปอย่างโกลาหลเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ร้องเรียนไปยังสำนักงานใหญ่ ณ กรุงนิวยอร์ค และขออนุญาตเลิกกิจการและขอออกไปนอกประเทศ และข้าพเจ้าก็ได้รับอนุญาตให้ออกไปช่วยงานเผยแพร่ศาสนาในประเทศจีนต่อไป ในครั้งนั้นประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศก็เป็นทุกข์ในคำเล่าลือว่าพระมหากษัตริย์เสด็จอยู่แต่ในพระราชวัง และไม่เปิดโอกาสให้พวกขุนนางได้เข้าเฝ้า น้อยคนนักจะทรงโปรดให้เข้าไปในพระราชฐาน ประชาชนจึงไม่มีทางทราบได้ว่าพระองค์ประชวรอยู่หรืออย่างใดแน่.....”

พระราชพงศาวดารได้เล่าความต่อไปว่า ครั้นถึงวันที่ ๙ มกราคม พระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดี ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน มีความร้อนใจ พร้อมกันปรึกษาให้แพทย์ประกอบพระโอสถถวาย แล้วก็พากันนอนประจำซองอยู่ทั้งกลางวัน

กลางคืนทุกแห่ง พระโรคไม่คลาย พระอาการประทัง
อยู่ กำลังพระกายทรุดไปทีละน้อย ครั้นถึงวันที่ ๙
กุมภาพันธ์ มีพระราชโองการโปรดให้หาขุนนางที่ทรงใช้
สอยสนิทเข้าไปเฝ้าในที่พระบรรทมแล้วดำรัสว่า ทรง
พระประชวรครั้งนี้พระอาการมาก โรคใหญ่เหลือกำลัง
แพทย์ ขอมอบให้เจ้าพระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์ฯ
พระยาราชสุภาวดี (นุช บุณยรัตนพันธุ์) ว่าที่สมุห-
นายก กับขนนางผู้น้อยทั้งปวงประนีประนอมพร้อมใจ
กัน ถ้าเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดมีวัยวุฒิ
ปรีชารอบรู้ราชานุวัตร์ เป็นศาสนูปถัมภกยกพระบวร
พุทธศาสนา สามารถปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชา
ราษฎรให้เป็นสุขสวัสดิ์ได้แล้ว ก็สุดแท้แต่จะเห็นดียก
พระบรมวงศ์องค์นั้นขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อย่าได้เกรง
พระราชอัชยาศัยเลย เอาแต่ให้ได้เป็นสุขทั่วหน้าอย่าให้
เกิดการรบราฆ่าฟันกันให้ได้ความทุกข์ร้อนแก่ราษฎร
จดหมายกระแสพระราชโองการนี้ได้พระราชทานให้นำ

ออกมาส่งแก่เสนาบดีในวันรุ่งขึ้น ครั้นถึงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รับสั่งให้หาท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กเข้าไปเฝ้าในพระที่ มีพระราชโองการถามว่าพระยาพิพัฒน์ได้เอาจดหมายที่ทรงอนุญาตนั้นออกไปปรึกษาหารือเสนาบดีแล้วหรือ เขาว่ากระไรบ้าง ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์กราบทูลว่า ได้ทราบเกล้า ฯ แล้ว ทุกคนพากันเศร้าโศก และเห็นว่าโปรดดังนี้เป็นพระเดชพระคุณที่สุดแล้ว ปรึกษากันว่าพระโรคนั้นยังไม่ถึงตัดรอน แพทย์หมอยังพอฉลองพระเดชพระคุณได้อยู่ ซึ่งจะยกพระวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นก็ยังไม่สมควร จะช่วยกันฉลองพระเดชพระคุณว่าราชการแผ่นดิน มิให้มีเหตุการณ์ภัยอันตรายขึ้นได้ จึงรับสั่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์ขยับเข้าไปให้ชิดพระองค์ ให้ลูบคลำพระองค์ทั่วทั้งพระสรรกาย แลว่าดารส่าว รางกายทรุดโทรมถึงเพียงนี้แล้ว หมอเขาว่ายังจะหายอยู่ ไม่เห็นด้วยเลย การแผ่นดินไปข้างหน้า ไม่เห็นผู้ใดจะ

รักษาแผ่นดินได้ กรมขุนเดชเล่า ท่านก็เป็นคนพระ
กรรณเบา ใครจะพูดอะไรท่านก็เชื่อง่าย ๆ จะเป็น
ใหญ่โตไปไม่ได้ กรมขุนพิชิตเล่าก็ไม่รู้จักการงาน
ปัญญาสอดส่องก็ไม่มี คิดแต่จะเล่นอย่างเดียว ที่สติ
ปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านพ้าใหญ่
ท่านพ้าน้อย ๒ พระองค์ ก็ทรงรังเกียจอยู่ว่าท่านพ้า
ใหญ่เถื่อออย่างมอญ ถ้าเป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็จะให้พระสงฆ์
ห่มผ้าอย่างมอญเสียหมดทั้งแผ่นดินดอกกระมัง ท่าน
พ้าน้อยเล่าก็มีสติปัญญารู้วิชาการช่าง และการทหาร
ต่าง ๆ อยู่ แต่ไม่พอใจทำราชการ รักแต่การเล่น
สนุกเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ทรงอนุญาต กลัว
เจ้านายข้าราชการเขาจะไม่ชอบใจ จึงโปรดอนุญาต
ให้ตามใจคนทั้งปวงสุดแท้แต่เห็นพร้อมเพรียงกัน

เหตุการณตอนน สมเดจกรมพระยาดารงราชา-
นุภาพได้ทรงพระนิพนธ์เล่ารายละเอียดไว้ว่า เมื่อ
พระยาศรีสุริยวงศ์รับพระราชโองการนั้นแล้วก็ไปตักเตือน

เจ้าพระยาพระคลังผู้บิดาให้ดำริเตรียมการเรืองเปลี่ยน
รัชกาล ขณะนั้นมีเหตุให้เกิดระแวงหวาดหวั่นกันไป
ต่าง ๆ จนถึงกรมขุนพิชิตภูเบนทร์ เรียกระดมพวก
ข้าในกรมเข้ามารักษาพระองค์ เจ้าพระยาพระคลัง
ทราบความจึงปรึกษากับพระยาศรีสุริยวงศ์ ๆ รับ
จัดการแก้ไขให้ โดยขอให้ส่งบเรืองไว้คนหนึ่งก่อน
ตัวท่านก็รีบลงเรือเร็วไปบันทุกทหารขึ้นมาจากปากน้ำ
แล้วไปทูลกรมขุนพิชิตภูเบนทร์ให้ปล่อยข้าในกรมไป
เสียให้หมด กรมขุนพิชิตภูเบนทร์ก็ต้องทำตาม เจ้า-
พระยาพระคลังจึงให้จมื่นราชามาตร์ (ขำ บุนนาค)
บุตรคนรองไปทูลเชิญสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า
มงกุฎ ฯ ทรัดบวรนิเวศวิหารว่า เสนาบดีปรึกษากัน
จะเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระอนุชาธิราชตรัส
ว่า ถ้าจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ ก็ขอถวายแก่
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ด้วย เมื่อคนทั้งหลาย
ทราบว่า สมเด็จพระอนุชาธิราชทั้งสองพระองค์จะได้

ทรงรับราชสมบัติ ก็พากันยินดีระงับความหวาดหวั่น
สงบลงได้ในทันที ถึงวันที่ ๒ เมษายน พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสู่สวรรคต ราช-
สมบัติจึงได้แก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระ-
องค์ฉะนี้

เหตุใดที่ความหวาดหวั่นโกลาหล ของประชาชน
ทั้งคนไทยและต่างชาติจึงสงบลง เมื่อได้ทราบข่าวการ
ผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และพระอนุชาธิราชทั้งสองได้ขึ้น
ครองราชสมบัติสืบแทนต่อไป น่าจะเป็นเพราะว่าสม-
เด็จพระอนุชาธิราชทั้งสองเป็นรัชทายาทโดยชอบธรรม
ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แผ่นดิน
รัชกาลที่ ๒ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งนั้น เพราะ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่ทั้งสองพระองค์
ได้ทรงสร้างสมบารมีในเวลาก่อนเสวยราชเป็นเวลา
นานถึง ๒๗ ปี ได้ทรงศึกษาวิชาการแผนใหม่จน

สามารถรอบรู้อย่างดียิ่งทั้งสองพระองค์ เป็นที่นับถือ
ของชาวต่างประเทศ มีอเมริกา และอังกฤษ โดยเฉพาะ
ทรงปรีชาญาณเล็งว่าเหตุการณ์โลกผันแปรเปลี่ยนแปลง
ไปเป็นอันมาก จะทรงยึดถือคตินิยม รักษาโบราณ
ราชประเพณีแต่อย่างเดียวเห็นจะไม่รอดพ้นจากภัยพิบัติ
ได้นอกจากผ่อนผันยอมอ่อนต่อข้อเรียกร้องของชาติฝรั่ง
บ้าง ที่จะแข็งขันสู้รบตบมือกับเขาก็จะประสบความ
วิบัติเยี่ยงประเทศพม่าและจีนเป็นแน่แท้ จึงทรงโปรด
ในวิเทโศบายโอนอ่อนผ่อนตาม (Conciliation Policy)
เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกราชและอิสรภาพของชาติไทย

จะขอกล่าวความย้อนหลังไปสักเล็กน้อย เกี่ยว
กับมหันตภัยซึ่งจะมีมาสู่ประเทศไทย เนื่องด้วยนโยบาย
ล่าเมืองขึ้นของอังกฤษในครั้งนั้น จะเห็นได้ว่าประเทศ
ฝรั่งเศสในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังหามีอิทธพล
แผ่สร้านน่าเกรงขามไม่ เพราะเมื่อพระเจ้านโปเลียน
ที่ ๑ ทรงถูกปล่อยเกาะแล้ว กษัตริย์ซึ่งครองราชบัล-

ลังก์ฝรั่งเศสต่อมาก็ต้องอยู่ในอารักขาอุปการะของสัมสัมธมิตร ซึ่งมีอังกฤษเป็นหัวหน้า ส่วนประเทศอเมริกานั้นเล่าก็ไม่เคยมีความประสงค์จะยึดครองดินแดนของชาติใดมาไว้ในอำนาจเลย ครั้งหนึ่งแม่ทัพเรือในน่านน้ำจีนได้เอาธงอเมริกันไปปักแสดงการครอบครองอยู่เหนือเกาะไต้หวัน แต่รัฐสภาไม่เห็นชอบสั่งให้ถอนธงนั้นออกเสีย ภัยซึ่งจะมีมาต่อประเทศไทยจากกองทัพเรืออเมริกันจึงไม่มีทางจะเป็นไปได้ จะมีอยู่ก็แต่ชาติอังกฤษเท่านั้น เพราะอังกฤษกำลังเริ่มขยายแผ่อิทธิพลจากอาณานิคมเดิมซึ่งตนยึดไว้ได้นานแล้ว คืออินเดีย แต่ราชภัยในส่วนนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบดีมาแล้ว แต่เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เหตุที่อังกฤษคิดจะขยายอำนาจแผ่ลงมาทางพม่ามลายู ไทยและจีนนั้น ก็เพราะในระหว่างสงครามใหญ่

ซึ่งได้กระทำต่อพระเจ้านโปเลียนที่ ๑ เป็นเวลานานถึง ๒๐ ปี ผลประโยชน์การค้าขายซึ่งเคยได้จากอินเดียก็ตกต่ำลงเป็นอันมาก ครั้งเมื่อเสร็จสงครามแล้วพวกหุ้นส่วนในบริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษก็พากันร่ำร้องขอให้รัฐบาลเอาใจใส่ช่วยเหลือบริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษนี้ดูเป็นบริษัทที่มีอิทธิพลเป็นอันมาก ได้รับสัมปทานจากรัฐบาลอังกฤษมาแต่รัชสมัยพระนางเจ้าอลิซาเบธ (ค.ศ. ๑๖๐๐) ซึ่งตรงกับปลายแผ่นดินพระเจ้าเอกาทศรถ บริษัทนี้ได้รับผูกขาดการค้าขายมาไว้ในมือแต่ผู้เดียว คนอังกฤษอื่นใดซึ่งมิได้รับอนุมัติจากบริษัทก็หามีสิทธิมาค้าขายในโลกภาคนี้ไม่ ถ้าใครขืนทำก็จะถูกจับกุมคุมขังและลงโทษเป็นความอาญา อำนาจอิทธิพลของบริษัทนี้มีจนกระทั่งการประกาศสงครามเพื่อปราบปรามราชาพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมิได้นับถือศาสนาคริสเตียนได้ ครั้งใดที่พณหัวเจ้าท่านบริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษ (ฝรั่งเรียกบริษัทนี้ว่า **The Ho-**

norable East India Company) ส่งคณะทูตไปเจรจาขอทำสนธิสัญญาการค้าขายกับประเทศพม่าก็ดี ไทยก็ดี ญวนก็ดี จีนก็ดี ก็จะเรียกร้องสิทธิเสรีในการค้าขาย พยายามให้ประเทศนั้น ๆ เลิกล้มการค้าขายแบบผูกขาด ถ้าไม่ยอมให้เป็นไปตามความประสงค์ ก็จะแต่งทัพไปโจมตีบังคับเอาให้จงได้ แต่เพราะรากฐานของบริษัทนี้ตั้งอยู่ได้ด้วยการค้าแบบผูกขาด ต่อมาในปี ค. ศ. ๑๘๓๔ ประชาชนอังกฤษได้เรียกร้องอุธรณ์ขอให้รัฐสภายุบเลิกเสียสำเร็จ อำนาจอิทธิพลต่าง ๆ ของพณ ฯ บริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษจึงเป็นอันยุบเลิกในปีนั้นเป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

คณะทูตอังกฤษสองคณะซึ่งส่งเข้ามาขอทำสัญญาการค้าขายกับราชสำนักแห่งกรุงสยามก่อน ค. ศ. ๑๘๓๔ จึงมาจากผู้สำเร็จราชการอินเดียประจำแคว้นเบงกอล คือ คณะทูตซึ่งมีหมอยอนครอเฟิด เป็นหัวหน้าเข้ามา

ในปลายแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และคณะทูต
ซึ่งมร้อยเอกเฮนรีเบอร์เน็นหัวหน้าเข้ามาในปีที่ ๓ แห่ง
แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนคณะทูตคณะ
สุดท้ายโดยมีเซอร์เยมส์บรุคเป็นราชทูต และเข้ามาใน
ปีสุดท้ายแห่งแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ นั้น ได้อำนาจมาจาก
รัฐบาลของพระนางเจ้าควีนวิคตอเรียโดยตรง เพราะ
ครั้งนั้นพณ ฯ บริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษหมดอำนาจลง
แล้ว

ข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นรายละเอียดพิสดาร
ได้ใช้เอกสารครอเฟิด (Crawfurd Papers) และ
เอกสารเบอร์นี (Burney Papers) เป็นส่วนใหญ่
ความประสงค์ที่ได้นำรายละเอียดพิสดารต่าง ๆ มา
กล่าวในเรื่องนี้เพื่อเป็นทางที่จะศึกษาวิธีการของรัฐ-
บาลอังกฤษ เพราะเราจำต้องติดต่อพึ่งพาอาศัยซึ่ง
กันและกันไปในเวลาอนาคตกาลอีกมากมายนัก ประ-
กอบทั้งไทยเราได้เสียรู้เขามาหลายครั้งแล้ว จึงน่าจะ
ได้ศึกษาไว้เป็นบทเรียนป้องกันความผิดพลาดในภาย

ภาคหน้าบ้าง

เมื่อครั้งผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียได้จัดส่งหมอยอนครอเฟิดเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในปลาย ๒ แผ่นดินรัชกาลที่ ๒ นั้น อังกฤษยังมิได้รบกับพม่าและยังไม่ตัดสินใจว่าจะแผ่อิทธิพลไปทางไหนดี แต่ครั้งนั้นอังกฤษได้เกาะปีนังไปแล้ว โดยข้าราชการผู้หนึ่งชื่อมิสเตอร์ ฟรานซิสไลท์ ได้ใช้กโลบายยุแหย่ให้พระยาไทรบุรีแข็งข้อต่อไทย โดยสัญญาจะจัดการให้รัฐบาลอังกฤษช่วยเหลือถ้าถูกไทยรุกราน ขณะนั้นเป็นสมัยกรุงแตก บรรดาหัวเมืองก็กระด้างกระเดื่องทั่วทุกหัวระแหง พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จกรีฑาทัพไปปราบแค่เมืองนครศรีธรรมราช หาได้เลยไปถึงเมืองประเทศราชมลายูไม่ ครั้นเมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งราชวงศ์จักรีได้เสวยราชย์ที่ ๕ พระยาไทรบุรี (ปะแวรัน) มีความเกรงกลัวกองทัพไทย จึงยอมตกลงให้อังกฤษได้ใช้เกาะปีนังตามข้อสัญญาของมิสเตอร์ฟรานซิสไลท์ เมื่อสมเด็จกรมพระราชวังบวร ฯ

เสด็จไปปราบเมืองปัตตานี พระยาไทรบุรีกลับมายอม
อ่อนน้อมปราศจากการรบพุ่ง จึงทรงโปรดให้ไปครอง
เมืองไทรเยี่ยงเจ้าประเทศราชอย่างเดิมโดยไม่เบียดเบียน
พระยาไทรก็เกิดความเสียดายเกาะปีนัง เพียรว่ากล่าว
เอาคืนก็ไม่สำเร็จ จึงเกิดรบกับอังกฤษ ก็เอาเกาะ
ปีนังคืนไม่ได้ กลับต้องทำหนังสือสัญญากับอังกฤษใน
รัตนโกสินทร์ศกที่ ๙ ยอมให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง
ปีละ ๖ พันเหรียญ ต่อมาอังกฤษขอเช่าแผ่นดินซึ่ง
อยู่ฝั่งตรงข้ามเกาะปีนัง เพิ่มค่าเช่าให้อีกปีละ ๔ พัน
เหรียญ รวมทั้งค่าเช่าเดิมเป็นปีละหนึ่งหมื่นเหรียญ ที่
เหล่านั้นจึงตกเป็นของอังกฤษแต่นั้นมา เมื่ออังกฤษได้
เกาะปีนังแล้ว ก็ขยายอิทธิพลย่อแย่งมะลากาได้จาก
ชาติฮอลันดา แต่ต่อมาก็ได้เกาะสิงคโปร์ (ประมาณ
ร.ศ. ๓๖) ซึ่งนายแสตมฟอร์ดแรฟเฟิลส์ ยึดเอาเป็น
การสมนาคุณที่ตนได้ช่วยให้ราชบุตรองค์หนึ่งของสุล-
ต่านยะโฮร์ได้ครองเมืองยะโฮร์สืบแทนพระราชบิดาผู้
วายชนม์

ขณะที่ทูตอังกฤษคณะหมอยอนครอเฟิด (หมอการะฝัด) เดินทางมาถึงเกาะปีนัง ประจวบกับพระยาไทรบุรีสู้ไม่ได้ก็ทิ้งเมืองหนีไปอาศัยอยู่กับอังกฤษที่เกาะปีนัง ในครั้งนั้นนายฟรานซิสไลท์ได้ร้องขอต่อผู้สำเร็จราชการอินเดียให้ส่งทหารอังกฤษมาช่วยพระยาไทร แต่ผู้สำเร็จราชการอังกฤษไม่เห็นด้วย กลับสั่งให้หมอครอเฟิดมาเจรจากับรัฐบาลไทยแต่โดยดี ในครั้งนั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์กำกับกรมท่า และพระคลังสินค้า จึงทรงต้อนรับหมอครอเฟิด และกำกับการเจรจาปริกษาหารือด้วย อักษรสาส์นของผู้สำเร็จราชการอินเดียซึ่งหมอครอเฟิดเชิญมาทูลเกล้าถวายมีใจความตอนหนึ่งว่า "..... ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะทูลขอทางในพระราชอาณาจักรของพระ-

องค์ เพื่อทำทจอดเรือ ทตั้งบ้านเรือน หรือสร้างป้อม กุดังเก็บสินค้า แต่อย่างหนึ่งอย่างใด แม้กฎหมาย ธรรมเนียมใดซึ่งใช้บังคับอยู่ในราชอาณาจักรของพระ-ขุ องค์ ข้าพเจ้าก็ไม่พึงขอให้ยกเว้นผ่อนผันเป็นพิเศษ สำหรับพ่อค้าอังกฤษ แต่ถ้าหากว่าธรรมเนียมเนื่อง ด้วยการค้าขายเป็นความยากลำบากแก่พ่อค้าอังกฤษ อันอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญของการค้าขาย กับราชอาณาจักรของพระองค์แล้วไซร้ ข้าพเจ้าก็หวัง ในพระปรีชาญาณและพระราชหฤทัยอันเป็นไมตรี ที่จะ ทรงพระราชดำริแก้ไขตามที่พระองค์เห็นสมควร ...." จึงโปรดให้ราชทูตและคณะเข้าเฝ้า แล้วโปรด ฯ ให้ เปิดการเจรจากับพระยาสุริยวงศ์โกษา ที่พระคลัง (ดิษ บุนนาค) การเจรจากันครั้งนั้นมีอุปสรรคขัดขวาง หลายอย่างหลายประการ กล่าวคือ ต่างไม่รู้จักภาษา ซึ่งกันและกัน ล่ามที่แปลก็เป็นผู้ไร้การศึกษาทั้งสอง ฝ่าย และตัวหมอครอเฟิดเองก็คุ้นเคยแต่กับพวกชวา

มลายู คิดว่าคนไทยก็ไม่ผิดอะไรกับพวกนั้น และยิ่งเห็นประเพณีไม่ใส่เสื้อกินหมากและหมอบคลาน ก็ตั้งต้นดูหมิ่นว่าไทยเป็นชาวป่า แต่การติดต่อเจรจาปรึกษากันก็เป็นไปอย่างมีระเบียบทั้งสองฝ่าย ผลของการเจรจาเกี่ยวกับพระยาไทรบุรีนั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยได้ชี้แจงให้ทูตทราบว่า พระยาไทรเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อประสงค์จะพ้องร้องว่ากล่าวสิ่งใด หรือจะทูลขอสิ่งใดก็ทราบในธรรมเนียมไทยแล้วว่า จะต้องมากราบทูลเอง จะฝากผู้อื่นให้มาช่วยพูดให้นั้นไม่เป็นการสมควร พระยาไทรมีความผิดคิดร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้หน้าไม่กล้ามาเฝ้าดังนี้ ส่วนเรื่องเมืองไทรบุรีนั้น อังกฤษยอมรับว่าเป็นเมืองประเทศราชของไทย แต่เงินบี้ซึ่งอังกฤษมีสัญญาจะต้องจ่ายปีละหนึ่งหมื่นเหรียญนั้น อังกฤษก็ยินยันจะจ่ายให้พระยาไทรเช่นแต่ก่อน ข้อความตอนนี้หมอครอเฟิดรายงานไปให้ผู้สำเร็จราชการทราบว่า “...ข้าพเจ้า

คาดว่าจะต้องมีการคัดค้านอย่างรุนแรงในข้อนี้ และฝ่ายไทยคงจะหยิบยกบัญหาเรื่องเกาะปีนังขึ้นมากล่าวทักท้วงว่ารัฐบาลไทยไม่ยอมรับรู้เห็นชอบ เพราะพระยาไทรได้เอาดินแดนในราชอาณาจักรกรุงสยามไปให้อังกฤษเช่าโดยพลการ หาได้ปรึกษาหารือขอความเห็นชอบจากรัฐบาลไทยก่อนไม่ ข้าพเจ้าคาดว่าอย่างดีที่สุด ถึงแม้รัฐบาลไทยจะไม่ถือเป็นเรื่องใหญ่โต เพราะไม่มีกำลังพอที่จะบังคับเรียกร้องเอาเกาะปีนังคืนก็คงจะทักท้วงขอส่วนแบ่งค่าเช่าเป็นเงินรายปี แต่ความคาดคะเนของข้าพเจ้าผิดหมด พระยาสุริยวงศ์โกษาและคณะกรรมการฝ่ายไทยต่างนิ่งฟังอยู่ด้วยความสงบมิได้ว่ากล่าวทักท้วงแต่สิ่งใดเลย ข้าพเจ้าจึงถือว่าการที่ฝ่ายไทยไม่คัดค้านเรื่องสิทธิครอบครองเกาะปีนังนี้ เท่ากับเป็นการรับรองสิทธิของเราในการยึดครอบครองเกาะปีนังโดยสมบูรณ์แล้ว*..."

---

* Crawfurb Paqers หน้า ๓๘

ส่วนเรื่องสนธิสัญญาการค้าขายนั้น มิได้ปรากฏในอักษรสาส์นของผู้สำเร็จราชการอินเดียว่าได้มอบหมายให้อยู่ในอำนาจของหมอครอเฟิด จึงทรงโปรดให้พระยาพิพัฒน์โกษา ผู้ช่วยพระคลัง มีหนังสือไปถึงเลขานุการของไวส์รอย รับทางพระราชไมตรี และรับจะเกื้อกูลคนอังกฤษที่เข้ามาค้าขาย แต่ส่วนภาษีอากรนั้นรับรองเพียงว่า จะไม่เรียกร้องเก็บเพิ่มเติมไปจากที่เป็นอยู่ ทูตอังกฤษคณะนี้มาเจรจาความเมืองและการค้าขายอยู่ได้ ๔ เดือน ก็อำลาออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศญวน แต่พระเจ้าแผ่นดินญวนหาทรงโปรดให้เข้าเฝ้าไม่ และสัญญาการค้าขายก็มิได้มีต่อกัน

ระหว่างเจรจากันอยู่ที่กรุงเทพ ฯ นั้น หมอครอเฟิดได้แอบสั่งให้ร้อยเอกเดนเยอพิลด์ไปทำรังวัดแผนที่ และทิ้งดิ่งวัดระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่กรุงเทพไปถึงร่องสันดอนที่ปากน้ำ ตลอดไปจนถึงท่าจอดเรือใหญ่

ที่เกาะสีชัง ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณ เมื่อ
คณะทูตกลับออกไปแล้ว จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระ-
คลัง (ดิษ บุนนาค) มีหนังสือไปต่อว่าผู้ว่าราชการ
เกาะปีนังว่า ที่หมอครอเฟิดมาทำการรังวัดแผนที่และ
ทิ้งดิ่งวัดระดับน้ำเช่นนี้ เจตนาอังกฤษคิดจะมาตีเมือง
ไทยหรือ ผู้ว่าราชการเกาะปีนังจึงมีหนังสือตอบมาให้
กราบทูลว่า "อังกฤษขอผูกมิตรไมตรีกับไทย หา
ได้มีเจตนาจะคิดร้ายต่อไทยไม่ ขอทรงโปรดอย่าได้
เชื่อคำยุยงส่งเสริมของคนอื่นเลย" ตามความเป็น
จริงนั้น เอกสารครอเฟิดก็ปรากฏชัดในรายงาน แจ้ง
ผลการสำรวจภูมิประเทศและร่องน้ำว่า "...ข้อ ๕
การเดินเรือในอ่าวสยามปลอดภัยและสะดวกมาก ทาง
ฝั่งตะวันตกมีอ่าวอยู่สามอ่าว คือสงขลา นคร-
ศรีธรรมราช และบ้านดอน ถัดขึ้นมามีปากน้ำแม่น้ำ
ใหญ่ ๆ คือ ปากน้ำแม่กลอง ท่าจีน และปากน้ำ
เจ้าพระยา แม่น้ำเจ้าพระยาการเดินเรือได้สะดวกมาก

ไม่มีเกาะแก่งเครื่องกีดขวางแต่อย่างใด และเรือใบสอง
เสาจะสามารถแล่นขึ้นไปได้ประมาณ ๒๕๐ ไมล์.....
ข้อ ๙๒ ถ้าจะเกิดสงครามขึ้นกับไทย การจัดกำลังรบ
เพื่อปราบปรามไม่จำต้องทำใหญ่โตและเปลืองโสหุ้ย
อะไรเลย เพียงแต่ส่งทหารซิปอยสองสามกองร้อย ขึ้
ขึ้นมาทางปีนังทางหนึ่ง และเรือรบสองสามลำไปปิด
อ่าวอีกทางหนึ่งก็เพียงพอแล้ว เรือรบนั้นควรจอดดัก
เรือสินค้าอยู่ที่เกาะสีชัง ถ้าเราปิดอ่าวได้เพียงสาม
สี่เดือนจะบังคับเอาสิทธิอะไรก็ได้จากราชสำนักกรุง-
สยาม....." ดังนี้

รายงานผลการเจรจาการทูตของคณะหมอยอน-
ครอเฟิด ต่อมาไวส์รอยได้ส่งต่อไปให้กระทรวงต่าง-
ประเทศอังกฤษที่กรุงลอนดอนทราบ กระทรวงต่าง-
ประเทศจึงมีหนังสือตอบมา ลงวันที่ ๖ เมษายน ๑๘๒๕
ว่า "ถึงผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำเบงกอล.....
ข้อ ๑๐๗ เมื่อปี ๑๘๒๐ ท่านได้เห็นชอบต่อข้อเสนอของ

ผู้ว่าราชการเกาะปีนังที่จะจัดส่งพ่อค้าอังกฤษเข้าไปค้าขายในราชสำนักกรุงสยาม และท่านยังได้กำชับให้พ่อค้าระมัดระวังในการปฏิบัติการค้าขายของเขา อย่าให้ฝ่ายไทยเกิดความระแวงสงสัยในเจตนาต่าง ๆ ของเรา ผู้ว่าราชการเกาะปีนังก็ได้ส่งพ่อค้าคนหนึ่ง (มิสเตอร์-มอร์แกน) ให้เข้าไปค้าขายแล้ว และได้กำชับให้สืบเรื่องราวของราชสำนักนั้นตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและฐานะทางค้าขายนำมารายงานให้ทราบ..... ข้อ ๑๐๙ บัดนี้ มิสเตอร์มอร์แกนก็ยังมิได้กลับมารายงาน ท่านกลับส่งคณะทูตโดยมีหมอยอนครอเฟิดเป็นหัวหน้าประกอบด้วยพนักงานรังวัด พนักงานวัดร่องน้ำ และหมู่ทหารผู้คนเข้าไปอย่างเอิกเกริกโกลาหล ทำให้ฝ่ายไทยเกิดระแวงว่าเราคงมีเจตนาร้ายต่อเขา และการเจรจาความต่าง ๆ ของหมอครอเฟิดก็ไม่เห็นได้ผลสักอย่างเดียว กลับมากลับอ้างเหตุผลต่าง ๆ เป็นข้อแก้ตัว... ข้อ ๑๑๐ เรามีความเห็นว่าสาเหตุส่วนใหญ่ที่ทำให้ฝ่าย

ไทยเกิดระแวงเราขึ้นนั้น ก็เพราะไปกระทำการรังวัดแผนที่ภูมิประเทศของเขาโดยมิได้บอกกล่าวขออนุญาตเขาเสียก่อน..... หมอครอเฟิดยังได้เสนอให้ยึดเกาะสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางการค้าขายของชาติอังกฤษ ซึ่งเราในขณะนี้เห็นว่ายังไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง ข้อ ๑๓ ก็บัญญัติหมอครอเฟิดได้เป็นเรสิเดนต์ประจำสิงคโปร์ จึงขอให้พยายามเอาอกเอาใจราชสำนักไทยไว้อย่าให้เกิดความระแวงสงสัยขึ้นอีก ถ้าฝ่ายไทยยังต้องการอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้สำหรับป้องกันพระนครก็ให้จัดส่งและอนุเคราะห์ความช่วยเหลือตามสมควรเพื่อแลกเปลี่ยนกับประโยชน์ในด้านการค้าของคนอังกฤษต่อไป....”

พิจารณาดูคำสั่งของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษในครั้งนี้ ประกอบกับเมื่อครั้งนายฟรานซิสไลท์ขอเสนอให้อังกฤษรบกับไทยเรื่องเมืองไทรบุรี ก็พอจะอนุมานความได้ว่า ถ้าอังกฤษจะต้องรบกับไทยเพื่อได้เกาะปีนังไว้ยึดครอง อังกฤษก็ไม่เห็นชอบ แต่ทว่าถ้าได้

เกาะปีนังไปเฉย ๆ กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษก็ไม่ปฏิเสธ ถ้าหากหมอยอนครอเพ็ดเกิดเสียน้ำใจมาใช้ทหารเข้ายึดเกาะสิงคโปร์นั้น อังกฤษก็ไม่ปฏิเสธ ครั้งนั้น พวกเราลองถามกันเองดูหรือว่ากระทรวงต่างประเทศอังกฤษจะรับเอาไว้หรือจะปฏิเสธ

เมื่อหมอยอนครอเพ็ดได้มาเป็นเรสิเดนต์ประจำเมืองสิงคโปร์นั้น อังกฤษชักมีนโยบายที่แน่ชัดว่าจะต้องรบกับพม่าแล้ว เพราะอังกฤษได้ใช้วิธีปรองดอง อดออมและเจรจาด้วยสันติมานมนานแล้ว ฝ่ายพม่าก็ยังดื้อดึงแข็งข้ออยู่ ราชวงศ์ตระกูลอลองพยาในครั้งนั้นคิดว่าชาติอังกฤษคงไม่มีกำลังเข้มแข็งเท่าใดนัก ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง พม่าก็เคยปราบมาทั่วแล้ว แม้แต่จีนซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจมาตั้งหลายพันปีก็ยังแพ้แก่อะแซหวุ่นกี้ แม่ทัพพม่า ครั้งหนึ่งเสนาบดีพม่าได้กล่าวกับทูตอังกฤษว่า “ท่านราชทูตยังไม่เข้าใจพม่าน้น ยังไม่เคยพบเห็นใครเลยในโลกนี้จะยืนหยัดต่อ

สู้กับพม่าได้” ครั้นพม่าบุกรุกเข้าไปตีเมืองมณีปุระ ตลอดจนดินแดนของอังกฤษในอินเดีย ฆ่านายทหารอังกฤษ กวาดต้อนผู้คนลงมาเป็นเชลย และทางเมืองย่างกุ้ง พม่าก็โหดร้ายทารุณต่อพ่อค้าวาณิชอังกฤษและหนักมือขึ้น กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษจึงได้สั่งให้ตระเตรียมกองทัพเพื่อปราบปรามพม่า และได้สั่งให้หมอครอเฟิดส่งอาวุธยุทโธปกรณ์เข้ามาถวายราชสำนักไทยไว้ก่อนหนึ่ง และก็ได้สั่งให้ไวส์รอยแต่งตั้งร้อยเอกเฮนรี่เบอร์นี่เข้ามาเป็นทูตเพื่อชักชวนไทยให้เข้าเป็นสัมพันธมิตรกับอังกฤษรบพม่า

ขณะนั้นประจวบกับในกรุงสยามเกิดผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ผู้กำกับการกรมเจ้าท่าและพระคลังสินค้าได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเจ้าพระยาพระคลังก็ได้คุ้นเคยกับหมอครอเฟิดมาแล้ว หมอครอเฟิดจึงมีจดหมายติดต่อกับเจ้าพระยาพระคลังฝากเรือสิงบรรทุกอาวุธยุทโธปกรณ์เข้ามาหลายลำ (และ

ยังได้ฝากฝังฝรั่งหนุ่มคนหนึ่งเข้ามาด้วย ชื่อนายโรเบิต-ฮันเตอร์ นายฮันเตอร์เข้ามากับเรือสินค้าชื่อแซนนอน เมื่อปลายเดือนสิงหาคม ๑๘๒๔ อันเป็นปีแรกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มารวมทุนกับนายมอร์แกนตั้งห้างชื่อกุฎจนชื่อห้างมอร์แกนและฮันเตอร์ จึงนับได้ว่าบริษัทนี้เป็นบริษัทแรกซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๓ และบริษัทบอร์เนียวเป็นบริษัทที่สองซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔ นายฮันเตอร์ พงษาวดารเรียกว่าหันแตร)

คณะทูตซึ่งมีร้อยเอกเฮนรี่เบอนี่ (หันรีบารนี่) เป็นราชทูตเดินทางบกขึ้นมาจากมลายู ได้แวะเยี่ยมเจ้าพระยานครฯ ก่อนแล้วจึงลงเรือเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๑๘๒๕

นายฮันเตอร์ได้ออกไปรับที่ปากน้ำพร้อมด้วยขุนนางไทย และต่อมาเมื่อทรงโปรดให้คณะราชทูตได้เข้าเฝ้า ทูตก็ขอนำนายฮันเตอร์ได้เข้าเฝ้าร่วมกับคณะทูตด้วย

ถ้าจะพิจารณาดูวิธีการเมืองในครั้งนั้น รัฐบาลอังกฤษ
นิยมใช้พ่อค้าเข้ามาเป็นสายของรัฐบาลเขา เช่นเดียว
กับรัฐบาลฝรั่งเศสนิยมใช้ท่านสังฆราชบาดหลวงโรมัน
คาธอลิคเข้ามาเป็นสาย ฉะนั้นนายฮันเตอร์จึงถือว่า
มีรัฐบาลหนุนหลังอยู่ ได้พยายามก่อกวนให้เกิดข้อ
วิวาทกับราชสำนักในรัชกาลที่ ๓ เป็นหลายครั้ง เช่น
สมคบกันนำฝิ่นเข้ามาขายในราชอาณาจักรบ่อย ๆ และ
ในตอนปลายแผ่นดินพระนั่งเกล้าได้นำเรือกลไฟเก่า ๆ
ลำหนึ่งเข้ามาขายและเรียกร้องราคาหลายพันชั่ง เจ้า-
หน้าที่เห็นว่าแพงจึงไม่ซื้อ นายฮันเตอร์เกรียวกราดขู่
เข็ญว่าจะนำเรือไปผูกไว้ที่หน้าพระตำหนักน้ำ ถ้าไม่
ทรงโปรดชำระเงินตามที่เรียกร้องก็จะไปฟ้องรัฐบาล-
อังกฤษให้ส่งเรือรบเข้ามาเจรจาแทนตัวเขา แต่ครั้งนั้น
นายฮันเตอร์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นหลวง
อาวุธวิเศษประเทศพาณิชย์ จึงทรงโปรดให้ขับไล่
ออกไปเสียนอกราชอาณาจักร เมื่อพระบาทสมเด็จ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว นายฮันเตอร์ก็ได้กลับเข้ามาและสมัครตัวเป็นลูกน้องในตำแหน่งเลขานุการของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหมจวบจนถึงแก่มรณะเมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๑๘๖๕ ที่บ้านกุฎีจีน อันเป็นที่ ๑๕ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๔

ร้อยเอกเบอนีมาเจริญทางพระราชไมตรีครั้งนี้ อยู่ในกรุงเทพ ฯ นานถึง ๑๕ เดือนจึงได้กลับออกไป มีความชอบได้เลื่อนยศเป็นพันตรี และได้เป็นเรสิเดนต์คนแรกของอังกฤษประจำกรุงอังวะ การเจรจาส่วนใหญ่และสำคัญของร้อยเอกเบอนีในครั้งนี้ คือเรื่องชักชวนไทยให้เข้าสงครามเป็นพันธมิตรอังกฤษรบพม่า รายละเอียดแห่งการเจรจาความข้อนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ “ไทยรบพม่า” ของเสด็จในกรมดำรง ฯ แล้ว เมื่อพิจารณาดูวิธีการเจรจาของทูตผู้นี้ รู้สึกว่าจะเอาแต่ได้ นึกว่าผู้อื่นไม่ล่วงรู้ทันตน จะขอให้ไทยยกทัพ

ไปรบพม่า เมื่อถามว่าแล้วไทยจะได้อะไรตอบแทน ก็พูดอ้อมแอ้มว่าจะหาทางเจรจากับผู้สำเร็จราชการอินเดีย สมนาคุณให้ต่อภายหลัง ในรายงานของร้อยเอกเบอนี่เองซึ่งปรากฏในเอกสารเบอนี่ก็ปรากฏข้อความชัดเจนดังนี้ “ข้าพเจ้าได้ระมัดระวังอย่างที่สุดในการจะตกปากคำสัญญาให้อะไรแก่ไทยเป็นอันแน่นอน เพราะข้าพเจ้าถือว่า เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะพยายามให้อังกฤษได้รับประโยชน์จากไทยให้มากที่สุด โดยจะตอบแทนสมนาคุณให้น้อยที่สุด” คณะกรรมการไทยประกอบด้วยเจ้าพระยาพระคลังเป็นหัวหน้า ก็พอจะหยั่งรู้ถึงใจจริงของทูตอังกฤษผู้นี้ จึงกราบทูลให้ทรงโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธาเป็นแม่ทัพคุมทหารไปขัดตาทัพอยู่ที่พรมแดน มิให้ล่วงล้ำเข้าไปและคอยสังเกตการณ์และรายงานผลการสงครามมาให้ทางกรุงเทพฯ ทราบ ครั้งนั้นเข้าใจว่าฝ่ายไทยก็ยังมิได้ยอมเชื่อในศักดาอภินิหารของอังกฤษว่าจะปราบพม่า

ได้ จึงได้ส่งกองทัพไปคุมเชิงอยู่
ครั้นเมื่อพม่ายอมเลิกสงคราม จำใจต้องทำสัญญา
ยอมแพ้ที่เมืองรันทบุใกล้กรุงอังวะแล้ว อังกฤษก็ได้
ครอบครองดินแดนฝั่งทะเลด้านตะวันออกของพม่าทั้ง
หมด คือเมืองมะริด ทวาย ตะนาวศรี เมาะตะมะ และ
เมืองย่างกุ้งด้วย รวมทั้งเบี้ยปรับสงครามอีก ๑๐ ล้าน
รูปี ในเวลานั้นอังกฤษไม่มีความจำเป็นที่จะขอให้ฝ่าย
ไทยช่วยรบพม่าแล้ว แต่อังกฤษยังปรารถนาที่จะแผ่
อิทธิพลลงไปทางแหลมมลายู จึงพยายามเอาเมือง
เมาะตะมะมาต่อเพื่อขอแลกเปลี่ยนกับเมืองไทรบุรี ทรง
ทราบเล่ห์เหลี่ยมของทูตอังกฤษ จึงทรงโปรดให้
เจ้าพระยาพระคลังบอกปัดไม่ปรารถนาดินแดนพม่า ซึ่ง
อังกฤษก็ได้แต่ส่วนใดเลย ครั้นเมื่อผู้สำเร็จราชการ
อินเดียได้ทราบว่าฝ่ายไทยไม่ประสงค์จะรับประโยชน์จาก
การเป็นภาคีใน สัญญารันทบุ แต่ประการใด จึงมา
คำนึงว่ารัฐบาลไทยเคยขอร้องให้ขับไล่พระยาไทรบุรีไป

จากเกาะปีนัง จึงได้สั่งให้ผู้ว่าราชการเกาะปีนังนำตัว พระยาไทรบุรีไปไว้เสียทอนให้ห่างไกล จะได้ไม่มีโอกาสก่อความยุ่งยากให้แก่ไทยอีกต่อไป การที่อังกฤษเนรเทศพระยาไทรบุรีไปเสียจากเกาะปีนัง ก็เป็นประโยชน์แก่ไทยอยู่ และก็คงเพื่อเป็นทางของอังกฤษเองในภายภาคหน้าบีดเข้าในนโยบาย Enlightened Self interest ได้ แต่สำหรับพระยาไทรผู้แพ้ คงจะชมชื่นจากการกระทำของมิตรอังกฤษเป็นอันมาก

ส่วนในด้านสัญญาการค้าขายนั้น ก็ได้เปิดการเจรจาปรึกษากันอยู่เสมอ ร้อยเอกเบอนี่ได้ทำบันทึกให้กราบทูลว่า เรือไทยที่ไปมาค้าขายที่สิงคโปร์ มะละกา และปีนังนั้นไม่จำต้องเสียภาษีแต่อย่างใดเลย รัฐบาลอังกฤษก็ได้อำนวยความสะดวกทุกสิ่งทุกอย่างให้ ส่วนเรือในบังคับอังกฤษนั้น เมื่อเข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ ต้องเสียภาษีเบิกร่องและค่าระวางปากเรือกับค่าเสมียนพนักงานหยุมหยิมหลายอย่างหลายประเภท ภาษีขาเข้า

ก็ต้องเสียอีกในอัตราร้อยละ ๘ และต้องเสียภาษีขาออก
อีกต่อหนึ่ง สินค้าบางอย่างอัตราภาษีขาออกถึงร้อยละ
๒๐ และบางอย่างอัตราร้อยละ ๕๐ ก็มี ดังนี้ดูไม่เป็น
ธรรม อีกข้อหนึ่งนั้นการเก็บภาษีก็ไม่เท่าเทียมกัน
เก็บจากเรือพ่อค้าจีนอัตราหนึ่ง เก็บจากเรือในบังคับ
อังกฤษอีกอัตราหนึ่ง ดังนี้ดูไม่สมควร รัฐบาลอังกฤษ
ไม่พึงประสงค์จะขอให้ลดหย่อนผ่อนอะไรให้เป็นพิเศษ
แต่ใคร่ขอให้รัฐบาลไทยกำหนดเป็นพิกัดอัตราตายตัว
เสียอย่าให้ลักลั่นกันได้ ก็ทรงโปรดให้ทำสัญญา
ทางพระราชไมตรี ๑๔ ข้อ กับสนธิสัญญาการค้าขาย
อีก ๖ ข้อ อนุญาตให้คนอังกฤษเข้ามาค้าขายโดย
สะดวก จะปลูกบ้านตั้งห้างหรือสร้างโรงเก็บสินค้าก็
ให้ทำได้โดยอิสระ สินค้านั้นก็ให้ทำการซื้อขายได้
โดยเสรี ยกเว้นสินค้าสองประเภทคือ ห้ามนำข้าว
เปลือก ข้าวสารออกนอกประเทศ กับห้ามนำอาวุธ-
ยุทโธปกรณ์เข้ามาขายในประเทศ เว้นแต่จะเอามาขาย
ให้แก่รัฐบาล ส่วนภาษีเบิกร่อง ภาษีขาเข้าขาออก ก็

ทรงโปรดให้ยกเลิกหมดสิ้น ให้เหลือไว้แต่ค่าระวาง
ปากเรือ ถ้าเป็นเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาให้คิดในอัตรา
วาละ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าก็ให้คิดเพียง
วาละ ๑,๕๐๐ ทั้งนี้โดยทรงพิจารณาเห็นว่าธรรมเนียม
การค้าขายในสมัยนั้นสมควรจะต้องปรับปรุงแก้ไข จะ
เอาอย่างธรรมเนียมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
ไม่เหมาะสมเสียแล้ว จึงเป็นการผ่อนสั้นผ่อนยาว
(Conciliation) ตามหลักความเป็นธรรม และตาม
ความประสงค์ของทูตอังกฤษด้วย แต่ทว่าคนในบังคับ
อังกฤษ ไม่ว่าจะเป็นฝรั่งหรือคนแขก พม่า มลายู จะ
ต้องอยู่ใต้กฎหมายไทยตลอดทั่วทุกคน เมื่อร้อยเอก
เบอนี่จะกลับออกไป ได้ส่งบันทึกขอให้เจ้าพระยาพระ-
คลังนำกราบบังคมทูลว่า ประเทศอังกฤษรับรองว่า
เมืองไทรบุรี แประ กลันตัน และตรังกานั้น เป็น
เมืองประเทศราชของไทยทั้งสี่เมือง และรัฐบาล
อังกฤษขอรับรองที่จะเจรจาให้เจ้าประเทศราชทั้ง

ส่งต้นไม้เงินทองขึ้นมาถวายเป็นราชบรรณาการ
ทุกสามปี ขอไทยอย่าได้กรีธาทัพไปบุกรุกเหยียบ
ย่ำเมืองทั้งสิ้นเลย จะทำให้ผู้คนแตกตื่นทิ้งบ้าน
เรือนไร่นา ซึ่งเป็นการขัดต่อประโยชน์การค้าขาย
ของอังกฤษ การเจรจากันครั้งนี้นับเป็นเสร็จธุระ
ปรองดองกันได้ อันที่จริงอังกฤษปรารถนาจะขอสิทธิ
ค้าขายโดยเสรีในสินค้าทุกประเภท แต่เห็นว่าคงจะ
เจรจากันยากลำบาก จึงขอผัดไว้ก่อน

พิเคราะห์วิธีการของอังกฤษนั้น เขามีหลักง่าย ๆ
คือว่าจะทำอะไรก็ทำแต่สิ่งเดียว เรื่องเดียว เมื่อเสร็จ
เรียบร้อยแล้ว ก่อตั้งรากฐานจนเป็นหลักยึดเหนี่ยว
ได้แล้ว จึงจะโผไปจัดการกับเรื่องอื่น เช่นเมื่อครั้ง
ปราบพม่า เขาก็ทำการปรองดองกับไทยแล้วจึงหันไป
จัดการกับจีน เรื่องผิดพ้องหมองใจกับจีนนั้นเป็นเรื่อง
เก่าแก่เป็นหนามยอกอกมานานแล้ว คือเมื่อ ค.ศ. ๑๗๙๒
อันเป็นปีที่ ๑๐ แห่งยุครัตนโกสินทร์ พระเจ้าแผ่นดิน

อังกฤษได้จัดส่ง ลอร์ด แมคคาตเนย์ไปเจริญทางพระ-
ราชไมตรีและขอทำสนธิสัญญาการค้าขาย มีการขัดใจ
กันหยุมหยิมในเรื่องต้องถอดรองเท้า และคุกเข่าเอา
ศีรษะโขกกับพื้นเท่านั้นครั้งเท่านั้นครั้ง เพื่อเป็นการแสดง
คารวะต่อฮ่องเต้ แต่ในที่สุดก็ตกลงกันได้ จึงได้โปรด
ให้เข้าเฝ้าและได้รับพระราชทานเลี้ยงดูเป็นอันดี แต่
เพราะธรรมเนียมประเพณีของจีนแต่โบราณไม่เคยยก
ย่องนานาชาติใดเทียมเท่าเสมอชาติจีน จึงทรงโปรดให้
มีราชสาส์นไปถึงพระเจ้ากรุงอังกฤษ ตักเตือนสั่งสอน
ให้ประพฤติโดยชอบนานาประการ ให้เคารพเชื่อฟัง
คำสั่งสอนของฮ่องเต้ แล้วประเทศก็จะมีความสงบ
เรียบร้อยและเจริญรุ่งเรือง ซึ่งสรุปว่าความประสงค์
ของอังกฤษที่จะทำสนธิสัญญาการค้าขายนั้น พระเจ้า-
ฮ่องเต้ไม่ทรงคำนึงถึง ส่วนการเจริญพระราชไมตรีนั้น
ฮ่องเต้ถือว่าเป็นการเจริญความสวามิภักดิ์ จึงได้ทรง
ตักเตือนแนะนำให้ประพฤติแต่ทดทชอบ ครั้งนั้นอังกฤษ

ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนไม่สำเร็จ แต่เพราะยัง
ทำสงครามใหญ่กับพระเจ้านโปเลียนที่ ๑ อยู่ ยังไม่มี
เวลาว่างพอจะพิจารณาจัดการกับจีน ครั้นอังกฤษ
เมรเทศพระเจ้านโปเลียนไปไว้เกาะแล้ว จึงในปี ๑๘๑๖
อันเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ จึงได้จัดส่ง ลอร์ด-
แอมเฮอส์ต เป็นราชทูตคนที่สองเข้าไปอีก ครั้งนี้
ลอร์ดแอมเฮอร์ส ไม่ยอมคุกเข่าเอาศีรษะโขกกับพื้น
เก้าครั้งจึงไม่ทรงไปรดให้เข้าเฝ้า อังกฤษจึงได้รับ
ความอัปยศอดสูในครั้งนั้นเป็นอันมาก ต่อมาเมื่อ
รัฐสภาได้ยุบเลิกพณ ฯ บริษัทอิสต์อินเดียอังกฤษแล้ว
จึงได้จัดส่งลอร์ดนาเปียร์เข้าไปประจำอยู่เมืองกวางตุ้ง
เพื่อแลดูผลประโยชน์การค้าขายของคนอังกฤษ ในไม่
ช้าลอร์ดนาเปียรก็รายงานมาว่า การตัดต่อค้าขายกับ
ประเทศจีนนั้นไม่ได้ผล เพราะรัฐบาลจีนดูถูก เห็นว่า
คนอังกฤษเป็นคนป่าเถื่อนเหมือนอย่างพวกฮ่วนทั้งหลาย

วิธีการเจรจาแบบสันติใช้ไม่ได้เด็ดขาด เห็นแต่วิธีใช้กำลังบังคับเท่านั้นจึงจะได้ผล รัฐบาลอังกฤษจึงสั่งให้ตระเตรียมกองทัพเรือเป็นการใหญ่ และให้คอยหาเหตุที่จะเป็นชนวนแห่งสงครามโดยเร็ว ก็พอดีได้โอกาสในเมื่อพ่อค้าอังกฤษนำฝิ่นจำนวนหลายพันหีบห่อลักลอบเข้าไปขายในประเทศจีน รัฐบาลจีนจับได้ก็สั่งให้เผาเสีย อังกฤษจึงประกาศสงครามและบุกรุกโจมตีประเทศจีนทันที ได้รบกันเป็นการใหญ่เป็นเวลาสองปี จีนยอมแพ้เลิกรบ อังกฤษก็บังคับให้ทำ สัญญากรุงนานกิง ใน ค.ศ. ๑๘๔๒ ยกเกาะฮ่องกงให้แก่อังกฤษ และให้เปิดเมืองท่าต่าง ๆ คือ กวางตุ้ง เซี่ยงไฮ้ เอ้หมึง ฟูเจา และนิงโป และให้ได้มีการค้าโดยเสรีและให้สิทธิในการเปิดสถานกงสุลพร้อมทั้งให้ชดใช้เบี้ยปรับสงครามจำนวนมหึมาอีกด้วย ประเทศอื่น ๆ ได้เห็นเป็นโอกาส ต่างก็เข้าไปบังคับให้จีนทำสนธิสัญญาให้สิทธิแก่ตนบ้าง อเมริกา ฝรั่งเศส และรัสเซียเป็นต้น

(เกี่ยวกับสนธิสัญญากับอเมริกานั้น ทูตอเมริกาชื่อ นายคาเล็บ คุชชิง ได้นำข้อเรียกร้องประหลาดเข้าไป บังคับจีน คือ อภิสิทธิเกี่ยวกับศาลกงสุล และเพราะสัญญาทางพระราชไมตรีในครั้งนั้นได้มีข้อไขไว้ว่า ถ้าจีนให้สิทธิพิเศษแก่ประเทศหนึ่งประเทศใดแล้ว ประเทศเขาเหล่านั้นก็จะต้องได้รับสิทธิพิเศษนั้น ๆ ด้วยดุจกัน ซึ่งเรียกในภาษาการทูตว่า Most-favoreb Nation Clause พวกฝรั่งจึงได้เริ่มนำอภิสิทธิศาลกงสุลมาใช้กับประเทศในทวีปอาเซียครั้งนั้น โดยนายคาเล็บ คุชชิง ทูตอเมริกันเป็นผู้ให้กำเนิด)

เมื่อจีนแพ้สงครามแก่พวกฝรั่งในครั้งนั้น เป็นรัชสมัยพระเจ้าเตากวงฮ่องเต้ ครั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาลใหม่พระเจ้าฮำฮอง ราชโอรสได้ราชสมบัติ จึงให้มีพระราชสาส์นมากราบทูลเรื่องราวแด่พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามตามราชประเพณี พระราชสาส์นของพระเจ้าฮำฮองเข้ามาถึงขณะที่ทูตอังกฤษคณะเซอร์เยมส์ บรุค

กำลังมาเจรจาทางพระราชไมตรีกับราชสำนักไทย ได้แจ้งเรื่องอังกฤษไปทำวุ่นวายเกิดรบพุ่งขึ้นมาให้ทรงทราบด้วย ความในพระราชสาส์นตอนนี้มีว่า “พระราชบิดาทรงส่งสารแก่ราษฎรเหมือนลูกอ่อนไม่รู้ความ ไม่มีความผิด จะได้รับความเดือดร้อนพลอยแหลกเหลวเพราะสู้รบกัน เป็นความเกิดขึ้นด้วยการซื้อขาย เล็กน้อยจึงทรงอดพระทัยเสีย และบัดนี้ได้สิบปีล่วงมาแล้ว พวกทูตทรยศก็ส่งบไปสิ้น.....” พระเจ้าฮำฮองมิได้กราบทูลว่าสมเด็จพระราชบิดา พระเจ้าเตากวงฮ่องเต้ต้องทรงสละพระราชวังณกรุงปักกิ่ง เสด็จหนีไปอาศัยอยู่ที่เมืองซีอาน ทรงได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอันมากจวบจนรัฐบาลจีนขอเลิกรบ และได้เสียฮ่องกงไปด้วย อนึ่งพระเจ้าฮำฮองฮ่องเต้พระองค์นี้มีพระสนมซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า พระนางซูสีฮองไทเฮา ผู้ทรงครอบครองยึดอำนาจประเทศจีนเป็นเวลาช้านานต่อมา จนถึงเกิดการปฏิวัติครั้งใหญ่

ในประเทศจีนโดยมีหมอซุนยัดเซนเป็นหัวหน้า

ย้อนกลับมากล่าวถึงการเจรจาระหว่างเจ้าหน้าที่ไทยคือพระยาศรีสุริยวงศ์ ขางวางมหาดเล็ก กับเซอร์เยมส์บรุค ราชทูตอังกฤษ เซอร์เยมส์บรุคผู้นี้เชื้อแชกอินเดีย (Anglo-Indian) เป็นนักแสวงหาโชคลาภ บิดารำรวยด้วยการค้าขายที่อินเดีย เยมส์บรุคเมื่อหนุ่มอยู่ได้สมัครเข้าเป็นทหารคราวอังกฤษรบกับพม่าในครั้งแรกได้รับบาดเจ็บ เมื่อสงครามเลิกแล้วก็ลาออกจากทหารไปค้าขาย คุมเรือสินค้าไปค้าแถวเกาะสุมาตรา ประจวบกับเกิดการจลาจลขึ้นที่ซาราวัค บรุคก็รับอาสารายามุดาฮาซิมปราบคนเหล่าร้ายได้สำเร็จก็เลยฉวยโอกาสปราบดาภิเษกตัวเองเป็นรายาซาราวัค เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๑๘๔๑ แล้วพยายามขอให้รัฐบาลอังกฤษรับซาราวัคเข้าไว้ในเครืออาณานิคม กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษก็ปฏิบัติตามนโยบายเดิม คือถ้าได้เปล่าไม่ต้องเสียโสหุ้ยหรือเสียเลือดเนื้อ

ก็ยินดีรับซาราวัคไว้ในอารักขา แล้วจึงแต่งตั้งให้
เยมส์บรุคเป็นขุนนางมีเกียรติ เมื่อเซอร์เยมส์บรุคเข้า
มาเป็นทูตครั้งนั้น ได้เป็นราชามาได้ ๑๐ ปีแล้ว ทูต
อังกฤษผู้นมีวัตถุประสงค์เป็นส่วนใหญ่ในสนธิสัญญา
การค้าขายอยู่สี่ข้อ คือ ๑) ขอนำฝิ่นเข้ามาขายใน
ราชอาณาจักรโดยเสรี ซึ่งผิดพระราชกำหนดกฎหมาย
จึงไม่โปรด ข้อ ๒) ขอซื้อข้าวออกไปจำหน่ายยัง
ต่างประเทศได้โดยเสรี ซึ่งคณะกรรมการไทยก็แบ่งรับ
แบ่งสู้ เพราะครั้งนั้นไทยมีกฎหมายห้ามนำข้าวสาร
ออกไปนอกประเทศ นอกจากจะได้มีสะสมไว้พอเพียง
ให้พลเมืองกินได้สามปี จึงจะให้นำออกได้ ข้อ ๓) ขอ
ลดพิกัดปากระวางเรือให้เหลือวาละ ๑,๐๐๐ บาท ซึ่ง
คณะกรรมการฝ่ายไทยได้แย้งว่า อัตราวาละ ๑,๗๐๐ น
แต่เดิมรัฐบาลไทยก็ได้เก็บถึงวาละ ๒,๒๐๐ บาท ร้อยเอก
เฮนรีเบอร์นีเป็นผู้มาขอลดให้เหลือ ๑,๗๐๐ บาท ก็ได้
อนุโลมตามความประสงค์มาครั้งหนึ่งแล้ว ส่วนข้อ

สุดท้ายนั้น บรุคขอตั้งสถานกงสุล ซึ่งคณะกรรมการ
ไทยแย้งว่า มีหนึ่ง ๆ เรืออังกฤษเข้ามาค้าขายใน
กรุงเทพพระมหานครก็ไม่เกิน ๕ ลำ จึงไม่เห็นความ
จำเป็นที่อังกฤษจะตั้งสถานกงสุล จึงไม่เป็นการตกลง
กันได้ด้วยปรองดองทั้งสี่ข้อ แต่เมื่อก่อนที่คณะทูต
อังกฤษจะอำลาออกไป ได้ทรงโปรดให้เจ้าพระยา
พระคลังมีหนังสือตอบลอร์ดปาเมอร์สตัน เสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ อธิบายชี้แจงเหตุผล
ของฝ่ายไทยให้ทราบโดยพิสดาร แล้วโปรดให้พระ
ราชทานสิ่งของเป็นบรรณาการแก่รัฐบาลอังกฤษ เป็น
ของขวัญให้ลอร์ดปาเมอร์สตันและให้แก่ราชทูต อุปทูต
ตรีทูต ด้วยเป็นอันมาก อนึ่ง ในระหว่างคณะทูตได้
มาพำนักอาศัยในกรุงเทพพระมหานครนั้น ก็ได้ทรง
โปรดให้จ่ายเงินจากท้องพระคลัง เลี้ยงดูคณะทูต
๕๗๖ คนอย่างสุขสมบูรณ์โดยตลอด เมื่อคณะทูตกลับ
ออกไปถึงเมืองสมุทรปราการ จึงเอาทองคำใบหนัก
๑๐ ตำลึง ส่งให้ท่านพระยาศรีสุริยวงศ์นำขึ้นถวาย

ตอบแทนเป็นค่าเลี้ยงดู จึงโปรดให้เจ้าพนักงานทำดอกบัวบูชาพระพุทธปฏิมากรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อพิจารณาดูวิธีการต้อนรับคณะทูตอังกฤษ และอเมริการวม ๕ ครั้ง มีอังกฤษ ๓ ครั้ง อเมริกา ๒ ครั้ง ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รวมกับครั้งแรก ซึ่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงต้อนรับหมอยอนครอเฟิดและคณะ) จะเห็นได้อย่างแจ่มชัดว่า ในการติดต่อต้อนรับแขกเมืองเยี่ยงเจ้าบ้านผ่านเมืองที่ดี คณะทูตเหล่านั้นจะหาข้อความใส่ไคล้กล่าวร้ายก็จะหาได้ยาก เพราะทุกครั้งได้ทรงพระราชทานเงินในท้องพระคลังออกมาจับจ่ายซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคบำรุงเลี้ยงดูพวกราชทูตและคณะเป็นอย่างดีโดยตลอด เฉพาะพระราชกรณียกิจแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในส่วนอื่น ๆ นั้น พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อันประเสริฐ ตลอดจนรัชสมัยของพระองค์ ไม่ทรงโปรดการจับจ่ายใช้สอยอย่างสุรุ่ยสุร่าย

มีพระราชหฤทัยแน่วแน่ ที่จะทนุบำรุงพระพุทธศาสนา วัดวาอาราม ตลอดจนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน มีความสุขความเจริญทั่วหน้า ในตอนปลายแผ่นดินของพระองค์ เงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดิน ก็มีอยู่ถึงสี่หมื่นชั่ง ซึ่งเป็นประวัติการณ์ในครั้งนั้น และเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ก็ทรงโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ต้นสกุลสิงหเสนี ออกไปจัดการปราบปรามการวิวาทจลาจลของราชวงศ์เขมร และเจรจาปรองดองเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงญวนได้เรียบร้อยสมพระราชประสงค์ และในเมื่อทรงประชวรใหญ่ ทรงทราบในพระหฤทัยว่า เหลือกำลังที่แพทย์หลวงจะถวายพระโอสถรักษาให้หายได้ ก็ได้ทรงมอบแผ่นดินคืนให้กับเสนาบดีผู้ใหญ่ ทั้งๆ ที่พระเจ้าลูกเธอของพระองค์ ซึ่งได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาในครั้งนั้นก็มีอยู่ พระองค์ก็ไม่ทรงโปรด ตรัสว่าสุดแต่ใจของพวกเสนาบดีและขุนนางเขาเถิด ถ้าเห็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใด ทรงพระสติปัญญา

ความสามารถที่จะพระราชทานความปลอดภัยให้แก่ไพร่ฟ้าประชาชน และทรงรักษาเอกราชอิสรภาพและอธิปไตยของแผ่นดินไทยได้แล้ว ก็ขอให้มอบราชสมบัติให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้นั้น พระบรมราชโองการในครั้งสุดท้ายนี้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ผู้รวบรวมพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดสิ้นรัชกาลได้บันทึกไว้ว่า “การซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริอนุญาตให้จัดแจงเจ้านาย ผู้จะดำรงแผ่นดินในพระราชอาณาจักรแทนพระองค์ต่อไป โดยตามน้ำพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดี ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และจนถึงความนิยมชมชื่นแห่งอาณาประชาราษฎรทั้งปวงจะมีจิตจำนงปลงเห็นพร้อมกัน ไม่เอาแต่ตามพระราชอัธยาศัย อนึ่ง มิได้รอไว้ให้เนิ่นช้าจนเวลาพระอาการหนักลง ก็เป็นการมหศจรรย์ยิ่งนัก ยากที่พระมหากษัตริย์พระองค์อื่นจะทรงได้ เพราะพระบรมราชวิสัยเป็นอุดมบัณฑิตมหาสาธุสัปปุรุษผู้ประเสริฐ มีพระมหากรุณาแก่

นิกรมหาชนหาที่สุดมิได้”

ดำเนินเรื่องมาถึงตอนนี้ ก็เกิดข้อสงสัยขึ้นในใจ ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เคยทรง โปรดในวิเทโศบายโอนอ่อน ผ่อนหนักเป็นเบามาแล้ว เมื่อครั้งรอยเอกเฮนรีเบอนีเป็นราชทูต เหตุไฉนมา ครั้งหลังนี้พระองค์จึงมีพระบรมราชโองการให้บอกปัด ข้อเรียกร้องของเซอร์เยมส์บรุคเสียทั้งสิ้นข้อ จะว่า เพราะไม่ทรงทราบในพระราชหฤทัยถึงมหันตภัยซึ่งจะมี มาต่อประเทศก็ไม่เห็นทาง เพราะได้ทรงพระกรุณา โปรดให้ตระเตรียมบ้านเมือง สั่งอาวุธยุทธภัณฑ์ ต่อ เรือรบ สร้างป้อมปราการไว้รับศึกเป็นการใหญ่ เห็น จะเป็นเพราะว่าเวลานั้นทรงพระชราแล้ว และได้ทน ตรากตรำในราชกิจการแผ่นดินมากว่า ๔๐ ปี ประจวบ กับทรงพระประชวรมาแต่เดือนกันยายน เมื่อราชทูต อังกฤษเข้ามาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา พระองค์บรรทม ไม่หลับ ให้ทรงคลื่นเหียน เสวยพระกระยาหารไม่ถึง ประมาณตามปรกติ กำลังพระกายทรุดลงไปที่

ละน้อย ๆ และในครั้งนั้นพระเจ้าลูกเธอบางพระองค์ก็ทรงก่อเรื่องให้ขุ่นเคืองพระราชหฤทัยเนือง ๆ อนึ่งเกี่ยวกับคนอังกฤษที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในครั้งนั้น กลับคบคิดเอาผิ่นซึ่งเป็นของต้องห้ามเข้ามาลักลอบซื้อขายเนือง ๆ และพูดจาชู่ชี่มเหงคนไทยโดยเฉพาะนายโรเบิตฮันเตอร์ บังอาจลบหลู่ดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทำให้ขุ่นเคืองพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงทรงโปรดให้ร่างหนังสือตอบลอร์ดปาเมอร์สตันตอนหนึ่งมีความว่า “.....เราเห็นว่าแต่หันแตรเข้ามาอยู่คนเดียวเท่านี้ ก็ยังองอาจพูดจาเหลือเกิน ถ้าอังกฤษจะเข้ามาอยู่ ณ กรุง ฯ มากแล้วจะเที่ยวไปอยู่ในขอบขัณฑเสมาแห่งใด ๆ ก็จะมีความทะเลาะวิวาทยุ่งเหยิงทุบดีกัน ฝ่ายอังกฤษหรือฝ่ายไทยล้มตายลงฝ่ายหนึ่ง ก็จะเป็นความใหญ่ขึ้น เห็นการดังนี้ ที่จะให้อังกฤษเข้ามาอยู่มากนักไม่ได้ บ้านเมืองจะอยู่ไม่เป็นสุข ทั้งจะทำให้ทางไมตรีมัวหมองไป ความข้อนี้ขอเสียเถิด

เราจะยอมให้ไม่ได้.....

ครั้น ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสู่สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา พระชนมายุสิริรวมได้ ๖๔ พรรษา

ครั้นรุ่งขึ้น วันที่ ๓ เมษายน เปลี่ยนพุทธศักราชใหม่เป็นพุทธศักราช ๒๓๙๔ เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม พระยาราชสุภาวดี ว่าที่สมุหนายก กับข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันเป็นอันมาก พากันออกไปเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าพ้ามงกุฎสมมติเทวงศ์พงศ์อิสรกษัตริย์ ซึ่งสถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารพระอารามหลวง แต่บรรดาราษฎรทั้งปวงก็นิยมชมชื่นเริงร้องอวยชัยถวายพระพร ตั้งเครื่องสักการะบูชา เก็บดอกไม้ไปเรี่ยรายไว้ตามสถลมารคเป็นอันมาก ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย หมู่องครักษ์แห่ห้อมล้อมด้วยสรรพศาสตราวุธ แห่มาเป็น

กระบวนถ้วนทุกพนักงาน เสด็จเข้าสู่พระราชวัง สถาน.....

ท่านทอดสำหน่านมาถึงจนเพียงนี้ ควรจะได้ทราบ ด้วยว่า เมื่อเซอร์เยมส์บรุคมาเจรจาสนธิสัญญาการค้าขายไม่สำเร็จ และกลับออกไปเมื่อเดือนธันวาคม ได้ทรงรายงานไปให้รัฐบาลอังกฤษหลายข้อหลายประการ แต่ตอนหนึ่งมีข้อความสำคัญว่า “..... ข้าพเจ้าไม่เห็นชอบ ในวิธีการที่จะใช้กำลังบังคับราชสำนักกรุงสยามให้ยอมในสิ่งที่เราพึงประสงค์ แท้ที่จริงในขณะนี้มีข่าวลือว่า จะเกิดการเปลี่ยนแปลงราชการในแผ่นดินเป็นการใหญ่ เราควรต้องเตรียมตัวรอรับเหตุการณ์ใหม่นี้ เราควรจะเลือกเฟ้นหาเจ้านายไทยที่เราเห็นว่าเหมาะสม ให้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน..... และเจ้านายพระองค์นั้น ซึ่งข้าพเจ้าเห็นชอบ ก็บังเอิญเป็นรัช-ทายาทโดยชอบธรรมด้วย เจ้านายพระองค์นี้ทรงนิยมอริยธรรมฝรั่ง มีความรู้ในภาษาอังกฤษ

เป็นอย่างดี แลทรงรอบรู้ในวิทยาศาสตร์ยุโรป เป็นอันมาก โดยเฉพาะในวิชาดาราศาสตร์...."[๑]

เจ้านายไทย ซึ่งราชาบรุคได้เสนอให้รัฐบาลว่าสมควรจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็คือ สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้ามงกุฎ ฯ นั่นเอง ซึ่งทรงเถลิงถวัลย์สมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในบรมราชจักรีวงศ์ เป็นสมเด็จพระราชบิดาที่รักยิ่งแห่งเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เป็นทูลกระหม่อมแก้วของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงเบิดประเทศให้ได้ติดต่อค้าขายและคบค้าสมาคมกับชาติฝรั่ง พระผู้ซึ่งเสด็จในกรมดำรง ฯ โอดครวญว่า "น่าอนาจใจอยู่ที่ทูลกระหม่อมมีตัวน้อยลงทุกที"

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติแล้ว พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับต่างประเทศประการแรกก็คือ มีพระบรมราชโองการประกาศให้ทราบโดยทั่วไป ให้ถอดค่าระวางปากเรือ

1 Vincent St. John ! Life of Sir James Brooke

ให้เหลือวาละพันบาท อนุญาตให้นำข้าวสารส่งออก
ไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้ ส่วนผีนั้น เมื่อไม่ทรง
เห็นทางจะขัดขวาง ก็ทรงโปรดอนุญาตให้นำเข้ามาใน
ราชอาณาจักรได้ แต่ต้องนำมาขายแก่รัฐบาลแต่
ผู้เดียว ส่วนเรื่องการขอตั้งสถานกงสุลนั้น ทรงมี
พระราชหัตถเลขาถึงนาย พันเอกบัตเตอร์เวิธ ผู้ว่าราช-
การเกาะปีนัง ให้แจ้งให้เซอร์เยมส์บรุคได้ทราบด้วย
ว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่จะทรงโปรดให้แก้ไขสนธิ-
สัญญากับอังกฤษ และให้ตั้งสถานกงสุลได้ตาม
ประสงค์ แต่ขอผลัดให้ได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสียก่อน จึงค่อยส่งคณะทูตเข้ามา จึงเป็นอันว่า
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้
ผ่อนตามคำเรียกร้องของราชทูตอังกฤษทั้งสี่ข้อ อังกฤษ
จึงเหหัวเรือยาตราทัพเข้าบุกพม่าเป็นครั้งที่สอง และ
ก็ยึดได้กรุงหงสาวดีไว้ในครอบครอง แต่กว่าจะจัด

การปกครองแว่นแคว้นแดนหงสาสำเร็จเรียบร้อย และจัดส่งคณะทูตซึ่งมีเซอร์ยอนโบริ่ง เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้สัญญา ก็เป็นปีที่ห้าในแผ่นดินพระจอมเกล้า ฯ

ใน สนธิสัญญาโบริ่ง[๑] นี้ ประเทศไทยต้องยอมให้อังกฤษมีอำนาจตั้งศาลกงสุลชำระคดีคนของเขาด้วย แต่ประเทศไทยก็คงรักษา เอกราช อิสรภาพ และอธิปไตยในส่วนอื่น ๆ ไว้ได้จนทุกวันนี้ สมดังกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (ท่านวรรณ ไวทยากร) ทรงนิพนธ์ไว้ใน "มหาวิทยาลัย" ปี ๘๑ ว่า "นโยบายที่สุขุมก็คือการผ่อนเท่าทุจาเป็นเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ดประโยชน์ส่วนใหญ่จะต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนย่อย .....เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงทำหนังสือสัญญากับนานา

---

๑ สนธิสัญญาโบริ่ง หรือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างประเทศอังกฤษและประเทศไทย ได้ลงนามกันเมื่อวันที่ ๑๘ เม.ย. ๑๘๕๕ และนับแต่วาระนั้นมา ประเทศอังกฤษก็เกิดความรักใคร่เห็นใจไทย และคอยประคับประคองช่วยเหลืออยู่เสมอมาจนปัจจุบันนี้ ซึ่งต้องนับเป็นบุญคุณใหญ่หลวงจะลืมมิได้

ประเทศ เริ่มต้นด้วยอังกฤษ..... ก็เป็นการผ่อนหนักให้เป็นเบา ถ้าไม่ยอมผ่อนตามแล้ว ก็มีตัวอย่างในประเทศใกล้เคียงที่แสดงให้เห็นว่า ผลจะเป็นอย่างไร ....." วิกฤตกาลในครั้งนั้นก็ผ่านไปโดยเงียบเชียบ แม้แต่พระราชพงศาวดารก็มิได้มีบันทึกไว้ พระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ซึ่งทรงรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทยไว้ได้ ก็ไม่เป็นที่ทราบทั่วถึงกัน เพราะการที่ไม่ต้องเสียดินแดน ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องตกระกำลำบาก คนไทยเราจึงไม่มีทางที่จะทราบเพื่อจะได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน ก็เป็นการสมควรแล้วที่เสด็จในกรมดำรง ฯ ทรงคร่ำครวญว่า "น่าอนาถใจอยู่ ที่ทุกวันนี้ผู้รู้พระคุณของทูลกระหม่อมมีตัวน้อยลงทุกที....."

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หมอบรัดเล

และ

มิชชันนารีอเมริกัน

ขจร สุขพานิช อ. บ.

พวกเราเคยได้อ่าน ได้ฟัง กิจการของพวกหมอมิชชันนารีอเมริกันกันมาบ้างแล้ว ว่ามีความสำคัญในด้านวิทยาการแผนใหม่ เช่นการแพทย์ การตั้งโรงเรียน และการพิมพ์หนังสือ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นของใหม่ เป็นอารยธรรมตวันตก ซึ่งพวกเราในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ยังไม่มีใครรู้จัก คุณประโยชน์ของพวกมิชชันนารี ซึ่งนำวิทยาการเหล่านี้มาเผยแพร่ นับแต่รัชกาลสมเด็จพระ

นั้งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เป็นสิ่งที่ประจักษ์กันได้อยู่ทุกวันนี้ โดยวัตถุพยานอย่างมากมายทั่วพระราชอาณาจักร จนเป็นที่กล่าวได้ว่า ประเทศไทยยอมรับการเจริญทางพระราชไมตรี และสนธิสัญญาการค้าขายกับมหาอำนาจฝ่ายตวันตก โดยมีพวกมิชชันนารีเป็นผู้กรุยทางและเตรียมจิตใจให้ หาจำเป็นที่มหาอำนาจเหล่านั้น จะต้องส่งเรือรบหรือยกกองทัพมาบังคับให้ประเทศไทยเจริญทางพระราชไมตรี เหมือนกับที่ทำกับประเทศจีน พม่า ญี่ปุ่น และญวนไม่.

ก็ในจำพวกมิชชันนารีอเมริกันผู้บุกเบิกทางให้เกิดสัมพันธภาพกับนานาชาติโดยสันติวิธี และมีประวัติพอค้นคว้าหาอ่านได้จนทุกวันนี้ ก็มี "หมอกุสลาพ" เป็นคนแรก เข้ามาเผยแพร่ศาสนา และรักษาโรคอยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่ พ. ศ. ๒๓๗๑ อันเป็นปีที่ ๔ ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาก็มีหมอโยนส์กับบุตรบุญธรรม คือเด็กชายสมิธ ซึ่ง

ต่อมาเป็นที่รู้จักกันว่า “หมอสมิธ” ถัดมาก็คือ หมอบรัดเล หมอหัสกัน หมอจันทเล หมอเหา และหมอมัททูน พวกหมอสอนสาสนาเหล่านี้ เข้ามาในเมืองไทย ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสิ้น บางคนก็เป็นหมอสอนสาสนาเท่านั้น แต่บางคนยังเป็นนายแพทย์ เป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นครูบาอาจารย์ เป็นนักหนังสือพิมพ์ด้วย เพราะฉนั้น คนไทยเราจึงเรียกพวกมิชชันนารีว่า “หมอ” และเรียกพวกพระโรมันคาธอลิคว่า “บาดหลวง” ทั้งนี้ เพราะพวกบาดหลวงถือตัวเป็นพระ ชมักเชม้นแต่ในการแพร่สาสนาเป็นข้อใหญ่ ไม่ค่อยเออในวิทยาทานแผนใหม่เหมือนพวกมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งวางตัวเป็นครู เป็นหมอ ประกอบกับการสอนสาสนาด้วย จะมีข้อยกเว้นก็แต่ท่านสังฆราชปาเลอกัว ผู้ถวายภาษาลาตินแด่ทูลกระหม่อมพระ เจ้าฟ้ามงกุฎ เมื่อครั้งเสด็จประทับอยู่ ณ วัดราชาธิวาสแต่ผู้เดียว

พวกมิชชันนารีอเมริกัน ที่เข้ามาแพร่ศาสนาและวิทยาการ ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีอยู่ ๓ คณะด้วยกัน คือ คณะบัปติสต ประกอบด้วยหมอโยนส์ หมอสมิธ และหมอจันทเด คณะอเมริกันมิชชันนารี ประกอบด้วยหมอบรัดเลและหมอหัสกัน และคณะเปรสบีเตเรียน ประกอบด้วยหมอเฮาและหมอมัททูน ส่วนหมอกุสตาฟผู้บุกเบิกเมืองไทยด้วยวิทยาการฝรั่งคนแรก เป็นคนเชื้อชาติเยอรมันขึ้นอยู่กับคณะมิชชันนารีฮอลันดา เข้ามาเมืองไทยด้วยทุนส่วนตัว อยู่ได้ ๓ ปี แหม่มก็เสียชีวิตลง ประกอบกับทั้งทนอากาศไม่ไหว จึงออกไปประจำอยู่ณ ประเทศจีน แต่ก่อนไปได้รายงานกิจการและความหวังต่าง ๆ ไปยังคณะอเมริกันมิชชันนารีที่กรุงนิวยอร์ค คณะอเมริกันมิชชันนารี จึงได้ส่งคนมาเผยแพร่ศาสนา และมิชชันนารีผู้มีประวัติครึกโครมที่สุด มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับเจ้านายชุนนางไทย

ที่สุด และได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เมืองไทยมากที่สุด
ก็คือหมอบรัดเล่เอง ความสำคัญของหมอสอน
สาสนาทั้ง ๓ คณะ กล่าวโดยย่อ ๆ ก็คือว่า หมอ
หัสกัน (Caswell) ได้เป็นพระอาจารย์ถวายวิชา
ภาษาอังกฤษให้แด่ทูลกระหม่อมพระ เจ้าฟ้ามงกุฎ
ณ วัดบวรนิเวศ และเจ้านายชุนนางไทยเป็นเวลาเกือบ
๓ ปี หมอสมิธ ได้เป็นล่ามของคณะทูตอเมริกัน ซึ่ง
เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีตอนปลายแผ่นดินรัชกาล
ที่ ๓ และยังเป็นผู้ตั้งโรงพิมพ์ใหญ่ทันสมัย อยู่ที่
บางคอแหลม จวบจนปลายแผ่นดินสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว หมอโยนส์ได้มีโอกาสสนองพระเดช
พระคุณพระนั่งเกล้า ในฐานะผู้แปลพระราชสาส์นของ
พระนางเจ้าควีนวิคตอเรีย ซึ่งราชาบรุค (Sir James
Brooke) เป็นอัครราชทูตอัญเชิญมาถวาย หมอเหา
(Dr. House) และหมอบรัดเล (Dr. Bradley)
เป็นนายแพทย์ นักวิทยาศาสตร์ และนักหนังสือพิมพ์

ก็ได้โปรดปริกษาวิทยาการทั่วไป ส่วนหมอมัททูน (Mr. Mattoon) ได้เป็นกงสุลอเมริกันคนแรก และหมอจันทเล (Mr. Chandler) ได้เป็นกงสุลอเมริกันคนที่สอง และเป็นพระอาจารย์ถวายวิชาภาษาอังกฤษแด่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เมื่อครั้งแหม่มลิโอโนเวนส์กลับออกไปแล้ว อนึ่งในตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้แหม่มโยนส์ แหม่มบรัดเล และแหม่มเหา เข้าไปถวายพระอักษรและชนบธรรมเนียมฝรั่งแก่เชอพระวงศ์ฝ่ายในเป็นเวลาถึง ๓ ปี ก่อนที่จะทรงจ้างแหม่มลิโอโนเวนส์ ให้เข้ามาถวายพระอักษรในราชสำนักแด่เจ้าฟ้าและบรรดาพระเจ้าลูกเธอทั้งหลาย ถึง ๑๐ ปี ฐานะของหญิงไทย คงจะได้รับการยกย่องเป็นครั้งแรกในครั้งนั้น

ข้อที่ว่าหมอบรัดเล เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยมากที่สุด ในบรรดาพวกมิชชันนารีสมัยนั้น

ก็เพราะเป็นผู้นำวิชาหมอแผนใหม่ มาเผยแพร่อย่าง
แพร่หลายเป็นคนแรก เป็นผู้จัดตั้งโรงพิมพ์พิมพ์หนังสือ
เป็นคนแรก ได้พิมพ์ประกาศทางราชการฉบับแรกเมื่อ
พ. ศ. ๒๓๙๓ เรื่องห้ามนำฝิ่นเข้ามาในประเทศสยาม
และยังเป็นผู้เผยแพร่ประวัติตำนานไทย ขนบธรรมเนียม
ไทย ความรู้ในภาษาไทย และสาสนาประเพณีไทย
ให้กลุ่มชนชาวต่างประเทศได้รู้จักทั่วถึงกัน และยัง
เป็นผู้นำขนบธรรมเนียมประเพณีสาสนา และข่าวสาส์น
การเมืองการค้าของต่างประเทศ มาเผยแพร่ให้เป็น
ที่รู้ทั่วกันในหมู่เจ้านายขุนนางไทยอีกด้วย ซึ่งก่อ
ให้เกิดความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี ของกัน
และกัน ช่วยการติดต่อคบค้าสมาคมระหว่างกัน
สะดวกสบายขึ้นเป็นอันมาก ในด้านวิชาการแพทย์
หมอบรัดเลได้เริ่มการผ่าตัดครั้งแรก เมื่อ พ. ศ. ๒๓๗๙
โดยมีอุบัติเหตุเกิดขึ้น ในการฉลองวัดประยูรวงศ์ใน
ปีนั้น ด้วยพระสงฆ์ในวัดบาดเจ็บเพราะปืนแตก หมอ

บรัดเลก็ทำการผ่าตัดสำเร็จ จึงได้มีบันทึกไว้ว่า
เป็นการผ่าตัดครั้งแรกในเมืองไทย ส่วนวิชาการ
หนังสือพิมพ์ หมอบรัดเลได้จัดออกหนังสือบางกอก-
กาเลนเดอร์รายปี เมื่อ พ. ศ. ๒๓๙๕ และหนังสือ
บางกอกรีคอร์เดอร์รายเดือนเป็นภาษาไทย เมื่อ พ. ศ.
๒๓๙๗ เฉพาะหนังสือบางกอกกาเลนเดอร์นั้น หมอ
บรัดเลจัดพิมพ์จำหน่ายจวบจนปีที่ ๖ ในแผ่นดิน
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังหาอ่านได้
จนถึงทุกวันนี้

ในกิจการด้านโรงพิมพ์และแท่นพิมพ์ โดยเฉพาะ
หมอบรัดเลเป็นผู้นำแท่นพิมพ์แท่นแรก มาจากเมือง
สิงคโปร์เมื่อพ.ศ.๒๓๗๗ แต่เกียรติคุณในการสร้างแท่น
พิมพ์และตัวพิมพ์ควรได้แก่ร้อยโทโลว์ เพราะเมื่อคณะ
ทูตอังกฤษ นำโดยหมอยอนครอเฟิด มาเจริญทาง
พระราชไมตรี ระหว่างผู้สำเร็จราชการอังกฤษเมือง
เบงกอล กับประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ

พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้งนั้น (พ. ศ. ๒๓๖๕) พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ กรรมการฝ่ายไทย เจรจาผ่านล่ามต่อ ๆ เจรจากันเข้าใจได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การค้าขาย กลับไปรายงานแล้ว เมืองเบงกอล ให้มาเรียนภาษาไทยจนพูดได้เขียนได้ ร้อยโทโลว์มาเรียนภาษาไทยอยู่หลายปี จนพูดได้เขียนได้ เมื่อกลับไปแล้ว เพื่อข้าราชการอังกฤษคนอื่น ๆ ได้จัดทำแท่นพิมพ์และหล่อตัวพิมพ์อักษรไทย ในราชการณเมืองสิงคโปร์อีกด้วย

การเจริญทางพระราชไมตรี เป็นครั้งแรกในพระราช- คณะทูตและคณะ ต่างไม่รู้ภาษาซึ่งกันและกัน ต้อง กันหลายคนหลายภาษา จึงจะ หมอครอเฟิดได้เข้าเฝ้าพระบาท แต่ไม่ทรงโปรดให้มีสนธิสัญญา ดังที่ฝ่ายอังกฤษพึงประสงค์ เมื่อคณะทูต ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำ จึงส่งร้อยโทโลว์เข้ามากรุงเทพ ฯ จึงค่อยกลับไป ร้อยโทโลว์มาเรียนภาษาไทยอยู่หลายปี จนพูดได้เขียน ได้ เมื่อกลับไปแล้ว จึงไปแต่งตำราเรียนภาษาไทย เพื่อข้าราชการอังกฤษคนอื่น ๆ จะได้ศึกษา และยัง ส่งไปใช้ แต่แท่นพิมพ์นี้

หมอบรัดเลนำมาจากสิงคโปร์นั้น เป็นสมบัติเดิมของ
มิชชันนารีคณะบัปติสต ตามหลักฐานของคณะบัปติสต
ปรากฏว่า หมอยัดสัน (Judson) มิชชันนารีคณะนี้
สอนสาสนาประจำอยู่ประเทศพม่า ได้พบปะคนไทย
ในประเทศพม่าเป็นอันมาก ซึ่งโดนกวาดต้อนออกไป
เป็นเชลยศึกเมื่อครั้งกรุงแตก จึงได้ร่ำเรียนภาษาไทย
กับคนไทยนั่น และได้แปลพระคัมภีร์เป็นภาษาไทย
สร้างแท่นพิมพ์และหล่อตัวพิมพ์ไทยขึ้น ที่เมืองอินเดีย
และพิมพ์พระคัมภีร์เป็นภาษาไทย ออกแจกจ่ายคนไทย
ในประเทศพม่า แท่นพิมพ์แท่นนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ. ศ.
๒๓๖๒ ก่อนหมอยอนครอเพิ่งจะมาเจริญทางพระราช-
ไมตรีถึง ๕ ปี และได้ส่งไปให้คณะบัปติสตประจำ
สิงคโปร์ใช้ เมื่อหมอกุสลาฟ หมอทอมลิน หมอโยนส์
เข้ามาเมืองไทยในเวลาต่อมา ก็ได้เรียนภาษาไทย
แปลพระคัมภีร์เป็นไทย แล้วไปว่าจ้างให้คณะบัปติสต
ที่สิงคโปร์พิมพ์จากแท่นนี้ ต่อมาหมอบรัดเลซึ่งอยู่ใน

คณะมิชชันนารีอเมริกัน ได้มาซื้อแท่นพิมพ์เป็นสมบัติ
ของคณะของท่าน และนำติดตัวมากรุงเทพ ฯ ด้วย
ฉะนั้นเกียรติคุณในการสร้างแท่นพิมพ์และหล่อตัวอักษร
ไทย จึงควรเป็นของหมอยัดสันและร้อยโทโลว์ร่วมกัน
ส่วนหมอบรัดเลนั้น ได้เป็นผู้แก้ไขดัดแปลงแท่นพิมพ์
เก่าให้ทันสมัย และสั่งจากอเมริกาให้สร้างขึ้นใหม่
อีกหลายเครื่อง และได้ใช้แท่นพิมพ์สมัยใหม่นี้ ที่
สำนักงานคลองบางกอกใหญ่ในภายหลัง

ในข้อที่ว่าหมอบรัดเลสนิทสนมใกล้ชิดกว่าฝรั่งอื่น
กับเจ้านายขุนนางไทยนั้น จะเห็นได้จากจดหมายเหตุ
ของหมอบรัดเลเอง ประกอบกับหนังสือซึ่งผู้อื่นแต่ง
ขึ้นในสมัยใกล้เคียงกัน เช่นแหม่มลิโอโนเวนส์เล่าไว้
ตอนหนึ่งว่า แหม่มต้องมีภารกิจคัดพระราชหัตถเลขา
ของในหลวงให้เป็นตัวหนังสือที่อ่านได้ง่าย พระราช-
หัตถเลขาส่วนมากเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง แต่ใน
บางครั้งก็เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ซึ่งโปรดพระราชทาน

ไปตีพิมพ์ในหนังสือบางกอกรีคอร์เดอร์ของหมอบรัดเล ตอนหนึ่งแหม่มเขียนว่า “หมอบรัดเลเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ แต่ ค. ศ. ๑๘๓๕ ได้รับพระราชทานความสนิทสนมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาแต่ครั้งยังทรงผนวชอยู่ แต่ท่านผู้เฒ่าท่านนับถือท่านมักจะโต้แย้งแสดงคารมกันในหน้าหนังสือพิมพ์เนือง ๆ เช้าวันนี้ได้ทรงพระราชนิพนธ์โต้แย้งเรื่องมนุษย์เราเกิดมามีบาปติดตัว ของหมอบรัดเล ขณะที่แหม่มกำลังคัดพระราชหัตถเลขาเพื่อจะส่งไปตีพิมพ์นั้น พระองค์ท่านทรงสำราญพระราชหฤทัยเป็นอันมาก เพราะทรงพระราชดำริว่า คราวนี้หมอบรัดเลคงจะต้องยอมจำนนต่อเหตุผลของพระองค์ท่านเป็นแน่”

หมอบรัดเลเป็นชาวเมืองบอสตัน เกิดร่วมสหชาติกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเข้ามากรุงเทพฯมีอายุครบ ๓๑ ปี คือเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ค. ศ. ๑๘๓๕ อันเป็นวันที่ ๑๒ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และทูลกระหม่อมพระก็ทรง
ผนวชจำพรรษาอยู่ณวัดบวรนิเวศได้ ๑๒ พรรษา แต่
แรกก็พักอยู่ที่วัดเกาะร่วมกับมิชชันนารีในคณะของท่าน
ในสมัยนั้น ไม่มีฝรั่งอื่นมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพฯ
นอกจากพ่อค้าอังกฤษ ชื่อโรเบอตฮันเตอร์ (ต่อมา
ได้บรรดาศักดิ์เป็นหลวง และเป็นเลขานุการเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ สมุหนายก) และกงสุลปอร์ตุเกสชื่อ
ซิลเวียรา (หลวงอภัยวานิช) พอมาถึง หมอบรัดเล
ก็เปิดโรงหมอขึ้นที่บ้านพัก แจกจ่ายยารักษาโรค
โดยไม่คิดมูลค่า และเรียนภาษาไทยกับครูและกับ
คนใช้ ในจดหมายเหตุตอนนี้ หมอบรัดเลบันทึกว่า
“๒๑ กรกฎา (๑๘๓๕) นายฮันเตอร์ได้มาหาและพาฉัน
และแหม่มไปเยี่ยมคำนับพระยาศรีพิพัฒน์ (เจ้าคุณชาย
ทัต บุนนาค) เจ้ากรมพระคลังสินค้า ท่านเจ้ากรม
อายุประมาณ ๓๕ ปี (อันที่จริงอายุ ๔๔ ปี) ได้ถาม
ฉันว่า เข้ามาอยู่ในเมืองไทยมีความประสงค์อันใด นำ

วัคซินแก้ฝีดาษมาด้วยหรือเปล่า จะรักษาไข้ทรพิษและอหิวาตกโรคได้ไหม ผ่าตัดได้ไหม ฯ ล ฯ ซึ่งฉันก็ตอบโต้ไปอย่างดีที่สุด ท่านบอกว่าเสียดายเหลือเกิน ถ้าหมอมาถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนหน้านี้สักหน่อย ก็จะมีโอกาสถวายพระโอสถแด่เจ้านายไทย ซึ่งประชวรและสิ้นพระชนม์เมื่อเร็ว ๆ นี้” (ตามพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์บันทึกไว้ว่า พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าฉักขณาประชวรไข้ป่วง สิ้นพระชนม์เมื่อ๑๗พฤษภาคม)

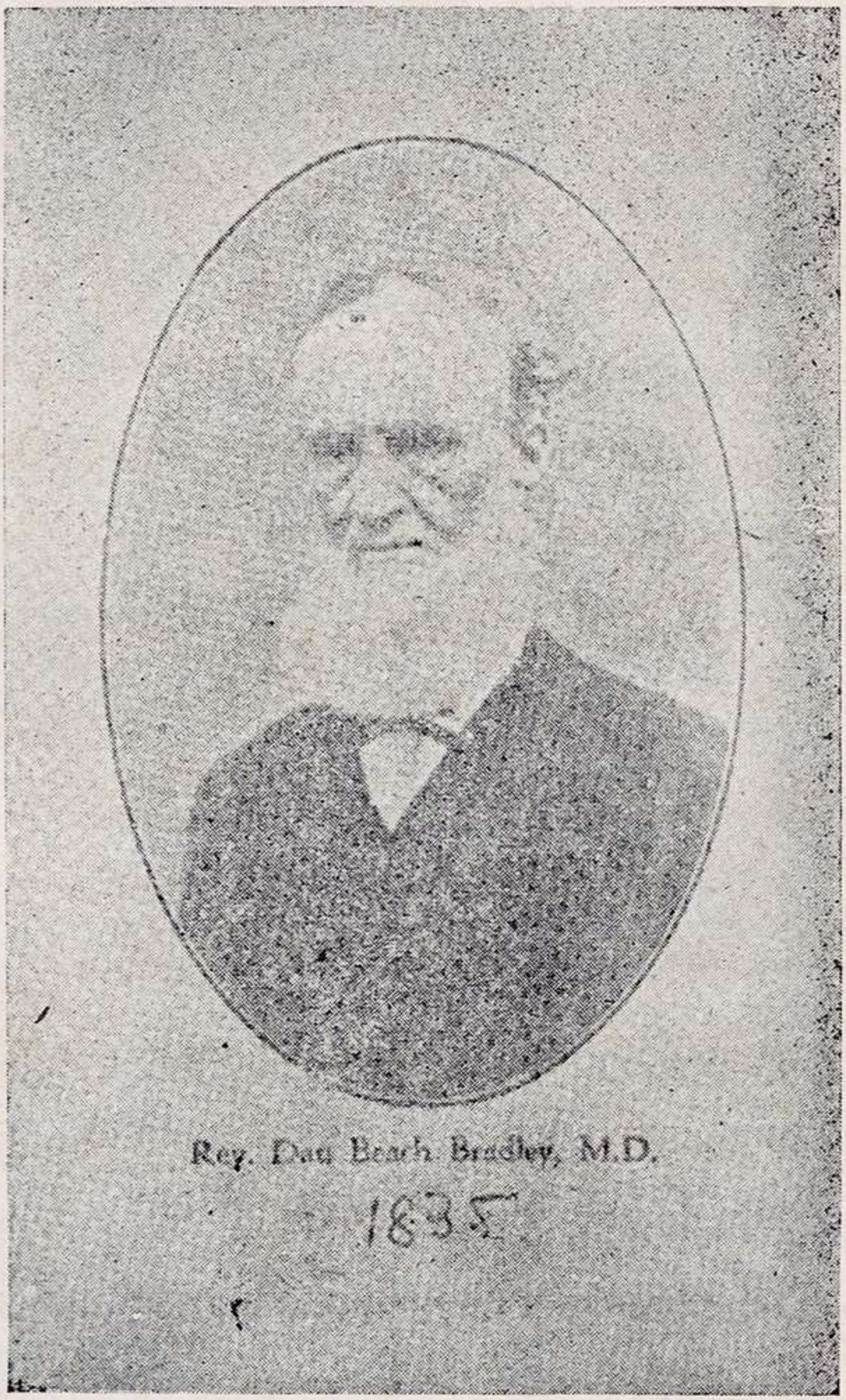
..... ฉันมิได้ไปเยี่ยมคำนับเจ้าพระยาพระคลัง (เจ้าคุณชายดิส บุนนาค) และหลวงนายสิทธิ (เจ้าคุณชายช่วง บุนนาค) บุตรของท่าน เพราะได้ทราบว่าท่านเจ้าพระยาพระคลังไปอยู่จันทบุรี เพื่อเสริมสร้างกำแพงเมือง และหลวงนายสิทธิก็กำลังต่อเรืออยู่จันทบุรีเช่นเดียวกัน....” หมอบรัดเลในเวลานั้น ยังไม่ได้ยินกิตติศัพท์ของสยามหนุ่มอีกผู้หนึ่ง

คือคุณชายชำ บุนนาค ซึ่งเวลานั้นเป็นจมื่นราชามาตย์
และกำลังสร้างบ้อมอยู่ที่จันทบุรีเช่นเดียวกัน จึงมิได้
บันทึกไว้ในจดหมายเหตุวันนั้น

หมอบรัดเล เปิดโรงหมอที่วัดเกาะได้ไม่ถึงเดือน
กิตติศัพท์ก็แพร่หลายไปทั่วกรุงเทพ ฯ ว่า มีหมอฝรั่ง
เข้ามารักษาคนไข้อีกผู้หนึ่งแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะว่า
เมื่อ ๗ ปีก่อน หมอฝรั่งมาทำการรักษาโรคคือหมอ
กสลาฟ แต่อยู่ได้ ๓ ปีก็อำลาเมืองไทยไป คนไทย
ในครั้งนั้นคงยังไม่เลื่อมใสในวิชาแพทย์แผนใหม่ เพราะ
จดหมายเหตุของหมอบรัดเลกล่าวว่า วันหนึ่ง ๆ แจก
ยารักษาคนไข้ประมาณ ๗๐-๘๐ คน แต่ส่วนมากเป็น
คนจีน ในจดหมายเหตุลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม มีบันทึก
ย่อ ๆ ว่า "เย็นวันนี้ได้ถวายปฏิสันถารต้อนรับ
เจ้าฟ้าน้อย" และลงวันที่ ๑๕ สิงหาคมว่า "ฉันได้ไป
ถวายคำนับเจ้าฟ้าน้อย ที่วังของพระองค์ท่านตามนัด
หมาย พระองค์ท่านโปรดศึกษาภาษาและชนบ

ธรรมเนียมฝรั่ง ประดับวังด้วยเครื่องเรือนซึ่งทรง
สั่งซื้อมาจากอังกฤษ ประทับและเสวยพระกระยาหาร
อย่างคนยุโรป คือใช้มีดและซ่อมช้อน โปรดกีฬาต่างๆ
เช่นล่าสัตว์ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากหนังเสือ หนังหมี
ซึ่งฟอกแล้ว และประดับอยู่ในวังเป็นอันมาก พระองค์
ท่านเป็นนายพลทหารบกใหญ่ และทรงกำกับการฝึกหัด
ทหารตามแบบอังกฤษด้วย” เจ้าพ้าน้อยซึ่งหมอ
บรัดเลได้ถวายปฏิสันถารดังกล่าวคือ เจ้าพ้าจุฑามณี
ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่ในเดือนตุลาคมนั้นเอง หมอบรัดเลก็จำต้อง
ย้ายบ้านจากวัดเกาะในสำเพ็ง ไปอยู่ที่พักใหม่ที่กุฎีจน
และเปิดโรงหมอรวมทั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่นั่น อยู่ได้ ๓ ปี
ก็ย้ายข้ามคลอง (กรมรังวัด) ไปอยู่ในบ้านปลูกใหม่
ซึ่งหมอบรัดเลบันทึกไว้ว่า “ท่านเจ้าพระยาพระคลัง
ได้กรุณาปลูกบ้านสองหลังแบบยุโรปให้คณะเราเช่าอยู่
และท่านยังอนุญาตให้เราปลูกเพิ่มเติมเอาเองได้ ในที่

หมอบลัดเล

ของท่าน แลคณะของเรากับผู้ชำระค่าเช่าที่และบ้าน
ให้แก่ท่านเป็นรายเดือน เดือนละ ๖๕ บาท” หมอ
บรัดเลอาศัยอยู่ที่บ้านหลังนี้กว่า ๑๕ ปี จวบจนเปลี่ยน
แผ่นดินใหม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ก็ทรงพระราชทานที่
ให้อยู่ใหม่ คือที่คลองบางกอกใหญ่ หมอบรัดเลและ
คณะจึงย้ายโรงหมอและโรงพิมพ์มาอยู่ที่คลองบางกอก
ใหญ่นี้จวบจนมรณภาพ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๖ อันเป็น
ปีที่ ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อย้ายมาอยู่กุฎีจีนใหม่ ๆ พอดีพระบาทสมเด็จ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จทอดพระกฐินทางชลมารค
มีขบวนเรือแห่แหนอย่างคับคั่ง แต่ครั้งนั้นยังไม่โปรด
ให้ราษฎรได้เฝ้าชมพระบารมีอย่างเปิดเผย หมอบรัดเล
จึงขึ้นไปอยู่บนเรือสินค้าในแม่น้ำ แลแอบดูขบวนเรือ
หลวงและชมพระบุญบารมีบนเรือสินค้านั้น ในจดหมาย
เหตุลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม หมอบรัดเลบันทึกข้อความ

เป็นข้อสำคัญว่า “วันนี้ ข้าราชการหนุ่มผู้หนึ่งได้แวะมาเยี่ยมเยียน รู้สึกว่าเป็นคนสงบเสงี่ยมและมีอัธยาศัยดีมาก แต่ก็ไม่ได้แนะนำตัวเองว่าเป็นใคร ได้ออกปากเชิญข้าพเจ้าและแหม่มให้ไปเยี่ยมเยียนท่านที่บ้านในวันรุ่งขึ้น ก่อนจะลาไปชุนนางหนุ่มผู้นั้นได้กล่าวว่า ตัวท่านพึ่งนำเรือต่อใหม่มาจากจันทบุรี แต่บิดาของท่านยังอยู่ที่นั่น เมื่อลาไปแล้วเราจึงได้รู้ว่าชุนนางหนุ่มผู้นั้นคือหลวงนายสิทธิ บุตรคนใหญ่ของเจ้าพระยาพระคลัง... ๒๔ ตุลา แหม่มและฉันเพิ่งกลับมาจากบ้านหลวงนาย-สิทธิ ซึ่งปลูกอยู่ไม่ไกลจากบ้านเราเท่าใดนัก เป็นบ้านปลูกตามแบบยุโรป และประดับด้วยเครื่องเรือนอย่างยุโรปทั้งสิ้น ที่หน้าบ้านมีป้ายใหญ่ เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า This is Luang Nai Sit’s house Welcome friends. เราได้พบปะเพื่อนฝูงของท่านเป็นอันมากที่นั่น และเจ้าของบ้านก็ได้ต้อนรับขับสู้ด้วยน้ำใจอันดียิ่ง เราเห็นน้ำใจเจ้าบ้านและชมเครื่องเรือน

แล้ว ทำให้อดคิดถึงบ้านของพวกเราในอเมริกาไม่ได้..

๒๖ ตุลา วันนี้ได้ขึ้นไปชมเรือบริค (เรือใบสองเสา) ชื่อแอเรียล (เรือแกล้วกลางสมุทร) ซึ่งเป็นเรือบริคลำแรกที่ได้ต่อขึ้นในเมืองไทย และผู้ต่อได้นำมาจากจันทบุรีเมื่อสองสามวันนี้ เพื่อถวายพระเจ้าแผ่นดิน ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่คนไทยต่อเรือตามแบบยุโรป เมื่อพิจารณาดูแล้ว ประกอบกับความคิดที่ว่า แบบที่ขุนนางผู้ใช้อยู่นี้จะไม่สู้ดีนักและความรู้ในวิชาการต่อเรือของท่านก็คงเก็บเอาที่ไหนบ้างที่บ้าง ข้าพเจ้าจึงขอยอมรับว่า เรือบริคลำนี้เป็นวัตถุพยานแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยะในการช่างของขุนนางหนุ่มผู้นี้ว่ามีเหนือผู้อื่นทั้งหมดในเมืองไทย และถ้าจะเอาท่านไปเทียบกับคนฝรั่ง ก็จำต้องยอมนับท่านเข้าในจำพวกคนยุโรปผู้เฉียบแหลมผู้หนึ่ง ท่านผู้นี้กำลังต่อเรือแบบใหม่อยู่ที่จันทบุรีหลายลำ มีระวางบันทุกตั้ง ๓๐๐-๕๐๐ ตัน ทั้งนั้น เมื่อคนชั้นปกครองในเมืองไทยมีความกระหาย

ที่จะเรียนรู้ความเจริญแบบยุโรปเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้
พวกเราเกิดมีใจมุมานะที่จะอยู่ และปฏิบัติกิจการ
ของเราต่อไปเป็นอันมาก .... ภรรยาของหลวงนาย-
สิทธิมาแวะเยี่ยมภรรยาของฉัน ขณะที่ฉันขึ้นไปชมเรือ
และเพิ่งลากลับไป เธอมีคุณสมบัติน่าเลื่อมใสหลาย
ประการ และมีนิสัยชอบคบค้าสมาคมกับคนยุโรปและ
อเมริกันเช่นเดียวกับสามีของเธอ" เจ้าคุณชายช่วง
บุนนาค ในเวลานั้นอายุได้ ๒๗ ปี (อ่อนกว่าหมอ
บรัดเล ๔ ปี) ได้เป็นจมื่นไวยวรนารถภักดีศรีสุริยวงศ์
มีตำแหน่งราชการช่วยท่านเจ้าพระยาพระคลังผู้บิดา ซึ่ง
ได้ว่าที่สมุหพระกลาโหมด้วย แต่พวกฝรั่งมักจะเรียก
ติดปากว่าหลวงนายสิทธิ อันเป็นบรรดาศักดิ์เดิม
ของท่านแต่ต้นรัชกาลที่ ๓ แม้แต่ตอนปลายแผ่นดิน
พระนั่งเกล้า เมื่อเวลาหมอเฮาและหมอมิชชันนารี
คณะเปรสบีเตเรียน เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเมืองไทย
เจ้าคุณชายช่วง บุนนาค ได้เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์

ค่างวางมหาดเล็กแล้ว แต่หมอเหาก็ยังเรียกท่านว่า
หลวงนายสิทธิติดปากเช่นกัน

ในเดือนพฤศจิกายนปีนั้น หมอบรัดเลเกิดป่วย
เป็นบิด และประกอบกับหลวงนายสิทธิเชิญหมอ
ยอนสันให้ไปจันทบุรี โดยมีข้อตกลงให้หมอยอนสัน
สอนภาษาอังกฤษให้แก่ท่าน และท่านก็จะอนุญาต
ให้ได้แพร่สาสนาแก่ชาวจีนที่จันทบุรี หมอบรัดเล
จึงได้ติดตามเป็นแขกไปจันทบุรีด้วย ในการไปจันทบุรี
ครั้งนั้น หมอบรัดเลได้มีโอกาสไปแวะเยี่ยมเยียน
ทำความรู้จักคุ้นเคยกับท่านเจ้าพระยาพระคลังที่นั่นด้วย
ซึ่งเป็นโอกาสต่อมา ที่หมอบรัดเลได้เข้านอกออกใน
ในบ้านเจ้าพระยาพระคลังสะดวกสบายกว่าฝรั่งคนอื่นๆ
ในครั้งนั้น การที่หลวงนายสิทธิได้เรียนภาษาอังกฤษ
กับหมอยอนสัน ได้เจรจากับพวกมิชชันนารีโดย
ไม่ต้องมีล่าม ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่านรู้ภาษาอังกฤษ
จนเรียกว่าใช้ได้แต่ครั้งนั้น และการที่อนุญาตให้พวก

หมอสอนสาสนาแพร่สาสนาของตนเป็นการแลกเปลี่ยน
ความรู้ภาษาอังกฤษในบ้านนั้น ต่อมาอีก ๑๐ ปี ทูล-
กระหม่อมพระ เจ้าฟ้ามงกุฎ ก็ได้ทรงพระราชทาน
วโรกาสแก่หมอหัสกัน ให้ถวายวิชาภาษาอังกฤษแด่
พระองค์ท่านและพระสงฆ์ เจ้านายและขุนนาง ณ วัด
บวรนิเวศ ตามจดหมายเหตุของหมอหัสกันบันทึกไว้ว่า
"มิถุนายน ๑๔ (๑๘๔๕) ฉันได้รับพระราชหัตถ์เลขา
จากเจ้าฟ้าใหญ่ ทรงพระราชทานห้องในเขตวัดให้ฉัน
สอนสาสนาและแจกหนังสือ โดยมีข้อไขว่าฉันต้องถวาย
วิชาภาษาอังกฤษแด่พระองค์ท่าน เป็นการตอบแทน...
พระองค์ท่านตรัสว่า พระสงฆ์ที่เกาะสังกามีจดหมาย
มาทูลเป็นภาษาอังกฤษ และชาวสังกาก็เริ่มเรียน
ภาษาอังกฤษกันมาก แต่บาดหลวงกราบทูลว่า ถ้าจะ
ทรงศึกษาภาษาอังกฤษแล้ว จะทรงตรัสภาษาลาติน
ผิดเพี้ยนไป.... ๑ กรกฎา ฉันเริ่มถวายภาษาอังกฤษ
แด่พระองค์ท่าน และมีพระสงฆ์ ๕ รูป และเจ้านาย

ชุนนางไทยอีก ๓๐ ท่าน เรียนอยู่ด้วย สอนทุกวันจันทร์ อังคาร พฤหัส ศุกร์ ครั้งละ ๑ ชั่วโมง ตั้งแต่ ๙.๐๐ น. ถึง ๑๐.๐๐ น." ดังนี้ หมอหัสกันถวายวิชาภาษาอังกฤษได้สามปีก็ล้มป่วยและถึงแก่มรณภาพ ทูลกระหม่อมพระก็เสด็จในงานฝังศพ และพระราชทานเงินให้แก่แหม่ม ๑๕๐๐ เหรียญอเมริกัน

เมื่อกลับจากจันทบุรีแล้ว หมอบรัดเลได้เข้าเฝ้าถวายเยียมคำนับเจ้าฟ้าน้อยหลายครั้งหลายคราว และยังได้รับพระราชทานวโรกาส ให้เข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวัสสา ซึ่งประชวรด้วยโรคชรา แต่สมเด็จพระพันวัสสาไม่โปรดในวิชาแพทย์แผนใหม่ หมอบรัดเลจึงไม่ได้รับพระราชทานวโรกาสถวายพระโอสถ กิตติศัพท์ของหมอบรัดเลตอนนี้ ได้กระจายไปทั่ว ตั้งแต่อยุธยา สามโคก ปากลัด และปากน้ำ และแม้แต่ในรั้วในวังหรือตามวัดวาอารามด้วย เพราะฉนั้นจึงปรากฏในจดหมายเหตุลงวันที่ ๗ เมษายน ปีต่อมาว่า "เจ้าฟ้า

ใหญ่พระอนุชาธิราชและมีสมณศักดิ์สูง เสด็จมา
ครองวัดบวรนิเวศ ประชวร มีรับสั่งให้ฉันไปเฝ้าที่วัด
บวรนิเวศเพื่อถวายพระโอสถ ฉันจึงถือโอกาสพาแหม่ม
ไปด้วย ฉันครุ่นคิดไปตลอดทางว่า การที่จะพาผู้หญิง
ให้เข้าไปในพระราชฐาน จะเป็นการผิดราชประเพณี
แต่พระองค์ท่านกลับทรงต้อนรับปฏิสันถารเราเป็นอันดี
ทรงโปรดให้แหม่มและฉันนั่งเก้าอี้ และพระองค์ก็
เสด็จประทับอยู่ตรงข้าม .... ๒๓ เมษายน เจ้าพ้นน้อย
โปรดส่งเรือมารับฉัน เพื่อให้ตามเสด็จไปถวายพระ
โอสถแด่เจ้าพ้าใหญ่ ซึ่งยังทรงพระประชวรอยู่ เจ้าพ้า
ใหญ่ประทับบนพระเก้าอี้ และโปรดให้ฉันนั่งเก้าอี้
อีกตัวหนึ่ง ส่วนเจ้าพ้านน้อยและข้าราชบริพารหมอบ
เฝ้าอยู่ ฉันตรวจพระอาการแล้วรู้สึกว่าประชวรมาก
พวกหมอแผนโบราณบอกว่าเป็นโรคลม ฉันกราบทูล
ถึงสมุฏฐานแห่งโรค แล้วทรงโปรดให้ฉันรักษาถวาย
.... ๖ พฤษภา เจ้าพ้าใหญ่ทรงพระอักษรมาว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรด
ส่งหมอหลวงไปถวายพระโอสถ พระองค์ท่านไม่เห็น
ทางที่จะขัดพระราชหฤทัยได้ จึงขอหมออย่าได้น้อยใจ
เลย ที่ทรงต้องกลับไปรับการรักษาแบบเก่าอีก..."

'ข้อความอีกตอนหนึ่ง ในจดหมายเหตุลงวันที่ ๑๓
มิถุนายน ปีเดียวกัน หมอบรัดเลบันทึกว่า "เย็นวันนี้
ฉันกำลังนั่งเรียนหนังสือไทยเงียบ ๆ อยู่ในห้อง แต่
ผู้เดียว ก็ได้ยินเสียงฝรั่งร้องทักมาจากระเบียง
หน้าบ้านว่า "Hallo Doctor! How do you do?"
ฉันลุกขึ้นไปดู อยากรู้ว่าคนอังกฤษที่ไหนที่มาแสดง
เป็นกันเองกับฉันเช่นนี้ ก็แลไปเห็นชายหนุ่มผู้หนึ่ง
รูปร่างสันทัดแต่ผิวคล้ำ แต่งกายด้วยชุดนายทหารเรือ
อังกฤษใหม่เอี่ยม ห้อยกระบี่ด้ามทองยืนท่าทางผึ่งผาย
อยู่ที่ระเบียงหน้าบ้าน ฉันเดินเข้าไปหาและกล่าวคำ
ปฏิสันถาร แต่นายทหารเรือผู้นี้กลับหัวเราะลั่นด้วย
ความชอบใจ ฉันจึงจำได้ว่ามิใช่คนอังกฤษใครอื่นเลย

ที่แท้คือเจ้าฟ้าน้อยนั่นเองพระองค์ท่านทรงชุดนายทหารเรืออังกฤษ ซึ่งทรงสั่งจากนอกมาถึงใหม่ ๆ และรีบเสด็จมาเยี่ยมฉันทันที ทรงสนทนาปราศรัยกันอยู่พักใหญ่แล้วจึงเสด็จกลับ”

หมอบรัดเลเข้ามาอยู่เมืองไทยยังไม่ครบปี ก็เริ่มพูดไทยในที่ชุมนุมชน ดังท่านได้บันทึกไว้ลงวันที่ ๒ พฤษภาคมปีเดียวกันว่า “วันนี้ฉันได้แวะไปเยี่ยมท่านเจ้าพระยานคร (ศรีธรรมราช) ที่จวนของท่านอีกครั้งหนึ่ง ได้ถามได้ความว่า ยาถ่ายซึ่งฉันได้มอบให้ไว้แต่วันก่อน ท่านยังไม่ได้รับประทาน เพราะเกรงจะเป็นยาพิษ ฉันจึงพยายามชี้แจงว่าเป็นยามีสรรพคุณในทางรักษาท้อง ไม่มีพิษอันใดเลย ท่านจึงทรงเรียกคนของท่านที่ถ่ายส้นออกมาผู้หนึ่ง และให้กินยาถ่ายนั้นต่อหน้าฉัน และบอกฉันว่า ถ้าคนของท่านไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด ท่านจึงจะรับประทานยาต่อภายหลัง วันนี้ฉันเริ่มพูดไทยเป็นครั้งแรกต่อหน้า

คนเจ็บป่วยหลายคนในบ้านเจ้าพระยานคร ชี้แจงถึง
สรรพคุณยาแผนใหม่เป็นอันมาก ....."

เมื่อได้ตัดจดหมายเหตุของหมอบรัดเล มาเพียงนี้
ก็พอเป็นเครื่องสังเกตได้ว่า หมอบรัดเลได้เริ่มติดต่อ
แต่เริ่มแรกกับเจ้านายสำคัญ ๆ ของไทยเรา คือเจ้าฟ้า
มงกุฎและเจ้าฟ้าจุฑามณี ซึ่งในแผ่นดินต่อมาคือ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาท-
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ ส่วน
ข้าราชการไทย หมอบรัดเลก็มีความสนิทสนมกับ
เจ้าพระยาพระคลัง (คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา-
ประยูรวงศ์ในรัชกาลที่ ๔) พระยาศรีพิพัฒน์เจ้ากรม
คลังสินค้า (คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
ในรัชกาลที่ ๔) พระยาศรีสุริยวงศ์ (คือเจ้าพระยา
ศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหมในรัชกาลที่ ๔ และ
เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในรัชกาล
ที่ ๕) ส่วนคุณชายจำ บุนนาค ซึ่งในเวลานั้นได้เป็น

จมื่นราชามาตย์ (คือเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษา-
ธิบดี ในรัชกาลที่ ๔ และได้รับพระราชทานศักดินา
และเครื่องยศอย่างสมเด็จเจ้าพระยา ในรัชกาลที่ ๕)
คงจะได้รู้จักคุ้นกับหมอบรัดเลในเวลาต่อมา เพราะ
ปรากฏชื่อหมอบรัดเลในหนังสือ "กิจจานุกิจ" ของ
ท่านว่า เคยแสดงปุจฉาวิสัชนาในเรื่องสาสนากันมา
แต่รัชกาลที่ ๓ และในรัชกาลที่ ๔ ท่านก็ได้เชียน
บทความโต้แย้งความเห็นหมอบรัดเล ในหน้ากระดาษ
หนังสือพิมพ์บ่อย ๆ คือหนังสือบางกอกริคอร์เดอร์
ประจำปี ค. ศ. ๑๘๖๕ ชุนนางไทยทั้งสิ้นเมื่อเปลี่ยน
แผ่นดินใหม่ ก็ได้เป็นกำลังสำคัญสนองพระเดช
พระคุณ จัดการเปลี่ยนระเบียบการปกครองแบบใหม่
ตามพระบรมราโชบาย ซึ่งทรงโปรดให้เปิดเมืองท่า
ยกเลิกการผูกขาดสินค้า โปรดให้มีการค้าขายโดย
เสรี และท่านทั้งสิ้นได้เป็นคณะกรรมการร่วมกับพระ
เจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในการทำ

สัญญาทางพระราชไมตรีตัวอย่าง กับประเทศอังกฤษ ซึ่งเซอร์ยอนเบาว์ริง เป็นอัครราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นของพระนางเจ้าควีนวิคตอเรีย เข้ามาขอทำสนธิสัญญาการค้าขายและการเดินเรือ และด้วยพระบรมราโชบายอันสุขุมลำเลิศ เซอร์ยอนเบาว์ริง ต่อมากลับได้สนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยโปรดให้เป็นอัครราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรี และสนธิสัญญาการค้าขายกับประเทศเบลเยี่ยม อิตาลี นอร์เวย์ และสวีเดน จนสำเร็จสมพระราชประสงค์ทุกประการ จึงทรงโปรดพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น พระยาสยามนุกูลกิจสยามมิตรมหายศ เป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน และมีหน้าที่ควบคุมดูแลราชกิจทั่วประเทศทั้งหลายทั้งมวลในทวีปยุโรป ซึ่งมีสนธิสัญญาการค้าขายกับประเทศไทยอีกโสดหนึ่งด้วย

ในข้อที่ว่า หมอบรัดเลเป็นมิชชันนารีที่มีประวัติ
ครึกโครมโด่งดังที่สุดในเวลานั้น ก็เพราะในฐานะ
เป็นผู้ประพันธ์บทความ และผู้พิมพ์โฆษณาหนังสือ
บางกอกรีคอร์เดอร์ ต้องตกเป็นจำเลยคดีหมิ่น
ประมาทกงสุลฝรั่งเศส ชื่อ ม. โอบาเรต์ กงสุล
อังกฤษในครั้งนั้น คือมิสเตอร์นอกซ์ รับเป็นทนาย
ให้แก่หมอบรัดเล และกงสุลอเมริกัน ชื่อมิสเตอร์ฮูด
เป็นผู้พิพากษาในศาลกงสุล ศาลกงสุลในรัชสมัย
พระจอมเกล้า ฯ เป็นอภิสิทธิที่พวกฝรั่งเรียกร้องตาม
สัญญาทางพระราชไมตรี และกว่าจะยกเลิกไปใน
ตอนปลายรัชสมัยพระจุลจอมเกล้า ฯ ประเทศไทย
ต้องเสียดินแดนพระตะบองและเสียมราฐให้แก่ฝรั่งเศส
และสิรัฐมลายูให้แก่อังกฤษ เป็นการแลกเปลี่ยน
เกี่ยวกับศาลกงสุลนั้นมีหลักปฏิบัติอยู่ว่า ถ้าคนใน
บังคับกงสุลใดต้องตกเป็นจำเลย โจทก์ก็ต้องพ้องร้อง
จำเลยในศาลกงสุล ซึ่งจำเลยอยู่ในบังคับ แต่ถ้า

จำเลยเป็นคนไทย ก็จำต้องพ้องร้องยังศาลต่างประเทศ
ซึ่งมีหม่อมราโชไทยเป็นอธิบดีศาล เพราะฉนั้นในกรณี
ที่หมอบรัดเลต้องตกเป็นจำเลย โจทก์คือกงสุลฝรั่งเศส
จึงต้องนำเรื่องขึ้นพ้องร้องยังศาลกงสุลอเมริกัน และ
เพราะกงสุลของประเทศมหาอำนาจ๓ประเทศมีบทบาท
ร่วมอยู่ด้วย และข้อความซึ่งหมอบรัดเลประพันธ์ และ
ม. โอบาเรต์ พ้องว่าเป็นการหมิ่นประมาทท่าน ก็
เกี่ยวเนื่องมาจากความประพฤติ ซึ่ง ม. โอบาเรต์
บังอาจแสดงหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ พระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นคดีที่ครึกโครมที่สุดในสมัยนั้น

เรื่องย่อ ๆ มีอยู่ว่า บาดหลวงฝรั่งเศส เจ้าอาวาส
วัดญวนสามเสน เกิดข้อวิวาทกับลูกวัด ซึ่งเป็น
ข้าราชการไทยชื่อพระยาวิเศษ บาดหลวงไปพ้อง
ม. โอบาเรต์ ว่า คนไทยดูถูกคนฝรั่งเศสและศาสนา
ของประเทศฝรั่งเศส จึงเป็นการดูถูกประเทศฝรั่งเศส
ด้วย ม. โอบาเรต์ จึงมีหนังสือกราบทูลขอให้ในหลวง

ถงโทษถอดถอนพระยาวิเศษ เสียจากตำแหน่งขุนนาง
ในหลวงไม่โปรด แต่ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ศาลต่าง
ประเทศพิจารณาคดี ขณะที่ศาลกำลังสอบถามข้อเท็จ
จริงจากปากคำโจทก์จำเลย ทั้งบาดหลวงและพระยา
วิเศษ ต่างโต้เถียงกันว่าอีกฝ่ายหนึ่งพูดโกหก และ
ศาลยังไม่ได้ตัดสินประการใด บาดหลวงโกรธรีบออก
จากศาลตรงไปพ้อง ม. โอบาเรต์ ม. โอบาเรต์ก็โกรธ
เป็นพันเป็นไฟ มีหนังสือไปกราบทูลว่า ไม่มีความ
จำเป็นที่จะให้ศาลพิจารณาแล้ว เพราะพระยาวิเศษ
ได้ถูกบาดหลวงต่อหน้าศาล ซึ่ง ม. โอบาเรต์ ถือว่า
เป็นการหมิ่นเกียรติชาติฝรั่งเศสด้วย จึงขอได้โปรด
ถอดถอนพระยาวิเศษและลงโทษให้จงหนัก กับทั้ง
ขอเสนอให้แต่งตั้งคนฝรั่งเศส ชื่อ ม. ดามาชขึ้นแทน
ตำแหน่งพระยาวิเศษด้วย และมอบให้ ม. ดามาช
ถือหนังสือเข้าไปเฝ้า แต่คืนนั้น ม. ดามาชแวะดื่มสุรา
เพื่อปลุกกำลังใจเป็นอันมาก และได้เข้าไปในพระ

ราชฐานประมาณเศสของคืนนั้น ม. ดามาชรับราชการอยู่แล้วเป็นผู้ผูกหัดทหารรักษาพระองค์ จึงเข้าไปในพระราชฐานได้แม้ในยามวิกาล แต่เพราะเมามายมากประกอบกับมีนิสัยกักขพะหยาบช้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประชวรมาหลายเวลาเพิ่งทุเลา และกำลังประทับพักผ่อนแสดงธรรม จึงขอให้ ม. ดามาชกลับไปก่อน จะโปรดสอบสวนให้ในตอนเช้า แต่ ม. ดามาชไม่ยอมทูลลา กลับชักเสียงแสดงอำนาจต่าง ๆ ต่อพระองค์ จึงโปรดให้ทหารเอาตัวออกไป ม. ดามาชได้รับความอับอายขายหน้า กลับไปพ้องต่อเติมกับ ม. โอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศสก็ทำหนังสือถวายในหลวงทันที มีความว่า เขาจะกลับประเทศฝรั่งเศส เพื่อกราบทูลแด่พระจักรพรรดินโปเลียนให้ทรงทราบ และขณะที่เขาไม่อยู่นี้ จะขอให้นายพลเรือฝรั่งเศสประจำไซ่งอน มาดูแลรักษาผลประโยชน์ของคนฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ต่อมาอีก ๒-๓ วัน พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมอบให้หม่อมราโชไทย เป็นผู้ไปชี้แจงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในศาลต่อ ม.โอบาเรต์ แต่หม่อมราโชไทยไม่มีโอกาส และพูดไม่ได้กล่าว ม. โอบาเรต์ ก็ชวางเครื่องยศของหม่อมราโชไทยตกไปแตกกระจายหมด และจิกผมหม่อมราโชไทยฉุดกระชากและเหวี่ยงให้กลิ้งตกกระไดไปทันที (หม่อมราโชไทยถึงอนิจกรรมในปีต่อมา)

หมอบรัดเลได้ทราบข่าวนี้ ก็เขียนบทความลงในหน้าหนังสือพิมพ์บางกอกรีคอร์เดอร์ ตำหนิติเตียนการกระทำอันต่ำช้าของ ม. โอบาเรต์ เป็นอันมากว่า ม. โอบาเรต์ เป็นทูตของพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งทรงปรีชาญาณเป็นเลิศทั่วทั้งทวีปยุโรป และถ้าทรงทราบถึงพระเนตรพระกรรณเข้าเมื่อใด ก็จะทรงกริ้ว ม. โอบาเรต์ เป็นแน่ และในกรณีพิพาทระหว่างบาดหลวงและลูกวัด ก็เป็นอำนาจหน้าที่ของบาดหลวงจะลงโทษทางสาสนาแก่ลูกวัดของตนเอง หาใช่กิจ

ของทูตจะเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ และการที่ ม. โอบาเรต์
ขอให้โปรดถอดถอนข้าราชการไทยนั้น ม. โอบาเรต์
อาศัยอำนาจข้อใดในสนธิสัญญา ส่วนการกระทำ
เยี่ยงสัตว์ป่าต่อหม่อมราโชไทย ผู้ซึ่งเคยอยู่ในคณะทูต
ไปจำเริญทางพระราชไมตรีณราชสำนักควินวิคตอเรีย
เป็นที่เคารพนับถือแก่ชนทุกชั้นทั้งไทยและเทศ เป็นผู้ที่
ดำรงความเป็นธรรมและซื่อสัตย์สุจริตจนได้รับยกย่อง
และเห็นชอบจากสถานกงสุลต่าง ๆ ให้เป็นอธิบดีศาล
ต่างประเทศ และผู้ซึ่งยังเป็นเชื้อพระวงศ์ในพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยเช่นนี้ เป็นความประพฤติ
ซึ่งมีแต่คนฝรั่งเศสเท่านั้นที่สามารถแสดงออกมาได้

หมอบรัดเลจบบทความเรื่องนี้ว่า “แต่สิ่งแปลก
ประหลาดที่สุดในเรื่องนี้ก็คือว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทั้งสองพระองค์ กลับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ ม. โอบาเรต์เข้าเฝ้า เพื่อทูลลากลับไปยังประเทศ
ฝรั่งเศส และยังทรงพระกรุณามอบของขวัญเป็นที่

ระลึกพระมหากรุณาธิคุณ แก่ ม. โอบาเรต์อีกด้วย ทั้งนี้ส่อให้เห็นว่า คนไทยช่างมีจิตใจอ่อนไหวได้ง่าย เหลือเกิน และพร้อมที่จะผันแปรไปจากทางที่ถูกที่ควร”

ม. โอบาเรต์กลับไปประเทศฝรั่งเศสปีกว่า ก็กลับมา โดยเป็นทูตอัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าจักรพรรดินโปเลียนมาถวาย พร้อมทั้งพระแสงกระบี่มีอักษรจารึกว่า “ของเอมเปอเรอฝรั่งเศส ถวายพระเจ้าแผ่นดินสยาม” และพระแสงอันย่อมถวายเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ มีอักษรจารึกว่า “ของพระยุพราชกุมารฝรั่งเศสถวายพระยุพราชกุมารสยาม” เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีที่แล้ว ดูประหนึ่งจะเงียบหายไปเฉย ๆ แต่หลังฉากนั้น ข้าพเจ้าได้ค้นพบจดหมายฉบับหนึ่ง เขียนโดยเซอร์ยอนเบาว์ริงจากกรุงอังกฤษถึงแหม่มลิโอโนเวนส์ ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๑๘๖๗ ความว่า “....เกี่ยวกับเรื่องกักขพะหยาบช้าของม. โอบาเรต์นั้น ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่า เอมเปอเรอ

จะไม่ทรงกรุณาและคาดโทษ ม. โอบาเรต์แล้ว ข้าพเจ้าได้กราบทูลให้ทรงทราบนานแล้ว เพราะฉนั้น ม. โอบาเรต์กด์ หรือคนฝรั่งเศสอื่น ๆ ก็ด์ คงจะไม่กล้าประพฤติหยาบช้า ให้ทรงทราบถึงพระเนตรพระกรรณอีกเป็นแน่.... การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงโปรดแต่งตั้งขุนนางไทย แทนพระราชดำริเดิมที่จะทรงตั้งข้าพเจ้า ให้เป็นทูตไปจำเริญทางพระราชไมตรีกับราชสำนักของเอมเปอเรอนั้น ข้าพเจ้าก็กล่าวได้แต่เพียงว่า การที่ข้าพเจ้าได้รับพระกรุณาธิคุณให้เข้าถึงพระเนตรพระกรรณของเอมเปอเรอได้นั้น เป็นคุณสมบัติส่วนตัว ซึ่งจะโอนหรือมอบให้ผู้อื่นเป็นการยาก แต่ทว่าเมื่อใดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงโปรดใช้สอยข้าพเจ้าในราชกิจอื่น ๆ ในภายหน้า ก็ขอแหม่มได้กราบทูลเถิดว่า ราชกิจนั้นๆของพระองค์จะไม่เสื่อมเสียไป โดยมือของข้าพเจ้าเป็นแน่แท้”

พิจารณาดูพระราชกุศโลบาย ของพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัว และการที่พระองค์โปรดเลือกใช้คนที่เหมาะที่สมกับโอกาสเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศของพระองค์

ในปีนั้นมีเรื่องสะสางปักปันดินแดน ซึ่งติดต่อกับอาณานิคมฝรั่งเศส ทางประเทศอินโดจีน ม. โอบาเรต์มีความประสงค์ที่จะขอให้โปรดถอดถอนกรรมการผู้หนึ่งออกเสีย คือเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลาโหม เพราะ ม. โอบาเรต์มาสำนึกได้ว่า ท่านผู้นี้เป็นก้างขวางคอ และเป็นภัยต่อผลประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสในเรื่องพรมแดนเป็นอันมาก ก็ไม่ทรงโปรด ม. โอบาเรต์หาโอกาสเข้าเฝ้า เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยอมตามความประสงค์ของตน จึงสั่งให้ ม. ฌามาชคอยรายงานพระอิริยาบถมาให้ทราบ วันหนึ่งขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกำลังเสด็จพระราชดำเนินกลับจากพระอารามหลวงจะเข้าวัง ทอดพระเนตรเห็น ม. โอบาเรต์กำลังยืนดู ม. ฌามาชหัดทหาร

อยู่ จึงทรงพระราชดำรัสถามว่า มีกิจธุระอันใด จึงมายืนเกร่อยู่หน้าพระบรมมหาราชวังเช่นนี้ ม. โอบาเรต์ฉวยโอกาสยื่นข้อเสนอ ขอให้โปรดถอดถอนเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ออกจากกรรมการบัญชาพรมแดน และยังได้บังอาจกราบทูลด้วยว่า ถ้ามิโปรดให้เป็นไปตามความประสงค์ของเขาแล้ว เกรงว่าพระราชสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างสองประเทศอาจขาดสะบั้นลง และสงครามอาจเกิดขึ้นได้เป็นแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงตรัสตอบประการใด รับเสด็จเข้ายังพระบรมมหาราชวัง

หมอบรัดเลสืบทราบเรื่อง จึงเขียนบทความกระทุ้ง ม. โอบาเรต์หลายอย่างหลายประการ และยังได้ลงความเห็นว่า “เมื่อพิจารณาการกระทำผิดวิถีทางทูตของ ม. โอบาเรต์ครั้งนี้ เราจะไม่รู้สึกประหลาดใจเลยว่า ม. โอบาเรต์จะไม่พยายามอย่างที่สุดที่จะผันแปรเรื่องให้เป็นว่า ในหลวงได้ทรงหยามพระเกียรติ

ของพระเจ้าจักรพรรดิเข้าให้แล้ว ซึ่งจะเป็นสาเหตุอ้าง
เพื่อทำสงครามกับประเทศสยาม เพื่อฝรั่งเศสจะได้ส่ง
กองทัพมาชับไล่ ถอดถอนท่านเจ้าพระยาอรรคมหา-
เสนาบดีให้ออกไปพ้นทาง และจะเป็นเหตุอ้างเพื่อ
ยึดครองประเทศสยามต่อไป.... ก็การที่ ม. โอบาเรต์
ขอต่อในหลวงที่น่าพระบรมมหาราชวังนั้น เปรียบได้
ชัด ๆ เหมือนกับการขอตัดแขนขวาของรัฐบาลออก
มิหนำซ้ำยังเป็นการขอให้ควักลูกตาขวา และอุดหูทั้ง
สองข้าง ของรัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รวมกันอีกด้วย”

ต่อจากเหตุการณ์หน้าพระบรมมหาราชวัง วันนั้น
ม. โอบาเรต์ ก็ไม่ได้กระทำการขัดขวางคณะกรรมการ
อย่างใดอีก เมื่อรัฐบาลได้พิจารณาเรื่องปักปัน
พรมแดนเสร็จแล้ว คณะทูตไทยประกอบด้วยพระยา
สุรวงศ์ ไวยวัฒน์ (คุณชายวร บุนนาค) จางวาง
มหาดเล็ก และเป็นบุตรคนใหญ่ของเจ้าพระยาศรีสุริย-

วงศ์ ก็ได้เป็นราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นไปเฝ้าเอมเปอเรอนโปเลียน ณ ประเทศฝรั่งเศส ก็ได้ผลสมพระราชประสงค์ทุกประการ คือประเทศไทยยังได้ครอบครองดินแดนพระตะบองและเสียมราฐ มาจนปลายแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่หมอบรัดเลผู้เขียนบทความกระทุ้ง ม. โอบาเรต์ ต้องตกเป็นจำเลย กงสุลอังกฤษรับอาสาเป็นทนายให้แก่จำเลยพวกฝรั่งในกรุงเทพฯ สมัยนั้นก็เอาใจช่วยจำเลย แต่ไม่ทรงโปรดให้เป็นเรื่องต่อความยาวสาวความยืด จึงทรงห้ามมิให้ข้าราชการผู้ใดไปเบิกตัวเป็นพยานว่า ได้รู้เห็นเหตุการณ์ที่หน้าพระบรมมหาราชวังนั้น หมอบรัดเลไม่มีพยานที่จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่า เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจริงมิได้เป็นการกล่าวแกล้งบันเรื่องด่าโจทก์ มิสเตอร์ฮดกงสุลอเมริกันผู้เป็นผู้พิพากษา ก็ปรับไหมให้จำเลยชดใช้เกียรติคุณของ ม. โอบาเรต์ ที่ต้องเสื่อมเสียไป

เป็นเงิน ๔๐๐ เหรียญอเมริกัน ชาวไทยและเทศต่างก็พากันส่งสารหมอบรัดเลและเรี่ยไรเงินค่าปรับไหมจ่ายให้โจทก์ไป ก็เป็นอันยุติคดีหมิ่นประมาท เมื่อเรื่องราวส่งบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดพระราชทานเงิน ๒,๐๐๐ เหรียญอเมริกัน ให้แก่หมอบรัดเล ในฐานะที่ได้ทรงโปรดใช้สรอยให้ถวายยารักษาพระโรคต่าง ๆ แก่บรรดาพวกข้าราชการฝ่ายในเมื่อหมอบรัดเลถึงแก่กรรมในปีที่ ๖ แห่งรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อายุได้ ๖๙ ปี ได้แสดงบทบาทนานาประการในเมืองไทยมาถึงสามรัชกาล.

ร. พ. มหามกุฏ ฯ หน้าวัดบวรนิเวศ ฯ กรุงเทพ ฯ
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๘๖

เมื่อเซอร์ยอนเบาริง

เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี

ขจร สุขพานิช อ.บ., ป.ม.

เซอร์ยอนเบาริง ราชทูตของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย แห่งประเทศอังกฤษ ได้นำคณะทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะทูตอังกฤษได้เข้ามาถึงอ่าวสยาม เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๕๕ ได้ลงนามในสัญญาทางพระราชไมตรีและสนธิสัญญาทางค้าขายกันในวันที่ ๑๘ เมษายน และได้กราบถวายบังคมลา แล่นเรือออกจากสันดอนเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน สัญญาทางพระราชไมตรีและสนธิสัญญาการค้าขายนี้ ได้ให้สัตยาบันแลกเปลี่ยนกันในปีต่อมา คือเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๖ และ

ได้ใช้เป็นบรรทัดฐานแห่งการทำสัญญาทางพระราช-ไมตรี ฯ กับนานาประเทศอื่น ๆ ซึ่งได้เรียกกันเป็นสามัญนามว่า สนธิสัญญาเบาริง.

ข้าพเจ้าได้เคยสดับตรับฟังผู้ใหญ่บางคน รวมทั้งได้อ่านพบในหนังสือบางแห่งว่า ประเทศไทยเราเมื่อครั้งทำสนธิสัญญาเบาริงนั้น เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการ เสนาบดีผู้รับสั่งได้หลงทำสัญญากับอังกฤษเป็นที่เสียเปรียบแก่เขาหลายอย่างหลายประการ โดยเฉพาะยอมให้ชาติอังกฤษ (และต่อมาชาติฝรั่งอื่น ๆ มีชาติฝรั่งเศสเป็นอาทิ) ได้รับสิทธิพิเศษ ซึ่งเป็นผลร้ายแก่ประเทศชาติเป็นอันมาก คือสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (extra-territorial rights) สิทธินี้ยอมให้ฝรั่งและคนในบังคับของเขาไม่ต้องขึ้นต่อกฎหมายไทย ถ้าโจทก์จำเลยเป็นฝรั่งทั้งคู่ โจทก์ก็ไปร้องเรียนยังสถานกงสุลซึ่งจำเลยอยู่ในบังคับ ถ้าโจทก์จำเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนฝรั่ง โจทก์ก็ต้องไปร้องเรียน

ยังศาลคดีต่างประเทศ เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยประสบ
ความขลุกขลักอยู่เสมอมา อนึ่งประชาชนในภาคพื้น
อาเซียที่ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร มีจน อินเดีย
และมลายู เป็นอาทิ ต่างก็พากันแสวงหาทางที่จะเข้า
อยู่ในบังคับของฝรั่ง หรือขอหาประกาศนียบัตรคุ้ม-
ครองตนและทรัพย์สมบัติจากกงสุล เป็นเหตุให้รัฐบาล
ธำรงรักษาความไมตรีกับต่างประเทศได้ยาก สิทธิ
สภาพนอกอาณาเขตนี้ ต่อมาเมื่อได้มีการปรับปรุง
แก้ไขกฎหมายและวิธีพิจารณาแล้ว รัฐบาลแห่ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำต้อง
เจรจาขอยุบเลิก ซึ่งนานาประเทศก็ยินยอมถวายด้วย
ความเห็นใจ ยกเว้นประเทศฝรั่งเศสซึ่งขอดินแดน
เสียมราฐและพระตะบองเป็นการแลกเปลี่ยน ส่วน
ประเทศอังกฤษนั้นก็ได้ส่งจังหวัด ประเทศราชมลายูไป
เช่นกันคือกะลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และเปรัค.

ข้าพเจ้ารู้สึกว่า คำบอกเล่าและข้อชี้แจงทั่ว

คณะเสนาบดีผู้รับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้หลงทำสัญญาทางพระราชไมตรี ๆ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นข้อบกปร่ำซึ่งไม่เป็นธรรมและไม่ตรงกับความเป็นจริงตามประวัติศาสตร์ ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสนี้นำเอกสารบางฉบับมาตีแผ่เพื่อความเป็นธรรมแก่บรรพบุรุษของไทยเรา และเพื่อเป็นความรู้ความจริงให้แก่อนุชนรุ่นหลัง เอกสารฉบับแรกคือพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งส่งไปพระราชทานนายพันโท บัตเตอร์เวิธ ผู้สำเร็จราชการอาณานิคมอังกฤษประจำเมืองสิงคโปร์ พระราชหัตถเลขาดังกล่าวทรงไว้หลายฉบับด้วยกัน และมีปรากฏตีพิมพ์ในจดหมายเหตุสมาคมสยามโซไซตี้ เป็นการรวบรวมภายใต้ชื่อ English Correspondence of King Mongkut เอกสารอีกฉบับหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าจะขอนำมากล่าวก็คือเรื่องราชอาณาจักรและประชาชนชาวสยาม

ซึ่งท่านราชทูต เซอร์ยอนเบาริง เป็นผู้รวบรวมเขียนขึ้น ให้ชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า The Kingdom and People of Siam นอกจากเอกสารทั้งสองนี้ได้ใช้หนังสือประวัติศาสตร์เรื่องประเทศพม่า ประเทศจีน และประเทศญี่ปุ่น อันกล่าวถึงเรื่องราวในสมัยเดียวกันซึ่งเกิดขึ้นแก่ประเทศนั้น ๆ โดยน้ำมือของชาติฝรั่งมหาอำนาจ เพื่อผู้อ่านจะได้ทราบสถานการณ์สิ่งแวดล้อมแห่งยุคเสียด้วย จึงจะเข้าใจทราบซึ้งถึงสถานการณ์และสิ่งที่เกิดขึ้นแก่เมืองไทยได้แจ่มกระจ่าง.

ที่จำเป็นต้องใช้เอกสารและหนังสือภาษาอังกฤษมาเป็นบรรทัดฐาน ในเมื่อจะหาความรู้เรื่องเมืองไทยในยุคนั้น เป็นสิ่งที่น่าเสียดาย เพราะตำหรับตำราเอกสารภาษาไทย ซึ่งสามัญชนจะค้นหาอ่านได้เกี่ยวกับเหตุการณ์เรื่องราวในตอนนั้นมีน้อย และเมื่อมีก็มักจะมีข้อความกระท่อนกระแท่น ไม่เพียงพอที่จะเออให้เกิดความเข้าใจได้แจ่มกระจ่าง จะขอยกตัวอย่าง

เช่นหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัช-
กาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มาอ้างเป็น
อุทาหรณ์ หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้มีข้อ
ความว่า

จุลศักราช ๒๓๙๗ อันเป็นปีท้าในแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีเถาะ สัปตศก
วันอาทิตย์ เดือนห้า ขึ้นเจ็ดค่ำ เซอร์ยอนโบวริง
ราชทูต มิสเตอร์ฮาร์ปัก อุปทูต มิสเตอร์ยอนจาโร-
โบวริง ตรีทูต รวมสามนายมาด้วยเรือกลไฟชื่อ
ลัสเลอร์ และ ปรอซัน ถึงปากน้ำเจ้าพระยาทอดอยู่
นอกสันดอน พระยามหาอรรคนิกร พระยาสมุทร-
บรานุรักษ์ บอกขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร นำความ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลี-
พระบาท แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ท่านเจ้า-
พระยาศรีสุริยวงศ์ ลงไปรับเซอร์ยอนโบวริงที่เมือง
สมุทรปราการ..... ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์

จัดกระบวนเรือแห่ที่เกณฑ์ลงไปแต่กรุงเทพมหานคร ๒๖ ลำ ส่งเซอร์ยอนโบวริง ฮาริบั๊กยอนจาโรโบวริง กับขุนนางอังกฤษนายไพร่ ๒๕ คน ขึ้นมาถึงกรุงเทพมหานคร เดือนห้า แรม ๑ ค่ำ ขึ้นพักอยู่ที่กรัชทูตหน้าวัดประยูรวงศ์

ครั้นเดือนห้า แรม ๑ ค่ำ เข้าเฝ้าออกใหญ่ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย..... โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งผู้รับสั่ง ให้ปรึกษาทำหนังสือสัญญาด้วยเซอร์ยอนโบวริง คือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ๑ สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย ๑ ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ๑ เจ้าพระยา (ทิพากรวงศ์) ผู้ช่วยราชการกรมท่า ๑ รวม ๕.....ประชุมทำหนังสือสัญญาที่พระราชวังเดิม เป็นสัญญาว่าด้วยการแผ่นดิน ๑๒ ข้อ กฎหมาย ๖ ข้อ พิกัดสินค้า ๓ ข้อ รวม ๒๑ ข้อ เมื่อวันลงชื่อประทับตราหนังสือสัญญานั้น ได้ยิงปืนที่

ป้อมวิชเยนทรประสิทธิ์ ๒๑ นัด ฝ่ายกำปั่นรบอังกฤษ
กยิงสฤตด้วย ๒๑ นัด

ครั้นณวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เซอร์ยอน โบวริงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลาไปด้วยเรือ อสุรวายุภักษ์ กับเรือกระบวนรวม ๙ ลำ ไปส่งถึงเมืองสมุทรปราการ แล้วเซอร์ยอนโบวริงกับขุนนางอังกฤษลงเรือโผนเผ่นทะเลออกไปกำปั่นรบนอกสันดอน ได้ออกจากเมืองสมุทรปราการ เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ครั้นณเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ ใช้จักรไปจากที่ทอดนอกสันดอน

.....

ในปีเถาะ เดือน ๕ นั้น มิสเตอร์ฮาริบัก.....นำเอาหนังสือสัญญาออกไปประทับตราแผ่นดินอังกฤษแล้วกลับเข้ามาเปลี่ยนหนังสือสัญญา ซึ่งประทับตราแผ่นดินกรุงเทพมหานคร มีพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาเป็นอันมาก..... ครั้นณวันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ มิสเตอร์ฮาริบักกับ

ขุนนางอังกฤษ ๑๗ นาย เข้าเฝ้าออกใหญ่ถวายพระราชสาสน์ณพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท..... ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ (๕ เมษายน ๒๓๙๘) ได้ประชุมเปลี่ยนหนังสือสัญญาที่ศาลาลูกขุนฝ่ายใน... ..... แล้วเข้าเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง ณ วันอังคาร เดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ มิสเตอร์ฮาริบักกราบถวายบังคมลากลับไป.

ข้อความตามพระราชพงศาวดารดังได้คัดมานี้ บ่งแต่เพียงว่า เซอร์ยอนเบาริงได้นำคณะทูตอังกฤษเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับประเทศไทย เมื่อปีที่ห้าแห่งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อความสำคัญ ๆ หลายประการก็มิได้บ่งไว้ เช่นเหตุใดการเข้าเจริญทางพระราชไมตรี จึงได้ล่าช้าจนเข้ามาปีที่ห้า เซอร์ยอนเบาริงอยู่ในราชการอังกฤษตำแหน่งใด จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชทูตเข้ามา การประชุมปรึกษาระหว่างคณะทูตกับคณะเสนาบดีผู้รับสั่งกันเวลาก็วันโต้เถียงขัดแย้งหรือเห็นด้วยปรองดองกัน

ด้วยข้อสำคัญอะไรบ้าง และเพราะเหตุใดอังกฤษจึงขอสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งเป็นไม้เบื่อไม้เมาแก่รัฐบาลไทยเป็นอันมาก ข้อความสำคัญ ๆ เหล่านี้หาปรากฏอธิบายไว้ในพระราชพงศาวดารไม่.

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แสดงข้อความเพิ่มเติมมากขึ้นกว่าพระราชพงศาวดาร ฯ กล่าวคือลงข้อความหมายรับสั่งเรื่องต้อนรับเซอร์ยอนเบาริงราชทูตอังกฤษ ๑๙ ฉบับ ว่าตั้งแต่เรื่องจัดของไปทักทูตอังกฤษที่เมืองสมุทรปราการ พระราชทานเบี้ยเลี้ยงทูต หมายกำหนดการเสด็จออกรับแขกเมือง เกณฑ์กระบวนแห่พระราชสาส์นไปส่งเรืออังกฤษ จวบจนหมายรับสั่งจะเสด็จลงประทับตำหนักน้ำให้แขกเมืองทูลถวาย แต่ทางนี้ทางนั้นก็หาได้อธิบายตอบปัญหาข้อสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นหัวใจของสนธิสัญญานั้นไม่.

หนังสืออีกเล่มหนึ่ง ซึ่งอธิบายการมาเจริญทาง

พระราชไมตรี ของเซอร์ยอนเบาริง คือหนังสือลัทธิ
ธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๙ ของสมเด็จฯ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ในหนังสือเล่มนี้ สมเด็จในกรม
พระองค์นั้น ทรงอธิบายเรื่องอังกฤษกับไทยเริ่มมี
ไมตรีต่อกัน ตั้งแต่สมเด็จพระเอกาทศรถครองกรุงศรี
อยุธยา ว่าไม่เคยปรากฏว่าฝ่ายใดเคยแต่งราชทูตจาก
สำนักไปถึงอีกฝ่ายหนึ่ง พระราชสาส์นและศุภอักษร
เสนาบดีอังกฤษกับไทยมีถึงกัน เป็นแต่ให้พวกพ่อค้า
เป็นผู้เชิญไปมา จนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
(ข้าพเจ้าเคยอ่านพบในเรื่องไซมิสไวท์ ว่าพระเจ้า
เยมส์ที่ ๒ แห่งอังกฤษ ทรงมีพระราชหัตถเลขามา
ประทานแก่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) มาถึงสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ เมืองอังกฤษมามีอำนาจทางประเทศ
ตะวันออก บรรดาอังกฤษซึ่งปกครองประเทศอินเดีย
ส่งหมอครอเฟิดเป็นทูตเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ และเฮนรี่
เบอร์นีเป็นทูตเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ และเมื่อเซอร์-

เยมส์บรุคเข้ามาเป็นเวลาจวนจะสิ้นรัชกาลที่ ๓ นั้น ลอร์ดปาลเมอสะตัน เสนาบดีว่าการต่างประเทศอังกฤษเป็นผู้ใช้ให้ถือหนังสือเข้ามา ไม่เคยมีครั้งใดเลย ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษทรงแต่งตั้งอัครราชทูตเชิญพระราชสาส์นกับเครื่องราชบรรณาการเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาโดยทางไมตรีเหมือนครั้งนี้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องให้การต้อนรับอัครราชทูตและคณะให้ต่างและดีกว่าครั้งก่อน ๆ เพื่อให้สมเกียรติยศ อีกประการหนึ่ง การที่เซอร์ยอนเบาริ่งเข้ามาครั้งนี้มีความสำคัญแก่ฝ่ายไทย ที่อาจจะมีผลดีหรือร้ายได้ทั้งสองสถาน คือถ้าหากว่าไทยแข็งขืงดันไม่ยอมแก้สัญญาอย่างเมื่อครั้งเซอร์เยมส์บรุคเข้ามา ก็คงเกิดรบกับอังกฤษ แต่ถ้าหากหวาดหวั่นเกรงอำนาจอังกฤษยอมแก้สัญญาด้วยความกลัวเกินไป ก็คงเสียเปรียบในกระบวนสัญญาก็เป็นผลร้ายเหมือนกัน ทางที่จะได้ผลดีมีแต่ที่จะต้องให้เป็นการปรึกษาหารือกันโดยปรอง-

ดอง ด้วยมีไมตรีจิตต์ต่อกันทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้น
การรับราชทูตอังกฤษครั้งนี้ จึงเป็นการสำคัญผิดกับ
ทูตที่เคยมาคราวก่อน ๆ พระอธิบายของสมเด็จในกรม
พระองค์นั้น ได้ทำความให้เห็นถึงสถานการณ์สิ่ง
แวดล้อมบางประการ ซึ่งได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจได้
มากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาสำคัญ ๆ เกี่ยวกับ
สนธิสัญญา ซึ่งเราต้องการทราบพระองค์ท่านก็หาเล่า
ให้ทราบไม่.

เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้ทราบความเดิมบางประการ จึง
ขอย้อนกล่าวถึงคราวเมื่อเซอร์เยมส์บรุค รายาแห่ง
ซาราวัค นำคณะทูตอังกฤษและไพร่นายรวม ๕๖๘ คน
จะลงเรือข้ามสันดอนกลับออกไป เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๓๙๒ ได้ฝากหนังสือกับขุนนางที่ไปส่งถึงสันดอน
มาสิ่งฉบับด้วยกัน สองฉบับแรกถึงคณะเสนาบดี ฉบับ
ที่สามถึงเจ้าพระยาพระคลัง และฉบับที่สี่ถึงพระยาศรี-
สุริยวงศ์จางวางมหาดเล็ก ฉบับถึงเจ้าพระยาพระคลัง

เป็นการกล่าวคำขอบคุณว่า “พวกอังกฤษซึ่งเป็นทูต
เข้ามาครั้งนี้ได้รับส่งของของท่านตามอย่างธรรมเนียม
ไทย ซึ่งมีมาแต่โบราณแล้ว ขอให้ท่านเสนาบดีได้รับ
ของทูต (เป็นการตอบแทน) ตามธรรมเนียมอังกฤษ
บ้าง” ของตอบแทนที่กล่าวนี้คือทองคำใบหนักสิบ
ตำลึงหนึ่งเพื่อง ฉบับถึงพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นการ
ร่ำลา มีความว่า “เราขอบใจท่านหนักหนา เพราะ
มีอัชฌาศัยต่อเราเสมอเป็นอันดี ถ้าจะได้พบกันต่อไป
ภายหน้า ก็จะเป็นเหตุให้ยินดีต่อกัน” ส่วนอีกสอง
ฉบับถึงคณะเสนาบดีนั้น ฉบับแรกกล่าวร่ำลาฝากฝัง
คนอังกฤษว่า “เซอร์เยมส์บรุคจะลาไปแล้ว ขอฝาก
คนในร่มธงอังกฤษ ซึ่งอยู่ณกรุงเทพ ฯ ใต้บังคับพระ
มหากษัตริย์ ขอได้ช่วยระวังรักษาและช่วยส่งเคราะห์
ด้วย” ส่วนฉบับหลังมีสำเนียงแปร่งชอบกล มีข้อ
ความว่า “เซอร์เยมส์บรุคได้อ่านหนังสือของท่าน
เสนาบดีกรุงไทยรู้แล้ว เซอร์เยมส์บรุคมีความเสียดาย

ด้วยเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ ลืมเสียซึ่งความหนักแห่ง
อายุซึ่งจะยืดยาวไปข้างหน้า และยศศักดิ์ซึ่งพระมหา
กษัตริย์ได้ชุบเลี้ยงแต่งตั้งไว้ตามตำแหน่งให้สูงขึ้นไป
และ (ลืมเสียด้วยซึ่ง) การเคยทำของพระมหากษัตริย์
เจ้าของตัวให้ยืดยาวสืบไปข้างหน้า ”

ความที่เซอร์เยมส์บรุคเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญา
ด้วยความไมตรี และต้องกลับออกไปด้วยความล้ม
เหลว และยังได้ฝากถ้อยคำทีมสำเนียงแปรงหูไว้เช่นนี้
เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
คณะเสนาบดีมีความวิตกทั่วกัน เกรงว่าฝ่ายอังกฤษ
คงจะกลับมาด้วยกำลังรบ จึงทรงโปรดให้ตระเตรียม
บ้านเมืองไว้รับศึกเป็นการใหญ่ อาทิเช่นให้เร่งสร้าง
ป้อมปราการ ต่อเรือรบและสั่งซื้อปืนใหญ่และกระสุน
ดินดำมาเตรียมไว้เป็นอันมาก เหตุการณ์ซึ่งเกิดในรัช
ปลายรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าได้
กล่าวไว้โดยพิสดารแล้วในเรื่อง “วิกฤติการณ์เงียบ

เมื่อร้อยปีก่อน”

เราทราบแต่เพียงเลา ๆ ว่า สาเหตุที่อังกฤษมิได้ยกกำลังเข้ามาย่ำยีบีบบังคับประเทศไทยในครั้งนั้น ก็เนื่องจากเกิดผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และเจ้าฟ้ามงกุฎฯ ได้รับราชสมบัติสืบแทนบรมเชษฐาธิราช แต่เรายังหาได้ทราบโดยแพร่หลายไม่ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันใดบ้าง ซึ่งได้ขจัดปัดเป่าภัยแห่งสงครามให้ผ่านพ้นไปได้โดยฉับพลัน ความจริงข้อนี้ท่านจะได้ทราบจากข้อความในพระราชหัตถเลขา ซึ่งพระองค์ได้ทรงมีไปถึงนายพันโท บัตเตอร์เวิธ ผู้สำเร็จราชการปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ อันเป็นอาณานิคมของอังกฤษรวมเรียกว่า Straits Settement ในครั้งกระนั้น พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ทรงมีไปเมื่อพระองค์ท่านได้รับราชสมบัติแล้ว (๓ เมษายน ๒๓๙๔) แต่ยังหาได้เข้าสู่พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกไม่ (๒๓

พฤษภาคม ๒๓๙๔)

ข้าพเจ้าขอถอดใจความจากพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ และฉบับอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องด้วยเรื่องนี้มาให้ท่านทราบ แต่จำต้องขอออกตัวว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถจะรักษาสำนวนเดิมของพระองค์ท่านไว้ได้ เกี่ยวกับพระราชหัตถเลขาของพระองค์ท่านนั้น ศาสตราจารย์ เซ เดส์อดีตนายกสมาคมสยามโซไซตี้ ได้กล่าวไว้ว่า His writings give his style a personal touch, and a charm which would be entirely lost, if the text were amended and altered.

ที่ ๓๔ (๑)

พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๑ เมษายน ค.ศ. ๑๙๕๑

ปิยมิตรของฉัน

ดังที่ได้มีหนังสือมาแจ้งให้ท่านทราบเมื่อฉบับก่อนว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร พระอาการเป็นที่พิงวิตก และอาจเกิดผลัด

เปลี่ยนแผ่นดินในเวลาใดเวลาหนึ่งนั้น ฉันขอแจ้งให้ท่านทราบ ด้วยจดหมายฉบับนี้ถึงรายละเอียดแห่งข่าวคืบหน้าต่อไป.

อาจจะมีพ่อค้าอินเดีย และพวกหมอสอนศาสนาอเมริกัน เขียนจดหมายไปเล่าให้พวกของเขาฟังแล้วถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในแผ่นดินนี้ก็ได้ อาจจะมีข่าวในหนังสือพิมพ์ฟรีเปรสส์ และเสตรตส์ไทมส์ ลงข่าวต่าง ๆ ให้ท่านทราบบ้างแล้วก็ได้ ท่านอาจได้ทราบข่าวเคลื่อนไหวต่าง ๆ จากนายพุ่ม (ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ต้นสกุลศรีไชยยันต์) หรือ นายเพ็ง นโปเลียน (ต่อมาได้เป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ต้นสกุลเพ็ญกุล) หรือนายรอเบิต-ธันเตอร์ ซึ่งทั้งสามคนนี้ฉันได้ใช้ไปทำกิจธุระที่เมืองสิงคโปร์ และให้ไปเยี่ยมเยียนคำนับท่านแทนฉันแล้วก็ได้.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

เสียแล้วแต่วันที่ ๒ เดือนนี้ และในวันต่อมาฉันก็ได้รับราชสมบัติ และได้เข้าสู่พระบรมราชวัง แต่ยังจะไม่เข้าสู่พระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก ซึ่งกำหนดไว้ตรงกับวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พร้อมด้วยน้องชายของฉัน ทูลกระหม่อมน้อย อิศเรศรังสรรค์ ประชาชนของเราทั้งในและนอกเมืองหลวง ตลอดจนบรรดาประเทศราชต่าง ๆ ต่างพากันชื่นชมที่เราทั้งสองได้รับราชสมบัติ และทั้งแผ่นดินก็สงบเรียบร้อย ไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นแต่อย่างใด.

ฉันหวังเป็นส่วนตัวว่า จะได้จัดการวางระเบียบแบบแผนเสียใหม่ เพื่อให้การค้าการขายดำเนินไปด้วยความสะดวกแก่พ่อค้าวานิช ทั้งเทศและไทย แต่ต้องขอเวลาฉันบ้าง เพื่อจะได้จัดวางระเบียบแบบแผนนั้น ๆ และขอให้ฉันได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบรมเชฎฐาธิราชเสียก่อน.

ฉันหวังว่าท่านในฐานะที่เป็นเพื่อนฉันมาเป็น

เวลาอันยาวนาน คงจะดีใจด้วยในการได้ทราบข่าวว่า ฉันได้ราชสมบัติครั้งนี้ และฉันหวังว่าท่านคงจะเขียนไปบอกข่าวแก่เพื่อนของฉัน เซอร์เยมส์บรุค ผู้ซึ่งได้เดินทางไปอังกฤษเสียแล้วด้วย ขอได้เน้นเมื่อเวลาท่านเขียนถึง เซอร์เยมส์บรุคด้วยว่า ที่ฉันได้เคยบอกกล่าวอะไรกับเขาไว้นั้น ขอให้เขาดีใจเถิดว่าได้เป็นจริงขึ้นแล้ว ฉันจะเขียนถึงเขาเหมือนกัน แต่ขณะนี้ยังหาเวลาไม่ได้.

ฉันตั้งใจ เมื่อได้เข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว จะเขียนไปถึงท่านอีก และจะฝากดอกไม้ทอง ดอกไม้เงิน ไปให้ท่านเป็นที่ระลึก อันเป็นธรรมเนียมราชาภิเษกเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ของไทยเรา.

ขอฝากความคิดถึงไปยังนาย เอช. ซี. คอลแวล กรรมการพิพิธภัณฑ์สิงคโปร์ ผู้ซึ่งเป็นเพื่อนฉันด้วย และช่วยขอร้องให้เขาให้ความสะดวกแก่นายพุ่มและคณะให้ได้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ด้วย ขอฝาก

ความระลึกถึงอย่างใจจริงไปยังเจ้าของบริษัทแฮมิลตัน และเกรย์ เจ้าของบริษัทอารมสตรอง และนาย แมคกราล และนายยอนยารวส และพรรคพวกด้วย ฉันอยากจะเขียนถึงเขาเหล่านั้นเหมือนกัน แต่เวลาไม่มีพอ.

ในกาลต่อไป ถ้าท่านจะเขียนถึงฉันด้วยเรื่องแผ่นดิน ขอให้มีหนังสือมาถึงท่านเจ้าพระยา-พระคลัง ถ้าจะเขียนถึงฉันด้วยเรื่องส่วนตัว ขอให้ผนึกซองสลักหลังว่า "ถวายพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ" และใส่ซองอีกซองหนึ่งจ่าหน้าซองถึง นายเพ็ง นโปเลียน ราชเลขานุการในพระองค์พระเจ้าแผ่นดินสยาม.

ความสัมพันธ์ระหว่างท่านและฉันนั้น ถึงฉันจะได้เป็นใหญ่ในแผ่นดินแล้ว ก็จะไม่ยอมให้ความสัมพันธ์นั้นขาดสะบั้นลง ท่านจะอยู่ ณ แห่งใด หรือย้ายไปตำแหน่งอันใดก็ดี ก็ขอได้ระลึกถึงฉันอยู่เสมอ

ด้วย ตั้งแต่ฉันละจากบรรพชิตวิสัยมาสู่วังแล้ว เครื่องใช้ไม้สรอยต่าง ๆ ในวัดฉันต้องละไว้หมด จึงจำเป็นต้องขวนขวายหาเครื่องใช้ไม้สรอยเสียใหม่ ให้เหมาะสมกับที่จะใช้ในวังหลวง ฉันได้มอบเงินพันเหรียญให้นายพุ่มเที่ยวซื้อหาสิ่งของต่าง ๆ มีเครื่องอาวุธ เครื่องเงิน เครื่องทอง และผ้าแพรพรรณ และเครื่องไม้อย่างดี หวังว่าท่านที่รักคงแนะนำนายพุ่มในการจัดหาซื้อของที่ดีที่สุดมาให้ฉันด้วย ซึ่งควรจะเลือกซื้อแต่สิ่งซึ่งเหมาะสมกับที่จะมาใช้ในวังหลวงโดยเฉพาะ.

ขอฝากความระลึกถึงของฉันและของน้องสาวฉันมายังภรรยาของท่านด้วย ฉันจะดีใจมากถ้าคนของฉันจะซื้อของแปลก ๆ มาฝากด้วย.

จากเพื่อนที่แท้จริงของท่าน

ทูลกระหม่อมใหญ่ เจ้าฟ้ามงกุฎ

กษัตริย์สยามองค์ใหม่ของสยาม

ป. ล. ตัวหนังสือพิมพ์สีแดงในหน้าแรกข้อง
จดหมายนี้ คือตราประจำตำแหน่ง
กษัตริย์กรุงสยาม.

พระราชหัตถเลขาฉะบับนี้ ปรากฏอยู่ในจดหมาย
เหตุของสยามโซไซตี้ ประจำเดือนกรกฎาคม ค. ศ.
๑๙๒๗ ฉบับที่ ๒๑ ภาคที่ ๑ ผู้อ่านคงต้องข้อสังเกตได้
ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เมื่อยังทรงผนวช
และเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศนั้น ได้ทรงติดต่อกับ
ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ และกับบรรดาฝรั่งพ่อค้า
ข้าราชการไว้ก่อนแล้ว เรื่องที่ทรงติดต่อก็อาจเป็น
เรื่องธรรมดาสามัญอย่างคนรู้จักมักคุ้นทั้งหลาย และ
ในบางครั้งก็อาจจะเป็นเรื่องให้ช่วยจัดซื้อสิ่งของเครื่อง
ใช้ส่งมาถวายพระองค์ แต่ทว่าการทรงรู้จักมักคุ้นนี้
ต่อไปก็ได้เป็นประโยชน์ในเรื่องกิจการบ้านเมือง อนึ่ง
ผู้อ่านอาจตั้งข้อสังเกตได้อีกว่า เมื่อครั้งเซอร์เยมส์-
บรุคเข้ามาเจรจาทางพระราชไมตรี เมื่อเดือนธันวาคม

ที่ล่วงมานั้น เซอร์เยมส์บรุคคงได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระองค์ และคงจะกราบทูลข้อความยุ่งยากต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการเจรจาขอแก้สนธิสัญญาการค้าขายกับเสนาบดีผู้รับสั่งฝ่ายไทย และพระองค์ท่านก็คงจะได้พระราชทานความหวังว่า เมื่อเกิดผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ และเมื่อพระองค์ได้ราชสมบัติ พระองค์จะโปรดพระราชทานให้มีการแก้ไขสนธิสัญญาตามความเป็นธรรม ซึ่งเป็นความปรารถนาของรัฐบาลอังกฤษ.

ครั้นเมื่อพระองค์ทรงรับพระบรมราชาภิเษกแล้ว พระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาอีกฉบับหนึ่ง ไปพระราชทานนายพันโท บัตเตอร์เวิธ ลงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๕๑ พระราชทานดอกพิกุลทอง พิกุลเงิน และเงินตรามงกุฎแผ่นดินใหม่เป็นที่ระลึก และทรงกล่าวในตอนหนึ่งว่า

“เกี่ยวกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบรมเชษฐาธิราชนั้น จำเป็นต้องกำหนดการอย่าง

มโหฬาร ซึ่งจะให้เสร็จสิ้นโดยเร็ววันนั้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นถ้าในระหว่างพระราชพิธี รัฐบาลอังกฤษจะจัดส่งคณะทูตเข้ามายังประเทศของเรา ก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นฉันใคร่ขอร้องพณะท่าน ได้กรุณาประวิงการจัดส่งคณะทูตนจนถึงเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายนศกหน้า ก็จะเป็นการให้โอกาสแก่เราได้ตระเตรียมไว้ต้อนรับอย่างสมเกียรติ อนึ่ง เรายินดีจัดส่งคณะทูตไทยไปเฝ้าเป็นการตอบแทนพระมหาราชินีผู้ประเสริฐสุดแห่งอังกฤษด้วยความเคารพอย่างสูงสุดด้วย”

จากพระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒ นี้ เราจึงได้ทราบว่าพ ระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ทรงขอให้นายพันโท บัตเตอร์เวิธ เสนอข้อปรารถนาของพระองค์ ในอันที่จะให้ประวิงการส่งคณะทูตเข้ามาส่งราชสำนักของพระองค์อีกหนึ่งปี ซึ่งก็จะเป็นการอนุมานได้ว่า รัฐบาลอังกฤษก็ยอมคล้อยตามพระราช-

ประสงค์ แต่ครั้นถึงศกใหม่ซึ่งอังกฤษจะส่งคณะทูต
เข้ามาจริง ๆ รัฐบาลอังกฤษก็ไม่พร้อมที่จะทำเสีย
แล้ว เพราะเกิดเรื่องวิวาทกับประเทศพม่าจนปรองดอง
กันไม่ได้ ประเทศอังกฤษจึงประกาศสงครามและเริ่ม
รบกับพม่าเป็นครั้งที่สอง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ค.ศ.
๑๘๕๒.

มูลเหตุที่ก่อให้เกิดสงครามครั้งที่สองระหว่างพม่า
กับอังกฤษนั้น ดู ๆ ก็ไม่น่าเป็นเรื่องใหญ่จนเป็น
ชนวนให้เกิดสงครามได้ แต่พม่าก็ดี อังกฤษก็ดี ต่าง
ยังอยากที่จะทำสงครามแก่กัน เพราะพม่ามีความรู้สึก
ขายหน้าและเจ็บช้ำน้ำใจอยากจะรบแก้หน้า เพื่อกู
เกียรตินักรบของตัวให้กลับคืนมา ฝ่ายอังกฤษรู้สึกว่า
เมื่อพม่าแพ้แล้ว มีสัญญาสงบศึกต่อกันแล้ว ก็ยัง
ไม่ยอมแพ้ ยังพยายามแสดงกิริยาอาการโอหังอวดดี
และคอยสร้างข้อเดือดร้อนชุ่นเคืองให้แก่อังกฤษเนือง ๆ
จึงต้องการที่จะปราบพม่าให้เสร็จเด็ดขาดกันไป เพราะ

ฉะนั้น ต่างฝ่ายจึงต่างหาเหตุที่จะทำสงครามแก่กันและกัน.

ตามข้ออ้างขององกฤษนั้น พม่าเป็นผู้ก่อเรื่องคือเจ้าเมืองย่างกุ้งได้จับพ่อค้าเจ้าของเรือสินค้าอังกฤษเอาไปกักขัง ปรับไหมถอดหางเสือเรือ โดยหาว่าทำผิดกฎหมายพม่าและไม่ยอมปล่อยตัวออกมา ความทราบถึงลอร์ดดาลเฮาส์ ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำแคว้นเบงกอล ลอร์ดดาลเฮาส์เห็นเป็นโอกาสที่จะทำศึกแก่พม่าให้หลาบจำกลัวเกรงอำนาจอังกฤษต่อไป จึงให้นายพลก็อดวินคุมทัพบก และนายพลเรือแลมเบิตคุมกำปั่นรบเข้าไปณ เมืองย่างกุ้ง สั่งให้ยื่นคำขาดให้เจ้าเมืองย่างกุ้งปล่อยคนอังกฤษทั้งหมด และให้ชำระค่าเสียหายอีกหนึ่งล้านรูปีภายใน ๑๕ วัน มิฉะนั้นจะจัดการโดยพลการ พระเจ้าภุกามแมงกษัตริย์พม่าในเวลานั้น จึงโปรดให้ถอดถอนเจ้าเมืองย่างกุ้งคนเก่าเสีย และแต่งตั้งคนใหม่ให้ไปว่าราชการแทน และ

สั่งว่าส่วนค่าปรับนั้น ให้อังกฤษเรียกร้องเอาเองจาก
เจ้าเมืองย่างกุ้งคนเก่า รัฐบาลพม่าไม่ยอมรู้เห็นรับ
ผิดชอบด้วย แม่ทัพบกเรืออังกฤษขึ้นไปเยี่ยมคำนับ
เจ้าเมืองคนใหม่ เจ้าเมืองก็ไม่ยอมออกมาต้อนรับ
เจรจาด้วย อังกฤษโกรธจึงเอาปืนเรือระดมยิงเมือง
ย่างกุ้ง (นัยว่าเป็นการยิงตอบโต้ป้องกันตัว เพราะ
พม่าเริ่มยิงก่อน) สงครามจึงเริ่มเปิดฉากแต่วันที่ ๑
เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๒ ได้ทำการรบพุ่งกันครั้งใหญ่ ๆ
หลายครั้ง พม่ายังใช้ยุทธวิธตั้งค่ายสู้อังกฤษ แต่
เบ้านั่งเช่นนั้นย่อมทานปืนเรืออังกฤษไม่ได้อยู่เอง พม่า
ก็เริ่มถอยเลยกรุงหงสาวดีขึ้นไป และไม่พยายามต่อสู้
ด้วย อังกฤษยึดได้เมืองเมาะตะมะ ย่างกุ้ง พะสิม
และกรุงพะโค (หงสาวดี) จึงมีหนังสือไปกราบทูล
พระเจ้าภุกามแมงณเมืองอมรปุระว่า ถ้าพม่าไม่คิด
จะต่อรบด้วยแล้ว อังกฤษก็จะไม่บุกเลยขึ้นไปอีก
แต่จะยึดครองดินแดนที่ตีได้ ขอให้ส่งข้าราชการ

เจ้าหน้าทพม่าลงมาบีกบันเขตแดนกันเสียใหม่ให้เรียบ-
ร้อย สงครามจึงสงบลงเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ค.ศ.
๑๘๕๓ รวมเวลารบพุ่งในสงครามครั้งที่สองนี้ ๑๕
เดือนเต็ม จากสงครามครั้งนี้องกฤษได้ดินแดนอีก
เป็นอันมาก และเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ จึงจำต้อง
เสียเวลาในการจัดการปกครองเกลี้ยกล่อมผู้คนจาก
ป่าดอยให้กลับมาทำมาหากิน และแต่งตั้งเจ้าหน้าที่
รักษาดินแดนที่ได้ใหม่นี้จนตลอด ค.ศ. ๑๘๕๓ อันเป็นปี
ที่สามแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัว เมื่อพระเจ้าภุกามแมงทำสงครามแพ้องกฤษและ
ต้องเสียดินแดนไปเป็นอันมากในครั้งนี้ ก็เกิดบ่วนปั่น
ป่วนในแผ่นดิน พระอนุชาพระเจ้าภุกามแมงก็คุมสมัคร
พรรคพวกเข้ายึดเมืองอมรปุระไว้ได้ ปลงพระชนม์
พระเจ้าภุกามแมงเสีย แล้วสถาปนาตัวเองขึ้นเป็น
พระเจ้ามินดงแมง เอากรุงมันดะเลเป็นราชธานี พระ
เจ้ามินดงแมงพระองค์นี้ คือพระราชบิดาพระเจ้าสีป่อ

หรือบอ กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์อะลองพญา.

ฉบับที่สองแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องกฤษวางศึกพม่า ทางกรุงจีนก็เกิดกบฏใต้เผ่ง ซึ่งเป็นศึกกลางเมืองระหว่างพวกกบฏและรัฐบาลจีน หาได้เกี่ยวกับอังกฤษไม่ อังกฤษได้เกาะฮ่องกงเข้าไปไว้ในครอบครองแต่ ค.ศ. ๑๘๔๒ และบรรดาเมืองท่าสนธิสัญญาต่าง ๆ ของจีน คือกวางตุ้ง เอ้หมึง ฟูเจา นิงโป และเซี่ยงไฮ้ อังกฤษได้เจรจาปรึกษากับอเมริกัน ฝรั่งเศส รัสเซียและเยอรมัน จัดการวางระเบียบให้พวกฝรั่งได้อยู่อาศัย และทำการค้าขายจนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เหตุการณ์กับประเทศทางภาคตะวันออกก็สงบราบคาบ อังกฤษจึงคิดวางแผนการที่จะให้การค้าขายของตนในภาคนี้ของโลกเข้ารปอันรัดกุม จึงได้แต่งตั้งมอบอำนาจให้ผู้สำเร็จราชการฮ่องกง ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาการค้าขายของอังกฤษในประเทศจีนและประเทศต่าง ๆ ใกล้เคียง เป็น

ผู้มีอำนาจเต็มที่ จะมาบุกเบิกเปิดทางพระราชไมตรี
และทำสนธิสัญญาการค้ากับประเทศสยาม.

ผู้อ่านคงจำได้ว่า เซอร์เยมส์บรุคเป็นรายาแห่ง
ซาราวัค ในเกาะบอเนียวซึ่งอยู่ใต้ประเทศไทยลงไป
จึงไม่ควรมีอำนาจความรับผิดชอบในการค้าขายของ
อังกฤษในน่านน้ำจีนและประเทศต่าง ๆ ข้างเคียง อนึ่ง
ผู้สำเร็จราชการเกาะสิงคโปร์ ก็มีหน้าที่ดูแลความทุกข์
สุขของคนอังกฤษที่มะละกา ปีนัง และแคว้นเวลเลสลีย์
(อยู่ตรงกันข้ามเกาะปีนัง) อันเป็นภาระหน้าที่มาก
มายอยู่แล้ว ประกอบกับทั้งแคว้นต่าง ๆ ในมลายูก็
ยังมิได้ขึ้นกับอังกฤษ เช่น ปะหัง นิกรีเซลัมบัง ซาลังงอ
กัวลาลัมเปอ และยะโฮ รัฐบาลอังกฤษจึงหาได้มอบ
หมายให้ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ เป็นผู้มีอำนาจมา
เจรจาความพระราชไมตรีกับกรุงสยามไม่ แท้ที่จริง
ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า รัฐบาลอังกฤษในครั้งนั้นคง
จะได้เพ่งเล็งประเทศราชแหลมมลายูของไทยไว้แล้ว

เหมือนกัน แต่ติดขัดด้วยได้เคยรับรองไว้ว่า กะลันตัน ตรังกานู และไทรบุรี เป็นเมืองประเทศราชของไทย จึงไม่ยอมใช้ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ ให้มีภาระมากกว่าความจำเป็น เพื่อว่าถ้ามีเหตุการณ์ซึ่งอังกฤษจะฉวยโอกาสยุบรัฐอิสระต่าง ๆ ในแหลมมลายูเข้าไว้ในดินแดนของอังกฤษได้ ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ก็จะได้มีโอกาสทำงานได้เต็มมือ ไม่ต้องห่วงหน้าพวงหลังด้วยเหตุเหล่านี้กระมัง รัฐบาลอังกฤษจึงได้มอบอำนาจให้เซอร์ยอนเบาริง ผู้สำเร็จราชการฮ่องกง เป็นผู้มีอำนาจเต็มในการเข้ามาเจรจาทางพระราชไมตรี และเจรจาเอาสิทธิต่าง ๆ ให้กับคนอังกฤษ จากราช-สำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ควรกล่าวไว้ในตอนนี้ด้วยว่า ในเวลาที่อังกฤษกับพม่าเจรจาสงบศึกกันที่เมืองหงสาวดี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๕๓ นั้น รัฐบาลอเมริกันได้มอบหมายให้นายพลเรือจัตวาเพอรี คุมกำลังรบจำนวน ๔

ลำเข้าไปเจรจาขอให้ประเทศญี่ปุ่นเปิดประเทศเพื่อค้า-
ขาย คอมเมอโดเพอรี่ ได้เข้าทอดสมอเรือรบที่อ่าว
อูรากาแห่งเกาะญี่ปุ่น ณ วันที่ ๘ กรกฎาคม ค.ศ.
๑๘๕๓ และอัญเชิญสาส์นของประธานาธิบดีอเมริกัน
มีมาถึงโชกุน ผู้สำเร็จราชการญี่ปุ่น มาส่งให้ขุนนาง
ญี่ปุ่นรับไว้ เป็นข้อเสนอขอให้ญี่ปุ่นเปิดเมืองท่าเพื่อ
การค้าขายติดต่อกับนานาประเทศ แล้วก็ถอนสมอเรือ
แล่นกลับไป การที่โชกุนอีเอโยชิ Shogun Ieyoshi
จำต้องให้ขุนนางญี่ปุ่นมารับสาส์นของประธานาธิบดี
ครั้งนี้ เป็นเหตุให้ท่านโชกุนโดนลอบวางยาพิษวาย-
ชนม์ลง ครั้นถึงปีที่สในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คอมเมอโดเพอรีก็กลับมาญี่ปุ่น
อีก คราวนี้คุมกำปั่นรบมาด้วยสิบลำ และแล่นเข้าไป
ทอดสมออยู่ในอ่าวยี่โด (โตเกียว) เป็นการแสดง
อำนาจอยู่ในตัว โชกุนอีเอซาดะ (Shogun Iesada)
ก็จำต้องยอมมีไมตรี (แทนพระมหาจักรพรรดิ) กับ

อเมริกา โดยเปิดเมืองท่าชิโมดะ และฮาโกดาเตะ ให้ตามประสงค์ แต่สนธิสัญญาการค้าขายนั้น ญี่ปุ่นยังหายอมทำด้วยไม่.

ผู้อ่านควรจะทราบด้วยว่า ในยุคประวัติศาสตร์ซึ่งญี่ปุ่นมีทั้งพระมหาจักรพรรดิ และโชกุนผู้สำเร็จราชการ คือตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๖๘-๑๘๘๖ รวมเวลาประมาณสามร้อยปี พระมหาจักรพรรดิเป็นผู้ปกครองประเทศแต่ในนามเท่านั้น อำนาจสิทธิขาดทั้งหลายทั้งปวงอยู่ในมือโชกุน หาได้อยู่ในพระหัตถ์ของพระมหาจักรพรรดิไม่ ซึ่งอังกฤษได้อธิบายพระราชอำนาจของพระมหาจักรพรรดิ และพระอำนาจของโชกุนไว้ว่า "The Emperor reigns, but the Shogun rules พระมหาจักรพรรดิครองราชสมบัติแต่โชกุนว่าราชการแผ่นดิน อนึ่ง เมื่อฝรั่งชาติมหาอำนาจซึ่งมีอเมริกาเป็นผู้นำ เข้าไปบังคับขู่เข็ญให้ญี่ปุ่นจำต้องยอมเปิดประเทศ และคบค้าสมาคมทำการค้าขายในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ถึงแม้ในที่สุด ญี่ปุ่นจำต้องยอมปฏิบัติตามคณามปรารถนาของชาติฝรั่งมหาอำนาจก็กินเวลาถึง ๑๕ ปี พวกราชทูตกงสุล และแม้แต่โชกุนหลายพระองค์ต้องสูญเสียชีวิตได้เกิดรบราฆ่าฟันโดยฝรั่งรุมเล่นญี่ปุ่น และได้เกิดสงครามกลางเมืองระหว่างเจ้าประเทศราชผู้สนับสนุนจะถวายพระราชอำนาจโดยสิทธิขาดแด่พระมหาจักรพรรดิ กับเจ้าประเทศราชซึ่งไม่ประสงค์จะเห็นพระมหาจักรพรรดิยอมอ่อนน้อมต่อชาติฝรั่ง เป็น ๑๕ ปี แห่งความปั่นป่วนกลียุค ในชั้นนี้จะขอกล่าวแต่เพียงว่า รัฐบาลอเมริกันก็ได้แต่งตั้งให้นายเทาเซน แฮร์ริส เข้าไปเป็นทูตประจำประเทศญี่ปุ่น ซึ่งก็อนุมัติให้ทูตเข้าไปอยู่แต่ในเมืองชิโมดะ หาได้ยอมให้เข้าไปอยู่ในนครหลวงไม่.

เพื่อที่จะเข้าใจซาบซึ้งถึงสนธิสัญญาเบาริง ข้าพเจ้าขอสรุปผลแห่งความร่วมมือของรัฐบาลฝรั่งนานาชาติ

ซึ่งได้พยายามวางรูปสนธิสัญญาในการเรียกร้องสิทธิ
ต่าง ๆ จากรัฐบาลจีน เพราะสิทธิต่าง ๆ ซึ่งอังกฤษ
และฝรั่งนานาชาติได้จากจีน แล้วก็จะนำมาบังคับเรียก
ร้องจากรัฐบาลไทย กล่าวคือในบรรดาเมืองท่าของ
จีน ซึ่งอังกฤษบังคับให้เปิดตามสนธิสัญญา อังกฤษ
มีสิทธิที่จะแต่งตั้งกงสุลประจำเมืองท่านั้น ๆ และเจรจา
กับรัฐบาลจีนให้มอบที่ดินแปลงหนึ่ง สำหรับให้คน
อังกฤษและผู้คนบ่าวไพร่ของตนจะได้อยู่อาศัย สร้าง
ห้างหอโกดังเพื่อค้าขาย ที่ดินดังกล่าวเรียกกันว่า
เขตสัมปทาน Concession area ในเขตสัมปทานนี้
กงสุลย่อมเป็นผู้มีอำนาจเต็มในการว่าราชการ คือ
เป็นผู้มีอำนาจออกโฉนดขายหรือให้เช่าแก่คนของตน
เป็นตัวผู้พิพากษาตุลาการชำระอรรถคดีข้อพิพาทต่างๆ
และเป็นผู้จัดตั้งคณะสุขาภิบาล (หรือเทศาภิบาล)
สำหรับดูแลทุกข์สุขอนามัยของผู้ที่มาอาศัยอยู่ในเขต
สัมปทานนั้น ในเขตสัมปทานดังกล่าวรัฐบาลจีนไม่มี

อำนาจที่จะปกครอง หรือใช้กฎหมายจีนมาบังคับแต่อย่างใด สิทธิที่ฝรั่งได้จากจีนนั้น จึงเรียกว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เมื่อฝรั่งได้สิทธิดังกล่าวจากจีนแล้ว จึงเริ่มเรียกร้องบังคับเอาจากรัฐบาลอื่น ๆ ซึ่งอยู่ใกล้เคียง เมื่อจีนถูกฝรั่งรุมกินโต๊ะอยู่นั้น เป็นปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์ดังกล่าว รัฐบาลไทยในครั้งนั้นจะได้สดับตรับฟังและทราบเรื่องราวหรือไม่ ไม่ปรากฏ.

เหตุที่ฝรั่งไม่ยอมรับนับถือกฎหมายจีนนั้น ฝรั่งอ้างว่าในขณะนั้น จีนยังใช้การปกครองซึ่งหัวหน้าครอบครัวต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการกระทำของผู้ที่อยู่ในครอบครัวนั้น ถ้าครอบครัวใดมีผู้ทำผิดกฎหมายพระราชกำหนด หัวหน้าครอบครัวก็จำต้องรับผิดชอบจับผู้ผิดส่งให้รัฐบาลลงโทษ ถ้าจับไม่ได้ก็จะต้องส่งพี่น้องพรรคพวกของผู้ผิดมารับโทษแทน กฎหมายจึงจะสมบูรณ์ อังกฤษเห็นว่าการปกครองแบบนี้ไม่เป็น

ธรรม เพราะอังกฤษถือว่าใครผิดก็ต้องลงโทษผู้นั้น จะลงโทษผู้อื่น ถึงจะเป็นพี่น้องหรือพรรคพวกของผู้ผิดก็ยังไม่ถูกต้อง อังกฤษมักจะอ้างเรื่อง ๆ หนึ่งซึ่งเกิดขึ้นนานมาแล้ว คือเมื่อ ค.ศ. ๑๗๘๔ ว่า มีเรือค้าขายอังกฤษลำหนึ่งชื่อเลดี้ฮิว Lady Hughes ยิงสลุตคำนับป้อมจีน แต่บังเอิญสะเก็ดระเบิดไปถูกคนจีนตาย เจ้าหน้าที่รัฐบาลจีนจึงยึดตัวจุนจูเรือค้าขายลำนั้น ซึ่งควบคุมการตรวจรับสินค้า (Supercargo) ไว้เป็นประกัน เรือค้าขายอังกฤษลำนั้นจึงต้องส่งผู้ยิงปืนสลุตไปมอบให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐบาลจีนลงโทษ จึงสามารถไถ่คนของตนออกมาได้ เพราะฉะนั้นเมื่ออังกฤษถือเป็นเหตุใหญ่ที่ไม่ยอมรับนับถือกฎหมายวิธีพิจารณาของจีน ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าอังกฤษจะไม่ยอมรับนับถือกฎหมายชาติต่าง ๆ ซึ่งอยู่ใกล้เคียง มีประเทศสยามรวมอยู่ด้วย.

ถึงปีที่สิในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-

เจ้าอยู่หัว นายพันโท บัตเตอร์เวิธ ผู้สำเร็จราชการ
สิงคโปร์ ได้ส่งหนังสือมากราบทูลฉบับหนึ่ง พร้อม
ทั้งได้สอดหนังสือของเซอร์ยอนเบาริงเข้ามาด้วย เซอร์
ยอนเบาริงเพิ่งได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลของตน ให้มี
อำนาจเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี และเจรจาทำ
สนธิสัญญากับราชสำนักพระเจ้ากรุงสยาม ในจดหมาย
เหตุของสยามโซไซตี ปรากฏมีพระราชหัตถเลขา
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดไปประทานตอบ
เซอร์ยอนเบาริง ดังคำแปลต่อไปนี้

พระบรมมหาราชวังกรุงเทพ ฯ

๑๔ กรกฎาคม ๑๘๕๔

ถึงเพื่อนที่นับถืออย่างสูง

ฉันได้รับเกียรติที่จะตอบหนังสือสองฉบับ
ของพณะท่าน ฉบับหนึ่งลงวันที่ ๕ เมษายน เขียน
ส่งมาจากสิงคโปร์ อีกฉบับหนึ่งสอดมาในจดหมาย
ของเพื่อนสนิทของฉัน นายพันโท บัตเตอร์เวิธ เมื่อ

ได้รับหนังสือพณะท่านแล้ว ฉันใคร่เขียนตอบพณะท่านทันที แต่ก็ทำไปไม่ได้ เพราะติดธุระการงานมากมาย และร่างกายก็ไม่ค่อยสบายด้วย จึงได้ปล่อยให้โอกาสผ่านไป แต่หวังว่าพณะท่านคงอภัยในตอบล่าช้าครั้งนี้ด้วย.

ฉันมีความปลื้มใจที่ได้ทราบว่า พณะท่านซึ่งเป็นเพื่อนที่ฉันนับถือ และได้ติดต่อกันทางจดหมายแล้ว ได้รับสถาปนาให้เป็นขุนนางบรรดาศักดิ์ (ชั้นเซอร์) และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้มีอำนาจและผู้ควบคุมใหญ่เกี่ยวกับสินค้าในประเทศจีน นอกเหนือจากผู้สำเร็จราชการเกาะฮ่องกงและเมืองขึ้นต่าง ๆ และพณะท่านยังได้รับมอบอำนาจเต็มจากพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระราชินีแห่งบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์ ที่จะกระทำสัญญาทางพระราชไมตรี และเจรจาหาทางทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับผลประโยชน์ต่าง ๆ ระหว่างอาณาจักรอังกฤษและเมืองขึ้น กับราชอาณาจักรสยาม

และเมืองขึ้น และเพื่อการทำสนธิสัญญานี้ พณะท่าน
ตั้งใจจะแวะเข้ามาเยี่ยมประเทศสยาม ฉันมีความ
ปลื้มใจว่าจะได้พบพณะท่านและสร้างความสนิทสนม
ผูกพันธ์ ระหว่างประเทศอังกฤษและราชอาณาจักร
ของฉัน ให้กระชับแน่นแฟ้นยิ่งกว่าแต่กาลก่อน.

เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้พณะท่านได้บรรลุ
ถึงความสำเร็จโดยเรียบร้อย ฉันจึงขอถือโอกาสนี้
แนะวิถีทางที่เหมาะที่ควร ซึ่งพณะท่านควรดำเนินใน
การที่พณะท่านจะมาเยี่ยมประเทศนี้.

ประเทศสยามมีขนบธรรมเนียมอยู่ว่า หนังสือ
ราชการทุกฉบับจากนานาประเทศ ต้องส่งถึงเสนาบดี
ต่างประเทศในตำแหน่งเจ้าพระยาคลังก่อน เมื่อคณะ
เสนาบดีได้ทราบถึงความประสงค์ของนานาประเทศ
ถ่องแท้แล้ว จึงจะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้า
แผ่นดิน.

หนังสือสองฉบับจากพณะท่านมีมาถึงฉันนั้น

ฉันถือเป็นหนังสือส่วนตัว ฉันจึงมิได้แจ้งให้คณะเสนาบดีทราบ เพราะฉะนั้น ฉันจึงใคร่แนะพณะท่านให้แจ้งความประสงค์ของพณะท่าน ที่จะเข้ามาเยี่ยมเยียนปะเทศนี้ ไปให้เจ้าพระยาพระคลังทราบ และควรแจ้งกำหนดวันมาถึง เจตนาในการมา จำนวนเรือกำปั่น และคณะผู้ติดตามโดยละเอียดด้วย เพื่อคณะเสนาบดีจะได้ตระเตรียมไว้ต้อนรับพณะท่าน และคณะให้เหมาะสมกับเกียรติ อีกประการหนึ่ง คณะเสนาบดี จะได้จัดการประกาศให้ประชาชนทราบแต่เนิ่น ๆ เพื่อบัดเบาการโกลาหลและข่าวลือต่าง ๆ เพราะประชาชนของเรามีหลายชาติหลายภาษา และไม่ใคร่จะได้พบเห็นกำปั่นรบเท่าใดนัก.

เมื่อพณะท่านเซอร์เยมส์บรุคจะเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีครั้งก่อน ก็ได้มีหนังสือแจ้งมาให้เสนาบดีทราบประมาณสามเดือนล่วงหน้า เพราะฉะนั้น ฉันจึงใคร่ให้พณะท่านได้ปฏิบัติเช่นเดียวกันด้วย.

อนึ่ง ฉันจะมีความยินดีมากถ้าพณะท่านจะเขียนถึงฉันเป็นการส่วนตัว และแจ้งให้ฉันทราบด้วยว่า พณะท่านประสงค์จะให้มีการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญากันด้วยหลักใหญ่ ๆ ข้อใดบ้าง เพื่อฉันจะได้ปรึกษาคณะเสนาบดีและหยั่งดูว่า คณะเสนาบดีจะเห็นด้วยหรือขัดแย้งด้วยข้อใด แล้วจะได้แจ้งให้พณะท่านทราบ ทั้งนี้เพื่อย่นเวลาการอภิปรายปรึกษากันให้สั้นเข้าด้วย.

ฉันหวังในความเอ็นดูเผื่อแผ่ของพณะท่านซึ่งมีต่อมวลชนนานาชาติ จะเมตตาเอ็นดูต่อประเทศสยาม ซึ่งมีความเป็นอยู่เท่าเทียมและไม่ด้อยไปกว่าอาณาจักรใกล้เคียง คือ ญวน และ พม่า เป็นต้น.

ขอให้ฉันได้เป็นเพื่อนที่ดี ซื่อตรง และรักสนิทของพณะท่านด้วย.

ส.ป. ป.ม. มงกุฎ
กษัตริย์สยามและอธิราชแห่งลาว ฯลฯ

ป. ล. ฉันได้แนบข่าวตีพิมพ์เรื่องการรบพุ่งกับลาวเขิน-เมืองเชียงตุงมาด้วย การรบพุ่งนี้เริ่มแต่ปีที่แล้ว และก็กำลังดำเนินอยู่ ซึ่งหวังว่าพณะท่านคงจะดีใจที่ได้ทราบ.

พระราชหัตถเลขาอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงมีไปประทานเซอร์ยอนเบาริง ลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๘๕๔ ทรงตอบรับจดหมายสามฉบับของเซอร์ยอนเบาริง ซึ่งได้มีมากราบทูลพระองค์กับหนังสือฉบับที่ ๗ เป็นหนังสือจากผู้สำเร็จราชการเกาะฮ่องกง มีมาถึงเสนาบดีว่าการต่างประเทศ คือ ท่านเจ้าพระยาพระคลังแจ้งว่า คณะทูตอังกฤษมีความประสงค์จะเข้ามาสู่ประเทศสยาม เพื่อเจริญทางพระราชไมตรี รวมทั้งรายละเอียดอื่น ๆ พระองค์ได้ทรงแจ้งให้เซอร์ยอนเบาริงทราบด้วยว่า พระองค์ได้มีพระบรมราชโองการดำรัส ท่ามกลางคณะเสนาบดีแล้ว คณะเสนาบดีก็พร้อมที่จะต้อนรับคณะทูตของเซอร์-

ยอนเบาริง และได้ประกาศให้ประชาชนพลเมืองทราบ
แล้วด้วย อนึ่งพระองค์ได้ทรงแจ้งไปด้วยว่า มีผู้
คล้องช้างเผือกได้ตัวหนึ่ง กำลังเตรียมพิธีสมโภชอยู่
แลพระองค์จะได้เสด็จพระราชดำเนินไปรับ ณ กรุง
เก่า ถ้าคณะทูตจะมาถึงกรุงเทพ ฯ ประมาณเดือน
มีนาคมหรือเมษายน เซอร์ยอนเบาริงก็จะได้ชมช้าง
เผือกนด้วย.

ในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงหนังสือซึ่งเซอร์-
ยอนเบาริงมีมาแจ้งให้เสนาบดีทราบ ความว่า พระ-
มหากษัตริย์ของเซอร์ยอนเบาริง ให้เข้ามาทำหนังสือ
สัญญาทางพระราชไมตรีค้าขาย แลการอื่น ๆ หลาย
อย่าง เพื่อจะให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เซอร์ยอนเบาริง
จะเข้ามาเยี่ยมเยียน มิใช่จะมาให้บ้านเมืองไทยตื่น
ตกใจ จะเข้ามาเรือน้อยลำ ด้วยไม่อยากจะเอากำลัง
อำนาจใหญ่มาใช้ คณะเสนาบดีได้นำหนังสือขึ้นกราบ
บังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม
ว่า ถ้าจะไม่รับรองเซอร์ยอนเบาริงเจ้าเมืองฮ่องกง
เห็นทางพระราชไมตรีเก่าที่ทำไว้ ก็จะมัวหมองเสียไป
และถ้าไม่ทำหนังสือสัญญาด้วยเซอร์ยอนเบาริง ครั้น
แล้ว ก็คงจะขาดทางพระราชไมตรี จึงโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมให้ทำศาลาใหญ่ขึ้นที่หน้าเมืองเป็นที่รับ
ทูตหลังหนึ่ง.

จากข้อความต่าง ๆ ซึ่งได้ท้าวมาแต่ต้น แต่เมื่อ
เซอร์เยมส์บรุคแล่นเรือข้ามสันดอนออกไป จนถึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างศาลาใหญ่เตรียมรับ
รองเซอร์ยอนเบาริงนั้นเป็นระยะเวลาสิบเดือน ได้มีเหตุ-
การณ์เกิดขึ้นหลายอย่างหลายประการ ซึ่งช่วยประวิง
มิให้คณะทูตอังกฤษเข้ามาสู่ราชสำนักของพระบาทสม-
เด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเร็วเกินไป ได้ช่วยให้
คณะเสนาบดีได้จัดการบ้านเมือง ซึ่งยังบ่วนอยู่ในตอน
ปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้

สงบเรียบร้อยราบคาบ อันเป็นปัจจัยให้ได้จัดการต้อนรับและเจรจาความเมืองกับคณะทูตเซอร์ยอนเบาริงได้อย่างมโหฬารและเรียบร้อย ส่วนพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเกี่ยวกับฝรั่งนานาชาติ มีอังกฤษเป็นอาทิ ก็ได้ผลิตดอกออกผลอันดีงาม ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยเป็นอเนกประการ นับตั้งแต่ทรงโปรดให้ชาวต่างประเทศซึ่งอยู่ในพระมหานครได้เข้าเฝ้าชมพระบารมีในงานพระราชพิธีราชาภิเษก และทรงเสด็จโดยแยกเมืองต่างประเทศทั้งหลาย พร้อมทั้งพระราชทานดอกพิกุลทอง พิกุลเงิน กับเงินตราทองตรามงกุฎแผ่นดินใหม่ให้ทั่วทุกคน กับทั้งผูกมิตรสนิทสนมกับบรรดาฝรั่งพ่อค้าข้าราชการที่เมืองสิงคโปร์ มีนายพันโท บัตเตอร์เวิธเป็นอาทิ พระราชกรณียกิจส่วนนี้ได้ช่วยประกาศพระเกียรติคุณและพระจริยานุวัตรของพระองค์ให้เป็นที่ทราบแพร่หลายจนเข้าหูรัฐบาลอังกฤษ เพราะฉะนั้น

เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งมอบอำนาจให้เซอร์ยอน-เบาริง เป็นผู้มาทำหนังสือสัญญาใหม่กับรัฐบาลไทย รัฐบาลอังกฤษคงจะได้แนะนำให้เซอร์ยอนเบาริงแวะมาปรึกษาหาทางกับนายพันโท บัตเตอร์เวิธ บียมิตร ของพระองค์ท่านก่อนที่จะเข้ามาสู่ประเทศสยาม และเซอร์ยอนเบาริงก็ได้ประสบความสำเร็จในงานท่านได้รับมอบหมาย และกลับออกไปด้วยความรู้สึกอันแน่นแฟ้นที่จะเป็นมิตร คิดหาทางช่วยเหลือประเทศสยามต่อไปในภายภาคหน้า.

ในสมุดบันทึกส่วนตัว เซอร์ยอนเบาริงได้เขียนข้อความตามที่ท่านรู้สึกนึกคิดและรู้เห็น ตั้งแต่เรือของท่านมาถึงสันดอน เพื่อเข้าสู่กรุงเทพพระมหานคร จวบจนท่านกราบถวายบังคมลาแล่นเรือออกนอกสันดอนไปเป็นเวลา ๓๓ วัน ไว้ว่าดังนี้

๒๔ มีนาคม อ่าวสยาม เห็นเรือจับปลาไทยลำหนึ่ง เรียกให้เข้ามาใกล้มีคนสี่คนอยู่ในเรือ แต่งกายอ่อนจ้อน

นอกจากผ้าสีน้ำเงินที่ขาดกะรุ่งกะริ่งอยู่รอบเอว.

๒๕ *มีนาคม* หมอกลง จึงไม่ทราบว่าเรือเราอยู่จุดไหน ฝั่งก็แลไม่เห็น แล่นเรือต่อไปทางเหนือแลเห็นลำเภาจีนสองลำทอดสมออยู่ เราตะโกนเรียกและส่งซินแสไปรับคนกวางตุ้งมายังเรือของเรา.

๒๖ *มีนาคม* แลเห็นเรือไทยลำหนึ่ง จึงให้รับคนขึ้นมาบนเรือเรา ได้ทราบว่าคนไทยพวกนี้เป็นเจ้าภาษ ได้บอกกับเราว่าพระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ และรับจะนำเราแล่นเข้าไปในแม่น้ำ มิสเตอร์ปาร์ค เบาริง เคน และคณะก็ได้ลงเรือบตตามเรือภาษเข้าไป.

๒๗ *มีนาคม* วันนี้มิสเตอร์เคนได้กลับมาเรือใหญ่พร้อมทั้งมาส่งข่าวว่า ได้รับการต้อนรับอย่างดี น้องชายของเจ้าพระยาพระคลังอยู่ที่ปากน้ำ และแจ้งว่ามีความยินดีที่จะต้อนรับคณะทูต และได้จัดส่งเสบียงอาหารและผลไม้ต่าง ๆ ตามมาให้.

๒๘ มีนาคม วันนี้ได้รับพระราชหัตถเลขาของในหลวงฉบับหนึ่ง อัญเชิญมาโดยข้าราชการผู้ใหญ่สามคน มีท่านหนึ่งพูดภาษาอังกฤษได้ ชุนนางทั้งสามนี้ได้นำผลไม้ต่าง ๆ มาให้ มีมะม่วง ส้ม ลนจี่ ฝรั่งกวย และอีกหลายอย่างซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จัก และกล่าวว่าเป็นผลไม้ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวส่งมาพระราชทานให้ข้าพเจ้าและคณะ อีกสักครู่หนึ่งมีเรือตามออกมาอีกหนึ่งลำบรรทุกผลไม้เป็นอันมาก รวมทั้งไก่ เป็ด หมู ไข่ ข้าวสาร ข้าวเปลือกมาเต็มลำ เป็นของในหลวงพระราชทานถูกเรือ.

ข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งในหลวงทรงเรียกว่า ราชเลขานุการในพระองค์ ได้บอกแก่ฉันว่าที่กรุงเทพ ฯ มีการต้อนรับสมโภชช้างเผือกเป็นการมโหฬาร และในหลวงทรงสัญญาจะให้ฉันเข้าเฝ้าส่วนตัว และจะทรงต้อนรับเป็นทางราชการอีกด้วย.

๒๙ มีนาคม มีเรือไทยออกมาอีกหนึ่งลำ นำ

จดหมายของอัครมหาเสนาบดีมาด้วยฉบับหนึ่ง แจ้งว่า ท่านได้มาคอยต้อนรับฉันอยู่ที่ปากน้ำแล้ว พณะท่านได้ส่งมะพร้าว กล้วย น้ำตาล และชาจีนมากำนัลแก่ฉันด้วย... บัดนี้ เรือทั้งสองของเราเต็มไปด้วยผลไม้และอาหาร เป็ด ไก่ แน่นไปหมด ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ส่งมาพระราชทาน พวกเราจะชำระเงิน แต่พวกชุนนางไทยหายอมรับไม่....

จากสมุดบันทึกส่วนตัวซึ่งเซอร์ยอนเบาริงได้เขียนไว้นี้ ผู้อ่านคงจะเห็นแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดให้มีการต้อนรับคณะทูตอย่างไร พระราชพงศาวดารบันทึกเหตุการณ์ตอนนี้เพียงว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ "ให้จัดของไปทักทูตอังกฤษ" ซึ่งยากที่จะเข้าใจความหมายว่าการทักทูตอังกฤษครั้งนั้นเขาทำกันอย่างไร นี่เป็นเพียงแต่การต้อนรับเซอร์ยอนเบาริง และคณะนอกสันดอน เมื่อท่านราชทูตได้เข้ามาถึงเมืองสมุทรปราการ

ท่านอัครเสนาบดี เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ยังได้เป็น
ประธานในการต้อนรับเลี้ยงดูเป็นการใหญ่ และได้จัด
กระบวนเรือแห่ ๒๖ ลำ นำคณะทูตขึ้นมาถึงกรุงเทพ ฯ
ซึ่งการแห่แหนนั้น เซอร์ยอนเบาริ่งได้บันทึกไว้ว่า คล้าย
การแห่แหนต้อนรับท่านราชทูตลาลูแบร์ ของ
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศส เมื่อ
ร้อยเจ็ดสิบปีก่อน คณะทูตอังกฤษได้ขึ้นมาถึง
กรุงเทพมหานครเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๕ ซึ่ง
เป็นวันเดียวกับการได้ราชสมบัติของพระบาทสมเด็จ-
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ ๔ ปีก่อน.

เมื่อเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้ออกไปรับรองเซอร์-
ยอนเบาริ่งที่เมืองสมุทรปราการนั้น ได้มีการไปเยี่ยม
คำนับกันและกัน ตอนหนึ่งในระหว่างสนทนาวิสาสะ
อย่างนั้น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์กล่าวกับท่านราชทูตว่า
ท่านดีใจที่ท่านราชทูตและคณะ เข้ามาเจรจาความเมือง
แต่ลำพัง ถ้าคณะทูตอื่นเข้ามาด้วยพร้อมกัน การ

เจรจาก็จะชลุกชลักแก่ฝ่ายไทยเป็นอันมาก เซอร์ยอน-
เบาริงได้กล่าวตอบว่า มหาอำนาจทั้งสามชั่งมี
สนธิสัญญากับประเทศจีน ย่อมทำอะไรร่วมกัน การ
เจรจากับอังกฤษโดยลำพัง หรือจะเจรจามอเมริกา
และฝรั่งเศสร่วมด้วย ก็จะไม่มีผลแตกต่างกันเลย คำ
บอกกล่าวเช่นนี้ แสดงให้เห็นเจตนาของอังกฤษในการ
มาเรียกร้องสิทธิคราวนี้ว่า ตั้งใจมาอย่างเด็ดเดี่ยว
จนกระทั่งถึงกับได้ปรึกษาหารือและตกลงในหลักใหญ่ๆ
กับฝรั่งเศสและอเมริกาเรื่องเมืองไทยไว้เรียบร้อยแล้ว.

เซอร์ยอนเบาริงได้บันทึกข้อความต่อไปว่า วัน
รุ่งขึ้นคือ ๔ เมษายน พระเจ้าแผ่นดินได้ส่งเรือหลวง
มารับประมาณสองทุ่ม เพื่อนำไปเฝ้าเป็นการภายใน
เมื่อขึ้นฝั่งแล้วก็มีเสียง ๘ คนหามนำท่านราชทูตเข้าไป
ในพระราชวัง พร้อมด้วยท่านอุปทูตและตรีทูต ทรง
โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าก่อนแต่ผู้เดียว พระ-
องค์ประทับอยู่บนพระเก้าอี้ และทรงโปรดให้ข้าพเจ้า

นั่งตรงกันข้ามโดยมีโต๊ะขนกลาง พระองค์รับสั่งว่า เราทั้งสองมิตรภาพกันมานาน และพระองค์ทรงยินดี เสมอทจะตอนรับชาพเจา พระองคทรงพระราชทาน ซิการ์ให้ข้าพเจ้าด้วยพระหัตถ์ และคนใช้กนำเหล้า น้ำชา และขนมหวานเข้ามา พระองค์ได้รับสั่งปฏิ-สันถารข้าพเจ้าด้วยความสนิทสนมอยู่ครู่หนึ่ง จึงได โปรดให้มิสเตอร์ปาร์คและมิสเตอร์เบาริงให้เข้ามาร่วม เฝ้าด้วย และได้ทรงโปรดให้คนทั้งสองนั่งเก้าอี้ตรง ข้ามพระองค์.... ก่อนจะกราบถวายบังคมลาพระองค์ รับสั่งว่า ถ้าข้าพเจ้าประสงค์จะขอเข้าเฝ้าพระองค์ เวลาใด ๆ พระองค์ก็จะทรงโปรดให้ทุกครั้ง การ เฝ้าในที่รโหฐานครั้งนี้กินเวลากว่าสองชั่วโมง.

เมื่อท่านราชทูตและคณะได้ไปเยี่ยมเยียนและปรึกษา หารือถึงสนธิสัญญา ซึ่งจะกระทำขน ณ บ้านท่าน อัครเสนาบดี เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และ ณ ทำเนียบ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (สมเด็จองค์.

ใหญ่) กับได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในที่รโหฐานหลายครั้ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งเสนาบดีผู้รับสั่งให้เปิดการเจรจาปรึกษาการทำสนธิสัญญาการค้าขาย และทางพระราชไมตรีอีก ๆ จึงในวันที่ ๙ เมษายน ได้มีการประชุมกันเป็นทางการณ ทำเนียบสมเด็จองค์ใหญ่เป็นครั้งแรก เซอร์ยอน-เบาริ่งได้บันทึกข้อความละเอียดไว้ดังนี้.

เราได้ไปถึงทำเนียบสมเด็จหลังสิบนาฬิกาเล็กน้อย เราได้ผ่านทหารรักษาวังและผู้คนเป็นอันมาก จนเข้าไปถึงห้องประชุมใหญ่ ณ แท่นยกพื้น สมเด็จองค์ใหญ่ประทับอยู่ตรงกลาง ด้านซ้ายพระเจ้าน้องยาเธอทรงประทับอยู่ (กรมหลวงวงษาธิราชสนิท) ด้านขวาเป็นที่ประทับของสมเด็จองค์น้อย (สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ระดับต่ำลงมาหน่อย เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์นั่งอยู่ตรงข้ามข้าพเจ้า ซึ่งมองดูปราดเดียวก็เป็นที่รู้ได้แน่ว่า ท่านเจ้าพระยาผู้นี้เป็นสมอง

ของที่ประชุม และเป็นผู้ดำเนินการเจรจาแทบทั้งหมด
เราได้เจรจาโดยปรองดองกันเป็นเวลากว่าหกชั่วโมง
และทุกข้อในสนธิสัญญาก็ได้มีการอภิปรายกันอย่างทั่ว
ถึง เมื่อข้อใดสนธิสัญญาเป็นที่ตกลงกันได้ ก็มีการ
บันทึกไว้โดยเสมียนตรา ซึ่งนั่งทำงานอยู่แทบเท้า
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ส่วนท่านเจ้าพระยาผู้ว่า
ราชการการคลัง (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์) ซึ่งเป็น
กรรมการผู้รับส่งผู้หนึ่ง หาได้อยู่ในที่ประชุมนั้นไม่
พวกขุนนางเป็นจำนวนมากก็เข้าฟังการประชุมปรึกษา
โดยพร้อมเพรียง และเราได้สังเกตเห็นคนจนร่างอ้วน
ใหญ่ผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นนายอากรรับผูกขาดสินค้ามากกว่า
เก้าสิบสิ่งนั่งฟังอยู่ด้วย และเมื่อมาถึงข้อที่ตกลงกันใน
สนธิสัญญาซึ่งว่าด้วยการยกเลิกการผูกขาดภาษีอากร
ทั้งหลายทั้งปวง คนจนผมสีหน้าเขียวซีดขณะที่ถูก
เรียกให้เข้ามาฟังใกล้ ๆ ทั้งนี้เพราะอาชีพของเขา
ต้องถึงอาการยุติลงอย่างเด็ดขาด พระเจ้าน้องยาเธอ

ได้ทรงกล่าวด้วยถ้อยคำที่มีเหตุผล สมเด็จองค์ใหญ่นั้นดูจะเข้าใจอะไรต่ออะไรไม่สู้กระจ่างนัก ส่วนสมเด็จองค์น้อยนั้น ค้ดค้านการเจรจาหลายข้อหลายประการด้วยถ้อยคำรุนแรง เพราะมีผู้กล่าวว่าท่านมีส่วนได้เสียในการยกเลิกการผูกขาดภาษีอากรครั้งนี้เป็นอันมาก การประชุมยุติลงเวลาสี่โมงครึ่ง และจะประชุมใหม่ในวันพุธหน้าเวลาสิบนาฬิกา.

ในวันรุ่งขึ้นท่านราชทูตได้ไปแวะเยี่ยมสมเด็จองค์น้อย มีประสงค์ว่า ข้าวสารจะไม่มีวันเป็นสินค้าส่งออกนอก เพราะมีความจำเป็นที่จะต้องสะสมไว้ให้ประชาชนได้บริโภคภายในประเทศ แต่ถ้าหากปีใด การเพาะปลูกได้ผลดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชอำนาจที่จะอนุมัติให้ส่งออกนอกได้ ในเย็นวันนั้นเซอร์ยอนเบาริ่งได้แวะเข้าเฝ้า พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท เจ้านายผู้นี้เป็นผู้ซึ่งมีเกียรติคุณโด่งดัง ว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งเหตุผลและ

ความซื่อสัตย์ ท่านทรงรับสั่งว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และพระองค์ท่าน มีความเป็นมิตรต่อชาวต่างประเทศ แต่ผู้ใหญ่อน ๆ ซึ่งเป็นหัวโบราณได้พยายามคัดค้านการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายทั้งปวง เกี่ยวกับสนธิสัญญา พระองค์รับสั่งว่า ถ้าคนเรามีข้าวกินเพียงพอแล้ว ไฉนจึงจะปรารถนาอะไรมากขึ้นอีก ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวตอบว่า ถ้าคนเรามีข้าวมากเกินกว่าความจำเป็น ก็ควรเอาสิ่งที่เหลือเพื่อนไปแลกเปลี่ยนเอาของอื่นซึ่งยังไม่มีมาใช้เป็นประโยชน์.

ในวันที่ ๑๑ *เมษายน* ได้มีการพบปะกันระหว่างเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ มิสเตอร์ปาร์คและมิสเตอร์เบาริง เพื่อทำการตกลงกันในหลักใหญ่แห่งสนธิสัญญา เริ่มประชุมกันแต่ตอนเย็นสามทุ่ม และเมื่อท่านทั้งสองนักลับมายังเรือนพัก ข้าพเจ้าก็ได้รับทราบว่า ได้ทำการตกลงเกี่ยวกับสนธิสัญญาเรียบร้อยแล้ว

ยังขาดแต่สัญญาการค้าขาย ซึ่งผู้ช่วยของข้าพเจ้าทั้งสองมีความหวังอย่างมากว่าจะตกลงกันเรียบร้อยได้ในไม่ช้า.

ณ วันที่ ๑๒ เมษายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทางชลมารคไปทรงปฏิบัติสงฆ์ ณ วัดอรุณราช-วราราม ในพิธีสงกรานต์ มีกระบวนพยุหยาตราเป็นการมโหฬาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คณะทูตอังกฤษได้เข้ากระบวนแห่ด้วย และได้ทรงปฏิสันถารกับเซอร์ยอนเบาริง ขณะที่พระองค์เสด็จพระราช-ดำเนินผ่านราชทูตขณะอยู่ในบริเวณวัด เซอร์ยอน-เบาริงได้บันทึกข้อความสำคัญไว้ตอนหนึ่งว่า พวกเรารออยู่ข้างนอกประมาณครึ่งชั่วโมงขณะที่พระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธีอยู่ในโบสถ์ ข้าพเจ้ายืนอยู่ที่หน้าประตูบานหนึ่ง ส่วนที่หน้าประตูอีกบานหนึ่งนั้นพระราชโอรสองค์โปรด อายุประมาณสองสามขวบประทับอยู่พร้อมด้วยพระสนมพเลยง และเมื่อพระ-

บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพิธีศาสนกิจเสร็จแล้ว พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับบนพระเก้าอี้ และทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าพระองค์ห่างประมาณหกฟุต พระราชโอรสองค์โปรดก็เสด็จร่วมอยู่ด้วย และเมื่อพระองค์เสด็จลงเรือพระที่นั่งจะกลับสู่พระบรมมหาราชวัง พระราชโอรสองค์โปรดก็ตามเสด็จพระราชดำเนินด้วย.

พระราชโอรสองค์นี้คือ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เสด็จสมภพตรงกับวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๓๙๖ หรือ ค.ศ. ๑๘๕๓ ทรงพระชนมายุขณะนั้นได้ประมาณสองพรรษา.

ในวันที่ ๑๓ เมษายน ท่านอุปทูตและท่านตรีทูตก็ได้มีการเจรจาปรึกษาเรื่องสนธิสัญญาการค้าขายกับเสนาบดีฝ่ายไทย และในวันที่ ๑๔ ก็ได้มีการเจรจาต่อและทำความตกลงกันได้เรียบร้อย จึงได้มีการนัดหมายในวันรุ่งขึ้นที่จะตรวจทานสนธิสัญญาทุกข้อทุกกระทง

ให้เรียบร้อยอกครั้งหนึ่งเพอ งนาม เพราะฉะนั้น
ในวันที่ ๑๕ เซอร์ยอนเบาริงจึงได้เข้าประชุมด้วย ณ
ที่เนียบของสมเด็จองค์ใหญ่ และได้ตรวจทานสนธิ-
สัญญาด้วยความเรียบร้อยรวดเร็ว เป็นที่ทันอกทันใจ
คณะทูตเป็นอันมาก จึงในวันที่ ๑๖ เมษายน ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้คณะทูตเข้าเฝ้าออกใหญ่ ณ
พระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย เซอร์ยอนเบาริงได้บรรยาย
การเข้าเฝ้าไว้โดยพิสดาร และว่าพระบาทสมเด็จ-
พระเจ้าอยู่หัวได้ตรัสว่า พระองค์มีพระราชประสงค์
จะทรงพระราชหัตถเลขาไปถวายพระราชินีแห่งอังกฤษ
และทรงขอร้องให้ข้าพเจ้าเป็นธุระที่จะจัดการให้สมพระ
ราชประสงค์ด้วย และเมื่อเสด็จขึ้นแล้วยังทรงโปรด
ให้ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าในที่รโหฐาน และจะพระราชทาน
ลูกช้างให้แก่ข้าพเจ้าสองเชือก ซึ่งข้าพเจ้ากราบทูลว่า
ไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูได้ เมื่อกราบถวายบังคมลาแล้ว
กรมหลวงวงษา ฯ ก็ได้พาข้าพเจ้าไปชมช้างเผือก.

ในวันรุ่งขึ้น คณะราชทูตก็ได้เข้าเฝ้าพระบาท-
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ก็ทรง
โปรดเกล้า ฯ ให้ต้อนรับเลี้ยงดท่านราชทตและคณะด้วย
พระราชอัธยาศัยอันเป็นทิซาบซึ้งตรึงใจยิ่งนัก อนึ่ง
ในเย็นวันนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็โปรดให้คณะทูตเข้าไปชมละครไทย ในพระบรมมหา-
ราชวัง พระองค์ประทับอยู่ใกล้ ๆ ทรงชยับพระ
อิริยาบถบ่อยครั้ง คล้ายมีความกระวนกระวายในพระ
ราชหฤทัย และครั้งหนึ่งได้รับสั่งถามถึงอำนาจของ
กงสุล และมีพระราชประสงค์ที่ข้าพเจ้าจะเลือกส่ง
กงสุลผู้มีอารมณ์ดีเข้ามาประจำอยู่ในกรุงเทพ ฯ พระ-
องค์รับสั่งว่าใครจะเป็นผู้ควบคุมกงสุล และถ้ากงสุล
ประพฤติไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม พระองค์
จะทรงแจ้งไปยังท่านผู้ใด ท่านราชทูตกราบทูลว่า
ท่านจะเป็นผู้ว่ากล่าวตำหนิติโทษเอง พระองค์รับสั่ง
ว่า ถ้าท่านราชทูตย้ายไปจากตำแหน่งนี้แล้ว พระองค์

จะแจ้งไปยังผู้ใดเล่า ซึ่งราชทูตได้กราบทูลว่า จะขอร้องให้รัฐบาลเลือกคัดแต่ผู้เหมาะสมจริง ๆ เข้ามาเป็นกงสุล.

ครั้นถึงวันที่ ๑๘ เมษายน ก็ได้มีการลงนามในสนธิสัญญา คณะทูตได้ไปพร้อมกันยังที่ประทับเพื่อถวายบังคมลาองค์ใหญ่ เมื่อได้ลงนามและประทับตราแล้ว ก็ได้มีการยิงสลุตจากป้อมไทย ครั้นแล้วคณะทูตก็ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกครั้งหนึ่งเป็นการภายใน ต่อจากวันนั้นทรงโปรดให้เลี้ยงอาหารฝรั่งฉลองคณะทูตที่ทำเนียบสมเด็จองค์ใหญ่ มีการดื่มอวยพรให้กันและกัน วันรุ่งขึ้นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ก็ได้ทรงจัดให้มีการเลี้ยงอาหารจีน คณะทูตก็ได้ใช้เวลาในระหว่างสองสามวันต่อมา ไปเยี่ยมเยียนร่ำลาคณะเสนาบดีฝ่ายไทย จวบจนวันที่ ๒๔ เมษายน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เกณฑ์กระบวนแห่พระราชสาส์นไปส่งเรือรบอังกฤษ

และเสด็จลงประทับตำหนักน้ำ ให้คณะทูตอังกฤษ
กราบถวายบังคมลา พระราชทานของให้เซอร์ยอน-
เบาริงและพวกคณะทูตเป็นอันมาก เซอรยอนเบาริง
และคณะก็ได้ขึ้นยังเรือรบอังกฤษ แล่นออกนอกสันดอน
กลับออกไปด้วยความสำเร็จเรียบร้อยทุกประการ.

ในราชสาส์นจารึกบนแผ่นสุพรรณบัฏพระราชทาน
มอบเซอร์ยอนเบาริง ไปถวายสมเด็จพระนางวิกตอเรีย
ราชินินน มีข้อความตอนหนึ่งว่า “.....การทำ
หนังสือสัญญาก็เป็นอันเสร็จลงใน ๗ วัน ทูตของ
พระองค์จึงได้มอบเครื่องราชบรรณาการ.... เป็น
มงคลให้แก่กรุงไทย อ้างว่าพระองค์โปรดส่งมา
แสดงทางพระราชไมตรี กรุงไทยได้ยินดีมีคำนับ
รับไว้แล้ว ขอขอบพระคุณอุปการยินดีตอบมา
ด้วยความสจริต ขอให้ทางพระราชไมตรีสอง
พระมหานครติดพันอยู่เย็นเป็นสุขไปนานชั่วฟ้าแล
ดิน เทอญ.”

ถ้าท่านผู้อ่านได้ติดตามเรื่องมาถึงตอนนี้ ก็คงจะเกิดความปีติยินดี เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผูกมิตรสนิทสนมกับทานราชทูตอังกฤษอย่างแน่นแฟ้นน่าปลาบปลื้มใจ และยังให้มีการต้อนรับเลี้ยงดูคณะทูตอย่างสมเกียรติ ส่วนการเจรจาปรึกษาทำสนธิสัญญา ก็ได้โปรดให้ทำกันโดยปรองดองสมานฉันท์ และถ้อยทีถ้อยยอมผ่อนตามความประสงค์ของกันและกัน ปราศจากอคติอารมณ์ขุ่นมัวทั้งปวง เป็นผลให้มีการลงนามในสนธิสัญญาได้รวดเร็ว เรียบร้อยทันอกทันใจทูต มิได้มีเหตุการณ์ร้ายรุนแรงหรือทำให้ผิดพ้องหมองใจแก่แขกเมืองครั้งนั้นแม้แต่คนเดียว และเมื่อโปรดให้ท่านราชทูตและคณะเข้าเฝ้าณพระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัย เซอร์ยอนเบาริ่งก็ได้กราบทูลทามกลางพระบรมวงศานุวงศ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยในท้องพระโรงว่า “การที่พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้มีการต้อนรับเลี้ยงดูข้าพระพุทธเจ้า

ทั้งหลายอย่างสมเกียรติ และยังได้โปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดีผู้รับสั่งของพระองค์ เข้ากระทำสนธิสัญญาค้าขาย และทางราชไมตรีกับคณะของข้าพระพุทธเจ้านั้น เป็นพระมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐล้นเหลือ ซึ่งจะอำนวยให้ประเทศแห่งเราทั้งสอง ได้มีความสัมพันธ์อันสนิทแน่นแฟ้น และความเข้าใจอันดีต่อกัน ตราบชั่วพระอาทิตย์ยังส่องแสง และน้ำในลำน้ำยังไหลสู่ทะเลอยู่ ....."

แม้ความปรีดาปราโมทย์จะเกิดขึ้นแก่ท่านผู้อ่านเพียงไรก็ตาม แต่ถ้าท่านหยิบสนธิสัญญาเบาริงมาเปิดดู ก็จะพบในข้อสองของสัญญานั้นมีความว่า

"กงสุลอังกฤษจะเป็นผู้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย ในการพิจารณาปรึกษาโทษกรณีพิพาทต่าง ๆ ระหว่างคนไทยกับคนในบังคับอังกฤษ แต่ถ้ากรณีพิพาทนั้นเป็นความอาญา และคนในบังคับอังกฤษเป็นผู้กระทำผิด กงสุลอังกฤษจะเป็นผู้พิจารณาปรึกษาโทษตามกฎหมาย

อังกฤษ เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะเป็นผู้พิจารณาปรึกษาโทษตามกฎหมายไทย ในกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็นคนไทย กงสุลอังกฤษก็ดี เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยก็ดี จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องคนในบังคับของกันและกัน" สนธิสัญญาข้อนี้เป็นปัจจัยให้เกิดศาลกงสุลขึ้นในพระราชอาณาจักร.

นายทอนเนล์ อดีตที่ปรึกษากระทรวงยุติธรรมในรัชกาลที่ ๖ ได้อธิบายไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งสมัยเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายตอนหัวเลี้ยวหัวต่อ The History of a Transition หน้า ๗๖ ข้อความว่า ในรัชกาลที่ ๔ (ก่อนสนธิสัญญาเบาริง) นั้น ยังใช้วิธีจารีตนครบาล มีโบยตีและทรมานด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้จำเลยสารภาพ ทาสที่ฟ้องร้องนายของตนโดยปราศจากมูลความจริงจะต้องถูกเชือดปาก ผู้ใดลักขโมยพระพุทธรูปจะต้องถูกตัดมือตัดเท้า ผู้ใดปลอมเงินเหรียญ จะต้องถูกตัดมือขวาออก และ

ผู้ใดขโมยลอกทองพระพุทธรูป จะต้องถูกย่างทั้งเป็น อนึ่ง โจทก์จำเลยในคดีอาญารวมทั้งพยานทั้งสองฝ่าย จะต้องถูกกักตัวคุมขังไว้จนกว่าจะตัดสินความเสร็จด้วยเหตุนี้กระมัง ทางฝ่ายอังกฤษจึงไม่พร้อมที่จะเคารพนับถือกฎหมายไทยครั้งนี้.

ถ้าจะมีส่วนดี ส่วนที่น่าปลอบใจพวกเรารุ่นหลัง เมื่อกล่าวถึงสนธิสัญญาเบาริ่งนี้ ส่วนดีนั้นก็น่าจะเป็นการคัดค้านไม่ยอมให้ประเทศอังกฤษได้รับสิทธิเขตสัมปทาน ซึ่งแน่เหลือเกินว่า มิสเตอร์แฮร์ปาร์คผู้เจรจาของคณะทูตอังกฤษจะพยายามเรียกร้องเอาเป็นข้อหนึ่งในสนธิสัญญาจากเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ แต่การขอสิทธิเขตสัมปทานนี้ ฝ่ายไทยเรายอมไม่ได้ จึงมิปรากฏอยู่ในสนธิสัญญา แต่เหตุใด เซอร์ยอน-เบาริ่งก็ไม่คิดใจที่จะกราบทูลเรียกร้องต่อในหลวง และมิได้บ่งไว้ ในจดหมายเหตุส่วนตัวของท่านนั้นก็ไม่ปรากฏเช่นกัน อนึ่ง การที่ฝ่ายไทยต้องยอมเลิกภาษี

ผูกขาดและการซื้อขายของพระคลังสินค้า ซึ่งในเวลา
นั้นกระทบกระเทือนผลประโยชน์แก่ผู้มีบรรดาศักดิ์ ต่อ
มากลับเป็นผลดีแก่ประเทศชาติเป็นอันมาก เพราะ
เรือค้าขายต่างก็ชักชวนกันเข้ามา ปีหนึ่ง ปีหนึ่งม
หลายร้อยลำ ซึ่งผิดกับเวลาก่อนมีสนธิสัญญาเบาริง
ปีหนึ่งจะมีเรือของอังกฤษเข้ามาสักห้าลำก็ทุ่งยาก.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บรรยายความตอนนี้ว่า
“พระนครก็สมบูรณ์มั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนก็ตกตามฤดู
ลูกค้าวานิชมาตั้งห้างค้าขาย ส่งของต่าง ๆ ที่ไม่เคย
เห็นก็ได้เห็น ของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลูกค้านานา
ประเทศเข้ามาค้าขายซื้อเอาออกไปปีหนึ่งถึง ๓๐๐ ลำ
บางปีถึง ๔๐๐ ลำ ราษฎรก็ได้ขายข้าวไปแก่ลูกค้า
นานาประเทศ เป็นจำนวนข้าวออกไปปีหนึ่งถึง
๘๐,๐๐๐ เกวียนบ้าง ๘๐,๐๐๐ เกวียนเศษบ้าง และ
ภาษีฝนก็ได้เก็บปีละ ๖,๐๐๐ ชั่ง ๗,๐๐๐ ชั่ง เงินทำนา
ก็ถึง ๔,๐๐๐ ชั่ง ๕,๐๐๐ ชั่ง ราษฎรก็ได้มั่งมีเงินทอง
ขึ้นทุกแห่งทุกตำบล.”

เมื่อเซอร์ยอนเบาริงกลับออกไปแล้ว ได้เรียบเรียง
หนังสือเรื่องราชอาณาจักร และ ประชาชนชาวสยาม
เสร็จเรียบร้อยในปีรุ่งขึ้น ก็ได้แสดงความระลึกถึง
พระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว โดยได้น้อมอุทิศหนังสือเล่มนั้นแด่พระองค์
ซึ่งเซอร์ยอนเบาริงได้กล่าวสดุดีว่า ทรงเป็นพระ-
มหากษัตริย์แห่งตะวันออก พระผู้ซึ่งบำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจคล้อยตามกาลสมัย และตาม
ความรู้ซึ่งถึงสถานการณ์จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี
กับทั้งพระองค์ยังทรงเป็นผู้ฝักใฝ่คร่ำเคร่งในวรรณ-
คดี และปรัชญาตะวันตก จะหาผู้เสมอเหมือน
ได้ยาก พระผู้ซึ่งเซอร์ยอนเบาริงได้รับพระราช-
ทานความไว้วางใจ และพระมหากรุณาธิคุณ จง
ขอแสดงความปลื้มปีติในความหวังว่า การที่
พระองค์ทรงขยายให้แพร่ไพศาลซึ่งการค้า และ
การคบหาสมาคมกับนานาประเทศนั้น ประเทศ

ขะได้ร่วมก้าวไปสู่ความไพบูลย์พูนผล
และมิตรภาพอันสนิทแน่นกับนานาประเทศ ซึ่ง
ถึงแล้วด้วยอารยธรรม.

ขาพเจาขอจบเรองนลงดวยขอความเพมเตมวา
ต่อมาเมื่อเซอร์ยอนเบาริ่งได้ออกจากราชการ และกลับ
ไปสู่ประเทศอังกฤษแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดพระราช-
ทานความไว้วางพระราชหฤทัย โดยตั้งให้เป็นพระยา-
สยามนกลกิจ สยามิศรมหายศ ผู้สำเร็จราชการ ณ
กรุงลอนดอน มีอำนาจหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ
ควบคุมดูแลกงสุลไทยต่าง ๆ ทั่วทวีปยุโรป และยัง
ได้มีบทบาทในหน้าที่ราชทูตแห่งกรุงสยาม ไปจำเริญ
สนธิสัญญาค้าขาย และทางพระราชไมตรีในพระปรมา-
ภิไธย กับประเทศนอรเวย์ สวีเดน เบลเยียม ฯ
อิตาลี ใน ค.ศ. ๑๘๖๘ อันเป็นปีสุดท้าย
ของพระองค์.

ณ หน้าวัดบวรนิเวส ฯ กรุงเทพ ฯ
ญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๘๗